

ДОНИШГОҶИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД 809.155.0 (091) (81.2 Т+63.3)

ТАҒОЙМУРОДЗОДА САНИФА ТАҒОЙМУРОД

**ОНОМАСТИКАИ «ТАЪРИХИ СИСТОН»
(баррасии луғавӣ ва сохторӣ)**

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ аз
рӯйи ихтисоси 10.02.01 – Забони тоҷикӣ

Душанбе – 2025

Диссертатсия дар кафедраи таърихи забон ва типологияи факултети филологияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ба анҷом расидааст.

Роҳбари илмӣ

Ҳомидов Дилмурод Раҷабович – доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи таърихи забон ва типологияи факултети филологияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

Муқарризони расмӣ:

Расулов Сухайлӣ Мирқозиевич – доктори илмҳои филологӣ, профессор, мудири кафедраи забони тоҷикии Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода,

Абдусамадзода Эраҷ Абдусамад – номзади илмҳои филологӣ, номзади илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи забоншиносӣ ва таърихи забони Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ

Муассисаи пешбар:

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ .

Ҳимояи диссертатсия «29» майи соли 2025, соати 15:00 дар маҷлиси шурои диссертатсионии 6D.KOA-021-и назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (суроға: шаҳри Душанбе, Буни Ҳисорак, бинои таълимии №10, толорони шурои олимони факултети филология) баргуздор мегардад.

Бо диссертатсия дар китобхонаи марказии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17) ва тавассути сомонаи www.tnu.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат рӯзи «___» _____ соли 2025 тавзеъ шудааст.

**Котиби илмии
шурои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои филологӣ**

Мирзоёров Ф.Н.

НОМГҶҲИ ИХТИСОРАҲО

а. – арабӣ

АЗИ – Асосҳои забоншиносии эронӣ

анг. – англисӣ

БҚ – Бурҳони қотей

В – Вожаномак

ГЗАҲТ – Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик

ҒЛ – Ғиёс-ул-луғот

ЗАҲТ – Забони адабии ҳозираи тоҷик

ЛРТ – Луғати русӣ-тоҷикӣ

ЛФ – Луғати фурс

л. – Лотинӣ

р. – Русӣ

суғ. – Суғдӣ

тоҷ. – Тоҷикӣ

тур. – Туркӣ

у-э. – Умумиэронӣ

ФЗТ – Фарҳанги забони тоҷикӣ

ФИХ – Фарҳанги мухтасари истилоҳоти забоншиносӣ

ФМАР – Фарҳанги мукаммали англисӣ-русӣ

ФМШ – Фарҳанги мухтасари «Шоҳнома»

ФРЗР – Фарҳанги решашиносии забони русӣ

ФРЗФ – Фарҳанги решашинохтии забони форсӣ

ФРФ – Фарҳанги русӣ-форсӣ

ФФР – Фарҳанги форсӣ-русӣ

ФР – Фарҳанги Рашидӣ

ФТЗР – Фарҳанги тафсирии забони русӣ

ФТЗТ – Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ

ФФА – Фарҳанги форсии Амид

ФҲФРРФ – Фарҳанги ҳарбии форсӣ-русӣ ва русӣ-форсӣ

ФЭЗ – Фарҳанги энциклопедии забоншиносӣ

х.а. – Ҳиндуаврупой

ЭСТ – Энциклопедияи советии тоҷик

ю. – Юнонӣ

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Забони тоҷикӣ дар байни забонҳои минтақа аз қабилӣ забонҳои пурғановат ва қадимаи забонҳои эронӣ маҳсуб ёфта, дорои таркиби луғавии устувор, ғанӣ ва фарогири қишрҳои гуногун, сохтори устувори дастурӣ аст. Барои тақмили инкишоф ва ғанӣ гардидани таркиби луғавии ин забон саҳми адибон беҳамтост. Аз ин рӯ, ба таври илмӣ омӯзишу таҳлил ва таҳқиқи осори адибони мумтози адабиёти гузаштамон аз аҳаммият ҳолӣ набуда, ба таври бояду шояд баррасии онҳо муҳим аст. Махсусан, таҳлилу таҳқиқ ва баррасии таркиби луғавию семантикаи воҳидҳои забонии осори классикон ва ҷанбаҳои дастурии онҳо аҳаммияти хоса дорад. Таҳқиқи ҷанбаҳои дастурӣ, ба хусус сарфӣ осори адибони классик, барои муайяну равшан кардани инкишофи забони адабӣ ва роҳҳои пурғановат гардидани онҳо аҳаммияти калон касб намуда, дар асоси маълумоти ин ҷанбаҳои таърихи забонамон масъалаҳои ниҳоят муҳимми таърихи забони адабии тоҷикиро фаҳмидан мумкин аст. Дар ин бобат забоншинос М.Н. Қосимова андешаҳои ҷолиберо дар нигоштаи худ зикр кардаанд: «Вазифаи таърихи забони адабӣ аз ҷудо кардани хусусиятҳои муҳимму ҷолиби забони давраи муайяни таърихӣ, ҷой ва мақоми забони адабӣ дар марҳилаҳои муайяни таърихӣ, паҳншавию вусъати забони адабӣ дар ин ё он давра, гирд овардан, омӯختан, таҳлилу таҳқиқ кардану муқоиса намудани ҳодисаҳои забонӣ, муайян кардани меъёрҳо ва услубҳои мухталиф дар марҳилаҳои гуногуни таърихӣ иборат аст... Вазифаи таърихи забони адабӣ дараҷа ба дараҷа, марҳила ба марҳила омӯختан ва таҳлилу таҳқиқ кардани таркиби луғавӣ, хусусиятҳои маъноӣ, фразеология, калимасозӣ, морфология, синтаксис ва меъёрҳои забон дар давраҳои гуногун аст [15, с.5].

Дар байни осори таърихӣ, ҷуғрофӣ ва адабӣ «Таърихи Систон» ба сифати асари таърихӣ ҷойгоҳи муайяно касб карда, ба сифати куҳантарин сарчашмаи таърихиву манбаи қадимаи фарҳангу адаби миллатамон маҳсуб ёфта, ҷиҳати ошкор кардану барқарор кардани далелҳои ҳаводиси таърихӣ, вижагиҳои таърихи забони адабии тоҷикии садаҳои IX-XI барои муҳаққиқони соҳаи

таърихнигорӣ, адабиётшиносӣ ва забоншиносӣ хидмати мондагорро хоҳад намуд. Асари номбурда дар қатори асарҳои беҳтарини ҷуғрофию таърихии ин давр, чун: «Зайн-ул-ахбор»-и Гардезӣ, «Худуд-ул-олам» (маҳсули асри XI муаллифаш номаълум), доништа шуда, бо забони форсии дарии тоҷикии асрҳои IX-XI нигошта шудааст.

«Таърихи Систон» чун асари арзишманди таърихӣ чиҳати таҳқиқи забони адабии форсии тоҷикии садаҳои X-XI сарчашма ё манбаи муҳиммеро мемонад, зеро муаллифи он бо маҳорати баланди забондонӣ кӯшиш кардааст, ки дар баёни андешааш бештар така ба таркиби луғавии забони дарии тоҷикӣ намояд. Аз ин амали муаллифи асар пай бурдан мумкин аст, ки ӯ дар покизагиву асолати забони дарии тоҷикӣ саъйу кӯшиш карда, пайваста аз вожаҳои бегона гурез кардааст. Ин асар ба омӯзиши забону адабиёти форсии садаҳои IX-XI манбаи муҳим ба ҳисоб меравад. Бинобар он, мо тасмим гирифтаем, ки дар доираи ин диссертатсия паҳлуҳои таҳқиқнашудаи чиҳати забонӣ, яъне вижагиҳои сохторӣ ва маъноии маводи ономастикии асарро мавриди баррасӣ қарор бидиҳем. Дар воқеъ, дар асари мавриди таҳқиқ маводи зиёди марбут ба ономастика ба назар мерасад, ки онҳо аз таърихи кӯҳани марзу буми мо ва забони ноби модариамон гувоҳӣ медиҳад. Месазад онҳоро гирд овард ва баррасӣ намуд, то ки аз онҳо насли навраси кишвари соҳибистиклоламон барои пешбурди корҳои фарҳангӣ ва иҷтимоӣ баҳрабардорӣ кунанд.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯ. Омӯзишу баррасӣ ва таҳқиқи ҳаматарафаи маводи ономастикии (номшиносии) осори таърихӣ, ҷуғрофӣ дар Тоҷикистони соҳибистиклол дар солҳои охир ба таври бояду шояд сурат гирифта бошад ҳам, умуман, таҳқиқи ҷойному маводи ономастикии сарзаминамон дар нимаи дуюми садаи XX оғоз мешавад. Албатта, то ин айём топониму антропонимҳои Осиёи Марказӣ, аз ҷумла кишвари маҳбубамон Тоҷикистон, аз тарафи донишмандону шарқшиносон ва номшиносон, чун: С.И. Климчитский [13], О.И. Смирнова [31], А.З. Розенфелд [28], А.А.Фрейман, Н.Г. Маллитский [20], В.Лившиц [18], М.И. Боголюбов [6], Д.И. Эделман, Т.Н. Пахалина [26], тоҷикшинос М.С. Андреев [4], М. Попов [27], С. Кононов [14] ва амсоли инҳо мавриди омӯзиши

хосса қарор гирифтааст. Инчунин, донишмандону шарқшиносони ватаниву хоричӣ доир ба вижагиҳои гӯйишҳои мавзеъҳои гуногуни забони тоҷикӣ андешаҳои чолиби диққат баён карда, ҳамзамон ҷойному номвожаҳои забони тоҷикиро низ ташреҳ дода, бо ин амал бартарии забони тоҷикиро дар минтақа нишон додаанд. Таълифоти эшон барои инкишофи забоншиносии тоҷик, хосатан, номшиносӣ ва гӯйишшиносии он мусоидат мекунад.

Воқеан, мақолаву рисолаҳои илмии таълифнамудаи донишмандону муҳаққиқони соҳа, чун: А.З. Розенфелд [28], А.Л. Хромов [44], О.И. Смирнова [30] ва чанде дигарон, ки дар солҳои 50-60-уми садаи ХХ рост меояд, аз он ҷиҳат чолиб аст, ки дар нигоштаи онҳо ҳам паҳлуҳои марбут ба ономастика (топониму орониму антропониму этнотопоним) ва ҳам вижагиҳои дастуриву савтӣ ва луғавии гӯйишҳои забони тоҷикӣ (гӯйишҳои ҷанубӣ ва шимолӣ) мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд.

Ҳамин анъана дар солҳои минбаъда идома ёфта, аз даҳаҳои 70-80-уми садаи ХХ шуруъ карда, дар таҳқиқоти як қатор олимону номшиносон ҷойномҳои минтақа ва номвожаҳо ҳам аз нигоҳи таърихӣ ва ҳам аз нигоҳи тасвирӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд, ки ба ин гурӯҳ метавон таълифоти чандин муҳаққиқон, ки доир ба шарҳи ҷойномҳои мавзеъҳои алоҳида, чун мавзеи Помир [11], шаҳру атрофи Ўротеппа [1], минтақаи Кӯлоб [3], минтақаи Бадахшон [25], водии Рашт [12], дараи Ромит ва водии Ҳисор [21], водии Кешрӯд [48], водии Яғноб [36], номвожаҳои марбут ба оби минтақаи Кӯлоб [52], мавзеи Норақ [16], воҳаи Сурхон ё Чағонрӯди таърихӣ [37], шарҳи номвожаҳои осори таърихӣ, ҷуғрофӣ ва бадеӣ [32], А. Девонакулов [10], С. Назарзода [24], М. Султонов [33], Ш. Ҳайдаров [45], М. Шодиев [53], Р. Шоев [54], М.Аюбова, С. Абодуллоева [2], Ш. Гулаҳмадшоев [7], Р. Шодиев, Ш. Майнусов [19], Э. Давлатов [8], С. Қурбонмамадов [17], Ҷ.Темиров [35], Ф. Давлатова [9], М. Саидов [29], Р. Холназаров, Ш. Шарипова [50], М. Шамсиддинова, С. Имамбердиева ва чанде дигаронро ном бурдан мумкин аст, ки онҳо дар ин соҳа корҳои илмӣ анҷом дода, асару мақолот, монография ва

дастуру китобҳои зиёде ба таъб расонидаанд, ки ин бозгӯи рушди ономастикаи тоҷик маҳсуб меёбад.

Гурӯҳи муайяни пажуҳишгарон дар ин айём доир ба маводи ҷойномҳо (топонимҳо) ва номвожаҳои (антропонимияи) асарҳои адабию таърихӣ ва бадеии нависандагону шоирони адабиёти мумтоз ва муосири тоҷик диссертатсияҳои номзадиву доктории худро ҷамъбаст карда, вижагиҳои муайяни забонии ҷойному номвожаҳои осори таърихиву ҷуғрофиро ошкор кардаанд. Ба ин гурӯҳ метавон таҳқиқоти М.Шодиев [1994], Р. Шоев [1996], С.Абодуллоева [2003, 2017], Н.Майнусов [2013], С. Қурбонмамадов [2014], Э. Абдусамадзода [2017], Ҷ.Темиров [2018], Ф. Давлатова [2019], Ш. Рустамшо [2021], Ш. Шарифова [2022], М.Саидов [2022], Ш. Ҳайбуллоев [2022], С.Имамбердиева [2023], М.А.Турсунова [2023] [54] ва амсоли инҳоро мансуб донист.

Номҳои ашхос ва ё қаҳрамонони асари бадеӣ ба сифати исми хос мавзуи баҳси омӯзиши баҳши ономастика – антропонимика ба ҳисоб меравад, ки дар забоншиносӣ бар ифодаи ном истилоҳи оним [onim – ном] мавриди истифода қарор дорад, ки истилоҳи мазкур мутааллиқи забони юнонӣ буда, дар таркиби чандин вожагони соҳаи номшиносӣ (ономастика) ба назар мерасад: **хреMATоним идеоним, теоним, космоним** (номи минтақаҳои фазои кайҳонӣ, галактика, низоми ситораҳо), **стратоним** (номи кишрҳо ё қабатҳои гуногуни коинот), **астроним** (номи ҷурмҳои осмонӣ), **абционим** (номи мавзӯҳо (объект)-и ғайризинда ва ё падидаи табиат ё аз ҷониби инсон сохташуда) **топоним** (номвожаҳои ҷуғрофӣ), **агрооним** (саҳро, замин), **акроним** (номҳои ихтисоршуда, чун: ИҶШС, ИМА, ҚТ, АМИТ, ДМТ), **абдроним** (як навъи антропоним), **анойконим** (номи мавзеи ғайримаскунӣ: НБО-и Норақ, Канали Фарғона, Нақби Анзоб, Нақби Шаршар...), антропоним (ному насаб, таҳаллус ва лақаби одамон: Шариф, Қодир, Дилшод Азимӣ, Абулқосим Фирдавсӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Аҳмади Калла, Қорӣ-ишқамба) ва амсоли инҳо. Доир ба антропонимҳои асари «Таърихи Систон» муҳаққиқ Шаҳбози Рустамшо рисолаи илмӣ таълиф намуда, дар он ҷиҳатҳои маъноӣ ва луғавии номҳои

ашхосу лақабҳо ва номи занонаи асари мазкурро мавриди таҳқиқ қарор додааст [51].

Гуфтан ҷоиз аст, ки рочеъ ба забони асари «Таърихи Систон» забоншинос Л.П.Смирнова чандин нигоштаи илмӣ дорад, ки дар онҳо ҷиҳатҳои савтӣ ва дастурии асари номбурда мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст [30].

Дар «Луғати энциклопедии забоншиносӣ» истилоҳи **ономастика** чун як бахши забоншиносӣ арзёбӣ гардидааст, ки номҳои хосро мавриди омӯзиш қарор медиҳад. Инчунин зимни ташреҳи ономастика зикр шудааст, ки ономастика дар навбати худ маҷмуи номҳои хосро ифода менамояд ва дар ин маврид бо истилоҳи **онимия** ҳамрадиф пазируфта мешавад. Дар иддае аз таҳқиқоти номшиносӣ истилоҳи **ономастика** ба маънӣ ва вазифаи антропонимика омадааст. Ба сифати мавзӯи таҳқиқи диссертатсияи мо қарор гирифтани вижагиҳои сохторӣ ва маъноии ономастикаи «Таърихи Систон» ба нуқтаҳои зикршуда алоқаманд буда, барои рафъ намудани холигии мавҷуда дар таҳқиқи ҷойному номвожаҳои осори адабӣ, бадеӣ ва таърихӣ равона карда шудааст. Ин усули таҳқиқ имконият фароҳам меорад, ки тарзи номгузорӣ, вижагиҳои интихоби номҳо, сарчашмаи онҳо, таносуби номвожаҳои худию бегона (вомвожа ё иқтибосӣ), номвожаҳои сохтаи муаллиф ба сифати онимҳо то ҳадди имкон муайян карда шавад.

Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмиро метавон дар он ифода кард, ки хулосабарориҳо аз таҳқиқи мазкур дар мукамалсозии барномаҳои таълимии муқарраршуда сахм гирифта метавонанд. Мавзӯи мавриди таҳқиқ қарордодашуда як ҷузъи корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи таърихи забону типологияи факултети филологияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон маҳсуб меёбад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚ

Мақсади таҳқиқ. Мақсад аз таҳқиқ муайян кардани вижагиҳои маъноиву сохтории маводи гирдовардаи асар вобаста ба ономастикаи он мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқ. Барои дастёбӣ ба ин ҳадаф иҷрои вазифаҳои зеринро муҳим меҳисобем:

- гирдоварии маводи ономастикии асар ва дастабандии онҳо;
- мураттабсозӣ ва ба низомдарории маводи чамъовардашудаи ономастикӣ;
- баррасӣ ва ошкор кардани хусусиятҳои маъноиву луғавии маводи чамъ- овардашудаи ономастикии асар;
- баррасӣ ва таҳқиқи ҷиҳатҳои воҷасозии маводи гирдовардаи ономастикии асар;
- таҳқиқи хусусиятҳои маъноии анҷомаҳои ҷойномсози асар (топофор- мантҳои асар);
- таҳлилу таҳқиқи қабатҳои ономастикаи асар, чун: ҷойномҳо (топонимҳо), шаҳрномҳо (астионимҳо), деҳномҳо (комонимҳо), мавзеъҳои сатҳи заминӣ (оронимҳо), обномҳо (гидронимҳо) ва амсоли инҳо;
- нишон додани ҷанбаҳои забонии топоформантҳои антропонимсозу топонимсоз ва навъҳои дигари маводи ономастикии асар;
- таҳлилу баррасии маводи ономастикии асар аз нигоҳи сохту маъноии онҳо;
- таҳлили маводи ономастикии асар аз ҷиҳати нишон додани қолабҳои сарфии онҳо;
- таҳлили маводи ономастикии асар аз ҷиҳати мансубияти забонӣ, яъне мутаалликии онҳо ба забонҳои эронӣ (тоҷикӣ, суғдӣ, бохтарӣ ва ғ.) ва ғайриэронӣ (лотинӣ, юнонӣ, арабӣ, туркӣ-ӯзбекӣ), инчунин, омехта (гибрид).

Объекти таҳқиқ. Маводи ономастикии яке аз асарҳои машҳури таърихӣ – «Таърихи Систон» ба ҳисоб меравад, ки ин асар аз нигоҳи муҳтаво ва банду баст маводи зарурӣ доир ба мавзӯи дода метавонад.

Предмети таҳқиқ. Предмети таҳқиқро маводи ономастикии асари таърихӣ «Таърихи Систон» ташкил медиҳад, ки аз наҷрҳои замони истиқлоли ин асари мондагор гирифта шудааст.

Асосҳои назарии таҳқиқиро осори илмӣ ва назариявии муҳаққиқони забоншиносии ватаниву хориҷӣ монанди: С.Айнӣ, А.Мирзоев, Н. Маъсумӣ, К.Бартоломей, А.А.Фрейман, М. Н. Боголюбов, В. Б. Хеннинг, В. А. Лившиц, И. М. Оранский, В. С. Расторгуева, А. Хромов, Д. И. Эделман, Л. П. Борисович, С. Нафисӣ, Б. Қариб, М. Муин, А. Деххудо, М. Баҳор, С.Шамисо, З. Қосимӣ, Ж. Омӯзгор, А. Тафаззулӣ, А. Каримов, Д. Саймиддинов, Р. Гаффоров, Д. Хоҷаев, М. Қосимова, О. Муҳаммадҷонзода, Н. Офаридоев, Ҷ. Алимӣ, Ш. Исмоилов, Д. Ҳомидов, Б. Тураев, Р. Шодиев ва пешгуфтори фарҳангномаҳое, ки доир ба маводи ономастикӣ бахшида шудааст, ташкил мекунад.

Асосҳои методологии таҳқиқ. Дар таҳқиқи мавзӯ аз метод ва равиши муқоисавӣ-таърихӣ, усули тасвирӣ истифода шудааст. Истифодаи методу усулҳои шарҳдиҳӣ, мушоҳида, омӯрӣ дар қорӣ таҳқиқи мо дида мешавад ва бо ин роҳ ҷанбаҳои савтӣ, маъноӣ ва сохтори маводи ономастикӣ асар мавриди баррасии забонӣ қарор гирифтааст.

Сарчашмаҳои таҳқиқ. Маводи рисола дар асоси асари таърихӣ ва адабии «Таърихи Систон» гирд оварда шудаанд, ки ин асар бо саъйи кӯшишҳои донишмандон М.Имомзода ва А. Абдусаттор соли 2014 [34] бо алифбои сирилликӣ нашр гардидааст. Миқдори маводи гирдоварда доир ба ономастикаи асар аз **1000** номгӯӣ маводи ономастикӣ, яъне антропониму топонимҳо, гидрониму оронимҳо ва амсоли инҳо иборат буда, таҳқиқи мазкур дар асоси ҳамин мавод сурат гирифта, вижагиҳои забонии ономастикӣ онҳо мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Гузашта аз ин, ҳангоми шарҳу тафсири ин ё он оним аз фарҳангу луғатҳои пешин ва муосир, чун: «Фарҳанги Ҳофизи Ёбаҳӣ»-и Ёбаҳӣ [38], «Бурҳони қотеъ» [23], «Чароғи ҳидоят» [49], «Ғиёс-ул-луғот» [22], «Фарҳанги забони тоҷикӣ» [39], «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ» [43], «Фарҳанги мухтасари истилоҳоти забоншиносӣ» [5], «Фарҳанги номҳои миллӣ» [42], «Фарҳанги мухтасари гидронимҳои Мовароуннаҳр» [47], «Фарҳанги номвожаҳои ҷуғрофӣ» [41], «Фарҳанги мухтасари гидронимҳо» [46] истифода карда шуд.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқ дар он дида мешавад, ки нахустинбор дар рисолаи илмӣ мазкур маводи ономастикий асари мавриди таҳқиқ аз нигоҳи сохтор ва маъно ба таври ҷудогона ва бонизом таҳлилу баррасӣ мегардад. Маводи гирдовардашударо таҳлили сохторӣ ва маъноӣ намуда, вижагиҳои онҳо дар асоси таҳлили лингвистӣ муайян карда мешаванд. Дар навбати худ маводи ономастикий асар ба чандин зергурӯҳҳо: топонимҳо ва бахшҳои он (астионимҳо, полионимҳо ва комониму зоонимҳо), антропонимҳо ва қисматҳои он (лақабу номи мустаору зербахшҳои он) тасниф гардида, ҳар яки он зергурӯҳҳо дорои маводи зарурӣ буда мавриди таҳлили забонӣ қарор мегиранд.

Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Муайян карда шудааст, ки маводи ономастикий асар аз нигоҳи забоншиносӣ ҷалбкунанда буда, нахустин бор дар забоншиносии тоҷикӣ, хосатан, номшиносии он ба таври низомнок таҳқиқ гардидааст.

2. Нишон дода шудааст, ки таҳқиқи сохторӣ ва маъноии маводи ономастикий асар ҷалбкунанда буда, воҳидҳои луғавии марбут ба онимҳо аз нигоҳи сохт сода, сохта, мураккаб ва ибора-онимҳо буда, дар асари мавриди таҳқиқ ба мушоҳида мерасанд.

3. Бештари онимҳои асар ҳангоми баррасии этимологӣ ё решашиносӣ маълум мегардад, ки таърихи куҳан дошта, ҳоло дар натиҷаи гузашти айём ба дигаргунии маъноиву шаклӣ ба дучор гардидаанд.

4. Нишон дода мешавад, ки онимҳо бо роҳҳои мухталиф рушд карда, аксарияти онҳо тавассути топоформантҳо ва таъсири забонҳои дигар шакл гирифтаанд.

5. Баён мегардад, ки омили пайдоиши як даста онимҳои асар вобаста ба ҳаводиси таърихӣ аст.

6. Дар пояи баррасии маводи гирдовардашуда истифодаи ҷойному номвожаҳои марбут ба забонҳои гурӯҳи эронӣ ва ғайриэронии асар ва пурғановат кардани онҳо таркиби луғавии забон муқаррар карда шудааст.

Аҳаммияти назарӣ ва амалии таҳқиқ. Чанбаи назариявии диссертатсия ба воситаи пажуҳишу баррасии ҷиҳатҳои маъноии маводи ономастикии асари мавриди таҳқиқ қароргирифта инъикос ёфта, дар асоси маводи ғирдовардашуда доир ба чанде аз хусусиятҳои савтӣ, лексикӣ ва услубиёти таърихи забони адабии тоҷикӣ, ба вижа, доир ба қабатҳои луғавии забони адабии тоҷикӣ, ки дар инкишофи он маводди ономастикӣ нақши муҳим дорад, кори илмӣ анҷом дода, натиҷаҳои илмӣ ба даст омадаро дар нигоштани китобҳои дарсии таърихи забони тоҷикӣ, ономастикаи таърихӣ ва ҷуғрофияи таърихӣ муосир, инчунин, дар мурағабсозии фарҳангу луғатномаҳои топонимӣ ва антропонимӣ метавон корбурд намуд.

Мутобиқати мавзӯи диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия дар мавзӯи «Ономастикаи «Таърихи Систон» (баррасии луғавӣ ва сохторӣ)» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ бо шиносномаи ихтисоси илмӣ 10.02.01 – Забони тоҷикӣ мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии доктараби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқ. Банда чун муаллифи диссертатсия саҳми шахсии худро дар таҳқиқи маводи ономастикии «Таърихи Систон» дар он мебинам, ки дар ономастика ё номшиносии тоҷик, ки як бахши забоншиносии тоҷик аст, маводи ғирдовардаамро дар пояи муқаррароту меъёрҳои забони тоҷикӣ таҳлилу баррасӣ кардам. Ин кори илмӣ мо низ чун идомаи корҳои пешини соҳавии баанҷомрасонида буда, диссертатсия ба таври системанок таълиф гардидааст.

Тасвиби амалии натиҷаҳои таҳқиқ. Доир ба муҳтавою мазмуни диссертатсия дар чандин конференсияву ҳамоишҳои илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ, шаҳрӣ ва донишгоҳӣ суҳанронӣ анҷом дода шуда, мазмуни муҳтасари онҳо дар маҷмуаҳои алоҳида ба нашр расидааст, ки инъикосгари муҳтавои диссертатсия гардидаанд.

Наشري таълифоти илмӣ дар мавзӯи диссертатсия. Натиҷаҳои муҳими бадастомада аз муҳтавои рисола дар 8 таълифоти илмӣ, аз ҷумла 5 адади он дар нашрияву журналҳои номнависшудаи Комиссияи олии аттестатсионии Федератсияи Русия ва Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти

Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 3 адад таълифот дар маҷмуамақолати гуногуни илмӣ нашр гардидааст. Муҳокима ва баррасии диссертатсия дар маҷлиси васеи кафедраи таърихи забон ва типологияи факултети филологияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (24.05.2024, суратмаҷлиси № 12) сурат гирифта, ба ҳимоя тавсия гардидааст.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсияи мо аз 201 саҳифаи чопи компютерӣ иборат буда, мундариҷаи онро номгӯи ихтисораҳо, муқаддима, се боб, хулоса, феҳрасти адабиёт ва замима ташкил медиҳанд.

ҚИСМИ АСОСИИ ТАҲҚИҚ

Дар муқаддимаи диссертатсия роҷеъ ба мубрами мавзӯи таҳқиқ, дараҷаи омӯзиши он, мақсаду вазифа, объекту предмети таҳқиқ, усулу навгониҳои таҳқиқ, аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқ, саҳми шахсии унвончӯ, тасвиби амалии натиҷаҳои таҳқиқ, наشري таълифоти илмӣ доир ба мавзӯи диссертатсия, соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия маълумот дода шудааст.

Боби якуми диссертатсия «**Баррасии марҳалаҳои рушди ономастика дар забоншиносӣ**» унвон дошта, фарогири 4 фасл аст ва дар фаслҳои марбута ҷиҳатҳои назариявӣ ва дараҷаи омӯзиши онҳо дар марҳилаҳои гуногуни инкишофи ономастика дар кишварҳои гуногун мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Фасли **аввали** боби аввал «Аз таърихи омӯзиши ономастикаи забони тоҷикӣ» унвон дошта, дар он зикр мегардад, ки номшиносӣ ҳарчанд илми нисбатан ҷавон, яъне нав бошад ҳам, ҳоло ба қисми хубу назаррас ноил гардида, масоили назариву амалӣ ва илмии онро донишмандону дӯстдорони соҳа ба риштаи таҳқиқ кашидаанд. Гирдоварӣ, таҳлилу таҳқиқ, муайян намудани таърихи пайдоиш, тафсиру таъбир ва шарҳу маънидод, таҳқиқи соҳту таркиб, русуму оинҳо ва санъати номгузорӣ, омӯзиши муқоисавии номҳо, таҳқиқи номҳои дар адабиёти хаттӣ истифодашуда ва ҳамчунин, номҳои мустаъмали лаҳҷаву шеваҳо, тадвину мураттаб сохтани фарҳангҳои гуногуни

номҳо ва ниҳоят дастраси соҳибномҳо намудани китобҳои илмӣ ва оммавӣ роҷеъ ба масоили муҳимми номҳо аз вазоифи умдаю арзишманди номшиносии муосир ба шумор меравад. Донишмандону ҷуғрофидонон ва сайёҳони асримиёнагии тоҷику форс ва араб дар роҳи шинохти номвожаҳои ҷуғрофӣ минтақаву мавзёҳои гуногуни Хуросону Мовароуннаҳр ва фароҳам овардани номвожаҳои ҷуғрофӣ ин мавзёҳо дар таълифи луғати топонимӣ, асарҳои ҷудогонаи ҷуғрофӣ гуногунмавзӯ сахми бузурге гузоштаанд.

Фасли **дувуми** боби якум бо унвони «Таҳқиқи ономастика дар забоншиносии Русияву Аврупо» ёд мешавад ва дар ин фасл доир ба корҳои илмӣ роҷеъ ба соҳаи ономастика дар давраҳои мухталиф ба анҷом расонидаи донишмандони Русияву Аврупо маълумот дода мешавад. Маълум мегардад, ки дар Русия корҳои зиёди илмӣ, таърихӣ ва ҷуғрофӣ доир ба таърихи мавзёҳои ҷуғрофӣ ва таърихи номи одамон ба анҷом расидааст, ки ин нигоштаҳо дорои аҳаммияти муҳимми илмӣ ва амалӣ мебошанд. Дар рушди топонимия сахми калон гузоштани В.А.Прохоровро алоҳида метавон зикр кард. Ҳамчунин дар таҳқиқи топонимияи Русия донишмандони зерин: В.И. Абаев [1995], А.П. Дульзон [ВЯ, 1959, 1964], В.М. Емельянова [1982], В.А. Жучкевич [1968], Ю.А. Карпенко [1970], А.П. Кореланова [1969], А.К. Матвеев [1964], А.М. Мезенко [1991], Э.М. Мурзаев [1974, 19982], Н.И. Надеждин [1837], В.А. Никонов [1962, 1965, 1967], Н.В. Подольская [1964], Е.М. Поспелов [1970], А.И. Попов [1964, 1965], А. Роголев [1988], С. Роспанд [1962] ва амсоли инҳо дар таълифоти худ доир ба масъалаҳои умумии топонимика ва топонимияи Русия ва кишварҳои атрофи он, муассирии забонҳои эронӣ ва туркӣ дар номгузориҳои маҳалҳои кишвари паҳнои рус баёни андеша кардаанд, ки хеле ҷолиби диққат аст.

Фасли **сеюми** боби якум бо унвони «Баррасии ономастикаи тоҷик дар замони Иттиҳоди Шуравӣ» ёд мешавад ва дар ин фасл доир ба корҳои илмӣ дар мавзӯи ономастика таълифнамудаи муҳаққиқону донишмандон маълумот оварда мешавад. Таҳқиқи топонимикаи таърихӣ ба шарҳу тафсири номвожаҳои ҷуғрофӣ сарчашмаҳои таърихӣ сари қор дорад. Перомуни сохту таркиб, маъно, мансубияти забонӣ, иртиботи номвожаҳои ҷуғрофӣ таърихӣ бо номҳои

имрӯза дар заминаи маводи «Авасто» ва дигар маъхазҳои забонҳои давраи қадиму миёна эроншиносони маъруф В. Гейгер [1932], И. Маркварт [1901, 1938, 1990], Е. Бенвенист [1959], И.М.Оранский [1988], М. Боголюбов [1962], В.И.Абаев [1979, 1983], Иброҳим Пури Довуд [1934], В. Айлерс [1956], И.М. Стеблин-Каменский [1990], Эҳсони Баҳромӣ [1978] ва дигарон пажӯҳишҳои муҳим анҷом додаанд.

Фасли **чоруми** боби якум бо унвони «Таҳлили осори ономастикаи замони истиқлол» ёд мешавад ва дар ин фасл доир ба корҳои илмӣ дар мавзӯи ономастика таълифнамудаи муҳаққиқону донишмандони Тоҷикистон дар замони истиқлол баррасӣ мегардад. Рисолаву таҳқиқоти дар соҳаи забони тоҷикӣ ва номшиносӣ гӯйишҳои он ба анҷомрасида аз нигоҳи мазмуну муҳтаво ба таври кулӣ аз осори илмӣ то замони истиқлол таълифгардида тафовуте доранд.

Боби **дуюми** диссертатсия «Таҳлили ономастикаи асар аз нигоҳи мавзӯот» унвон дошта, фарогири 3 фасл аст ва дар фаслҳои марбута ба гурӯҳҳои антропонимҳо ва топонимҳо дастабандӣ гардидани маводи ономастикаи асар сурат гирифта, дараҷаи корбурди онҳо нишон дода мешавад.

Фасли **якуми** боби дувум «Антропонимҳои асар ва баррасии мавзуии онҳо» унвон дошта, дар он қабатҳои луғавии антропонимҳои асари мавриди таҳқиқро онимҳои марбут ба қишрҳои гуногуни ҷомеа ташкил медиҳанд. Ин силсила вожаҳо номи ашхосеро ифода мекунанд, ки дар арсаи таърих бо корнамоии худ ҷойгоҳи муайянро ишғол кардаанд ва заррае бошад ҳам номи онҳоро муаррихон бо ифтихор дар таълифоташон зикр намудаанд ва ба воситаи он навиштаҳо ин номи таърихӣ то замони мо расидаанд. Дар баъзе асарҳои таърихӣ номи баъзеи онҳо дар шакли миф ё устура зикр гардидааст, ки ин навъ номҳоро мо дар асари «Таърихи Систон» пайдо кардаем ва онҳоро аз ҳамин нигоҳ ба антропонимҳои устуравӣ ва таърихии тоисломӣ дастабандӣ карда, мавриди таҳлил қарор додаем.

а) Исмҳои хоси ашхоси устуравӣ. «Таърихи Систон» аз шумули осори таърихӣ, ҷуғрофӣ ва адабии оғози марҳилаи сеюми инкишофи таърихии забони

форсии тоҷикӣ маҳсуб меёбад ва дар мундариҷаи худ ҳодисаву воқеаҳои зиёди таърихӣ, ҳудуди ҷуғрофӣ ва номҳои зиёди устуравиро барои инъикоси ҷолиб ҷо додааст. Аз ин ҷиҳат ин асар як навъ сарчашмае ё манбаи муътамад барои таълифи «Шоҳнома»-и Абулқосими Фирдавсӣ гардидааст. Бинобар ин исмиҳои зиёди устуравие, ки дар ин асар истифода гардидаанд, дар «Шоҳнома»-и Ҳаким Фирдавсӣ барои инъикоси манзараву майдони размгоҳ, аркони давлатдорӣ ҳам дар қисмати устуравӣ ва ҳам дар қисмати қаҳрамонӣ ба таври фаровон хеле устодона корбурд доранд. Ҳоло чанд мисол меоварем: Ин силсила антропонимҳои номи шахсиятҳои таърихию ифода карда, инчунин дар асарҳои таърихӣ чун устура зикр гардидаанд: **1) антропонимҳои асотирии тоисломӣ: Каюмарс** [Qayumars], **Куранг** [Kurang], **Гаршосп // Гаршосб** [Garšāsp // Garšāsb], **Испандиёр** [Ispandiyār], **Фаромарз** [Farāmarz] ва ғ.: То ба рӯзгори Кайковус боз ҳам Рустам ба Туркистон шуд [32] [34]; **2) Антропонимҳои ифодагари номи ашхоси таърихӣ.** Дар «Таърихи Систон» чандин номи ашхоси таърихӣ тоисломӣ мавриди корбурд қарор гирифтааст, ки ҷиҳати нишон додани ягон хушхабари таърихӣ, ширкат дар ягон воқеаву ҳодисаҳои он ҳамчун сабаб зикр гардидааст: **Изулмулк** [Izulmulk], **Анӯшервон** [Anušervān], **Ардашер** [Ardašer], **Доро** [Dārā], **Рустам** [Rustam] ва ғайра.

Аз ҷумла, номи Рустам [Rustam] низ яке аз антропонимҳои устуравӣ дар шакли Рустами Дастон дар фарҳанги эрониҷаҳон маҳсуб меёбад ва мувофиқи шарҳи фарҳангҳои маъноӣ кашадаболо, бузургтан, қавипайкаро дорад [Пошанг, 2011, С. 108]. Оним ё антропоними номбурда дар радаи вожаҳои қадимаи забонҳои кӯҳани эронӣ шомил буда, маъноӣ равшаниро дорад, яъне шакли қадимаи ин антропоним **raučatauxma** буда, аз ҷузъҳои **rauča** – равшанӣ, рӯз ва **tauxma** – тухм, авлод, наҷод таркиб ёфта, маъноӣ равшаниро дар ҳақиқат дорост [Каримов, 1979, с.67]. **В частности, имя Рустам [Rustam] также считается одним из устурийских антропонимов в форме Рустам Дастан в культуре иранского народа и, согласно толкованию культур, означает высокий, большой, сильный [Poshang, 2011, с. 108]. Указанный выше оним или антропоним входит в список древних слов**

древнеиранских языков и означает свет, то есть древняя форма этого антропонима — раучатаухма, составленная из компонентов рауча — свет, день и таухма — семя, поколение, род, и действительно означает свет [Каримов, 1979, с. 67]. Чузъи Дастон ба маъноҳои ҳилла, макр, фиреб, найранг, лаҳн, наво, нағма, қисса, достон, лақаби падари Рустам, яъне Зол далолат мекунад [ФЗТ, 1969, Ҷ 2, 350]. Дар асар антропоними Рустам яке аз серистифодатарин антропоним ба ҳисоб рафта, 41 маротиба мавриди корбурд қарор гирифтааст. Слово «Дастон» относится к значениям хитрости, лукавства, обмана, уловок, лукавства, хитрости, песни, рассказа, эпоса, а также прозвища отца Рустама — Зола [ФЗТ, 1969, т. 2, 350]. В работе антропоним Рустам рассматривается как один из наиболее часто употребляемых антропонимов, он использован 41 раз.

Зерфасли сеюми фасли якуми боби дуум «*Антропонимҳои ифодагари номи Худоён, паёмбарон, фариштагон ва дигар чехраҳои малакутӣ*» унвон дошта, ба ин зерфасл онимҳо ё антропонимҳои марбути номи худоён, фариштагон ва дигар чехраҳои малакутӣ оварда шудаанд: *а) Номи пайгамбарон ва чехраҳои динии тоисломӣ: Эзад* [Ezad] (Худо, Яздон), *Ҳақ* (қ) (рост, дуруст, ҳақиқат), *Худой* [Xudāy], *Зартушт//Зардушт* [Zartušt//Zardušt] (асосгузори дини зардуштӣ, ки тахминан дар байни асрҳои 7-ум ва 6-уми то мелод зистааст) ва ғ.; *б) Номи пайгамбарон ва чехраҳои динии исломӣ.* Ба ин зерфасл, асосан, номҳои арабии динӣ дохил гардида, бештар бар ифодаи номи паёмбарон, сифату лақабҳои онҳо, ки ба замони ислом рост меояд, меоянд: *Абумусо ал-Ашъарӣ, Аднон* (чадди Пайғамбари ислом (с), *Ал-Асвад ал-Ансӣ* (ханӯз дар замони зиндагии Муҳаммад (с) худро пайғамбари Яман эълон карда буд), *Абуабдуллоҳ ибни Каром* (бунёдгузори мазҳаби карония) ва ғ.

Зерфасли чоруми фасли якуми боби дуум «*Номи шоҳон, шоҳзодагон ва аъёну ашроф*» унвон дошта, ба ин зерфасл, асосан, исмҳои хоси марбут ба номи шоҳону шоҳзодагон ва аъёну ашроф шомил гардида, барои ифодаи ному лақаби онҳо хидмат намудааст: *Бедасп* [Bedasp], *Занбил* (лақабе, ки подшоҳи Зобулистон доштааст), *Ирташ* [Irtaš, Эртош, бародари Иброҳими Янол ва

бародарзодаи Туғрули Салчуқӣ), **Наср ибни Аҳмад ибни Исмоил** (номи подшоҳи Сомониён, ки дар тули солҳои 914-943 ҳукмронӣ кардааст) ва ғайра.

Зерфасли **панҷуми** фасли якуми боби дуум «**Номи ҳокимон, волиён ва дигар амалдорони давр**» унвон дошта, ба ин дастаи антропонимҳои асар як гурӯҳ номи ҳокимон, волиён ва амалдорони давр оварда мешавад, ки номи ин шахсият дар асар ифодагари ягон воқеа ё ҳодисаи таърихист: *Абуҷаъфар, Ҳорун ибни Муҳаммад ибни Ҳорун [112], Абд Раббихӣ ибни Абдулло ибни Умар [145]. Муҳаммад ибни Ҳамдуни Исфислор [114] ва ғ.*

Дар умум, дар гурӯҳи унвони марбути гуногуни қишрҳои чома антропонимҳои оварда шудаанд, ки дар онҳо рабт доштан ба ин ё он қавм ва унвону насаби ин ё он гурӯҳи этникӣ зикри худро ёфтаанд.

Фасли **дувуми** боби дуум «**Баррасии қабатҳои луғавии топонимҳои асар**» ном дорад ва дар он доир ба қабатҳои луғавии топонимии асар маълумот оварда шудааст. Тавре дар фаслҳои пешин зикраш рафт, дар забоншиносӣ номи мавзевҳои шоҳаи махсуси ономастика топонимика мавриди баррасӣ қарор медиҳад. Аз ин ҷост, ки истилоҳи **топоним** ифодагари унвони мавзеву маҳал ва дар маҷмӯъ марбут ба унвони мавзевҳои ҷуғрофӣ меояд, ки доир ба ин истилоҳ дар таълифоти муҳаққиқони соҳа маълумоти фаровон оварда шудааст. Дар асоси ҳамин маълумот аз асари «Таърихи Систон» чандин мисол оварда, онҳоро вобаста ба муҳтавояшон ба чандин зергурӯҳ ҷудо мекунем: **Дари Навоист** // Навист [Dari Navāist // Navist], **Дари Таом** [Dari Taām], **Диварк** [Divark], **Дизи Сафед** [Dizi Safed], **Дошан** [Dāšan], **Дӯшоб** [Dušāb], **Жӯшт** // Зӯшт // Рӯшт [Žušt // Zušt// Rušt], **Замини Довар** // Довар [Zamini Dāvar//Dāvar], **Зобулистон** [Zābulistān], **Золик**//**Ҷолик** [Zāliq//Jāliq], **Зӯзан** [Zuzan], **Илиё** [Iliyā], **Кадах** [Kadah], **Камар** [Kamar], **Зухайр** // **Кам Зухайр** [Zuhyir], **Каркӯя** // Каркӯй [Karkuya//Karkuy], **Карух** [Karuh], **Кошан** // Гошан [Kāšan//Gāšan], **Кулморӯд** [Kulmārud], **Кухандиз** [Kuhandiz], **Кӯха** // **Кӯҳак** [Kuha//Kuhak], **Азкӯх** [Azkuh], **Кӯхтез**//**Кӯхшер** [Kuhtez //Kuhšer], **Кӯра** [Rura], **Қавқа** // Қуқақ [Qavqa // Quqah], **Қайсария** [Qaysariya], **Қайсория** [Qaysāriya], **Қалъаи Дурух** [Qal`ai Duruh], **Қандобил** [Qandābil], **Қарнин** [Qarnin], **Қиннасрин** [Qinnasrin], **Қирнин** [Qirnin], **Қодисия** [Qādisiya], **Қойин**

[Qāyin], **Куздор** // Коздар [Quzdār//Kāzdar], **Лаби оби Тирмид** //Тирмад [Labi ābi Tirmid//Tirmad], **Майсон** [Maysān], **Мастунг** [Mastung], **Машкӣ** //Мосакон [Maški//Māsakān], **Моижнобод**//**Моизнобод** [Māižnābād//Māiznābād], **Морчӯя** // **Моргӯ** [Mārjuya // Mārgu], **Навбандҷон** [Navbandjān], **Надандун** // **ал-Базандун** [Nadandun // al-Bazandun], **Них** [Nih], **Нишак**//**Нишк** [Nišak // Nišk], **Ноширӯд** // **Ношрӯд** [Nāširud//Nāšrud], **Нуқон** //Нуқот [Nuqān//Nuqān], **Обур** [Ābur], **Оташи Каркӯй** [Ātaši Karkuy], **Пешзирих** [Pešzirih], **Пӯлон**//**Булон** [Pulān // Bulān], **Рабаз** [Pabaz], **Рамалла** [Ramalla], **Ринда** // Риндон [Rinda // Rindān], **Розқон** // **Родқон** [Pāzqān//Pādkān], **Ромхурмуз** [Rāmhurmuz], **Рошид** // **Росак** [Bāšid//Pāsak], **Рошак** [Rāšak], **Рум** [Rum], **Рухҳо** [Ruhhā], **Рухад** // Руххач [Ruxad // Ruxhaj], **Рӯди Таом** [Rudi Taām], **Рӯзон** [Ruzān], **Салом** // **Салома** // **Салумак** // **Салумад** [Salām//Salāma//Salumak//Salumad], **Сангон** [Sangān], **Санобод** // **Сунбод** // **Сунаобод** [Sanābād//Sunbād//Sunaābād], **Саҳлон** [Sahlān], **Сарвон** // **Шарвон** [Sarvān//Šarvān], **Сафзор** [Savzār], **Сиём** [Siyām], **Синак** [Sinak], **Сипих** // **Испих** // **Исфих** [Sipih//Ispih//Ispih], **Сирҷон** [Sirjān], **Сироф** // **Сайроф** [Sirāf // Sayrāf], **Систон** [Sistān], **Сова** [Sāva], **Субайтила** [Sudaytila], **Сумайсот** [Sumaysāt], **Сурушана** // **Усрушана** [Surušana//Usrušana], **Сӯс**//**Шӯш** [Sus//Šuš], **Табас** [Tabas], **Табола** [Tabāla], **Таймо** [Taymā], **Танча** // **Танчери кунунӣ** [Tahja // Tahjeri kununi], **Тоқ** [Tāq], **Убулла** [Ubullā], **Фарох** [Farāh], **Фишанҷ** // **Фишланҷ** [Fišanj//Fišlanj], **Хабушон** [Xabušan], **Хайсун**//**Хисун** [Xaysun//Xisun], **Хатлон** // **Хутталон** [Xatlān//Xuttalān], **Ховар**//**Ховарон** [Xāvarān], **Хорбор** [Xārbār], **Хоф** [Xāf], **Хош** [Xāš], **Ҳабак** [Hāqbar], **Бабак** [Babaq], **Ҳабис** [Hābiš], **Ҳавҷ** [Havj], **Ҳалофобод** // **Ҳалафобод** [Halāfābān//Halafābād], **Ҳанноб** [Hannāb], **Ҳимс** [Hims], **Ҳирот** [Hirāt], **Хурбандон** [Hurbandān], **Ҷарвотикон**//**Гарвотикон** [Jarvātikān], **Ҷибол** [Jibāl], **Ҷирра** [Jirra], **Ҷируфт** // **Ҷирафт** [Jiruft // Jiraft], **Ҷобия** [Jābiya], **Ҷудӣ** [Judi], **Ҷунди Шопур** // **Ҷундайсобур** [Jundi Šāpur // Jundaysābur], **Ҷур**//**Хур** [Jur//Hur], **Хурра** [Hurra], **Ҷурзон** [Jurzān], **Ҷусф** // **Хусф** [Jusf // Husf] ва амсоли инҳо. Чанде аз онҳоро мавриди таҳлил мекунем: «*Ин мардумон бигаштанд, то андар **навоҳии Шом** ҷойе чунин ба даст оварданд; ...амзодаи ин Шаддод буд ва подшоҳии Райю Табаристон, Курду Гургону Хуросон то Ҳиндустон ӯро буд*» [56].

Дар илми топонимика бахшҳои зиёде мавҷуданд, ки дар асоси мазмуну мундариҷаашон онҳоро ба ойконимия (ҷамъи нуқтаҳои будубоши одамон), ҳидронимия (ҷамъи ҷойҳои ба мавзеи обӣ рабтдошта), оронимия (ҷамъи сатҳи релефӣ ва заминӣ), зоономия (ҷамъи номҳои топонимии бо номи ҳайвон ёдшаванда) ва амсоли инҳо гурӯҳбандӣ намудаем.

Дар «Таърихи Систон» мувофиқи паҳншавӣ ва густариши топонимҳо ду ҷиҳати асосӣ ба назар мерасад: а) номҳои мавзеъ аз рӯйи хусусиятҳои табиӣю ҷуғрофӣ; б) номҳои мавзеъ мувофиқи робита ва фаъолияти амалии аҳоли. Дар топонимия гурӯҳи зиёди номҳо мавҷуданд, ки онҳоро вобаста ба мазмуну мундариҷаашон ба чунин зергурӯҳҳо тасниф мекунанд: *ойконимия, гидронимия, оронимия, зоонимия ва ғайра*.

Зерфасли якуми фасли дуҷуми боби дуюм «**Ойконимҳо**» унвон дорад. Дар «Таърихи Систон» астиониму полионимҳои зиёде номбар мешаванд, ки ҷиҳати ифодаҳои макон, ҳодиса, таърих, расму оин, ҷашнҳои бостонӣ, ибодатгоҳ, илмгоҳ, шохнишин, муносибати тичоратӣ, дипломатӣ, ҷоришавии дарёҳо ва амсоли инҳо омадаанд: *Табасайн, Қаҳистон, Ҳирот, Толиқон, Гузконон, Хафшон, Бодғис, Бушанҷ, Тахористон, Форёб, Балх, Марвурӯд, Чағониён, Хатлон, Бадахшон, Бомиён, Абаршаҳр, Бухоро, Самарқанд, Шош, Фарғона, Сурушана, Суғд, Хуҷанд, Хоразм, Кеш, Исбиҷоб, Тирмиз, Абивард, Сарахс, Тӯс, Борсуҳон, Насаф* [32].

Астионими **Нишопур** [Nišāpur] чунин маъниҳоро дорост: 1.Номи шаҳрест, ки ба писари шох мансуббуда. Зеро ин ҷойном таърихан аз ҷузъҳои **ni** – поён, **sāh** (аз хšayaθiya) – шох, сарвар ва **pur** (puθra) – писар таркиб ёфта, маънои луғавияш ҷойгоҳи поёни писари шох, шохзода, яъне шаҳре, ки шохзода дар поён бунёд кардааст. Шаҳре, ки нисбат аз дигар шаҳрҳо дар поён воқеъ аст. Дар асари “Таърихи Систон” ин астионим дар ду шакл – Нишобур ва Нишопур ба мушоҳида расид, ки дар натиҷаи ҳодисаи савтӣ ин шаклҳо пайдо шудаанд: «**Ҳасанаки Нишопурӣ** ба фармони Султон Маҳмуд ба Систон омад ва Азизи

Фушанчиро бар хештан овард лайлату-с-сабти-с-сонӣ мин чумодиюлувлӯ¹, андар ин сол ба Қасаба андар омад ва Бӯмансурро маъзул кард ва Азизро ба омилӣ биншонд» [189]. «Ва рӯзгоре ин чо бибуд ва Ҳамза ба **Нишобур** шуд ва ин чо ҳарб кард бар Алӣ ибни Исо. То Ҳамза ба Хуросон шуд ва боз омад, Абдуллоҳ ибни ал-Аббос ба Баскар берун шуд ва ғоратҳои бисёр кард ва боз ба шаҳр омад. Боз Алӣ ибни Исо писари хешро дигар роҳ – Исоро Систон дод ва Исо то Фароҳ омад ва хирочи чабоят кард ва ба Авк омад ва оммаи мардумонро бисёр он чо бикӯшт ва ба шаҳр андар омад, ба дари Каркӯй фуруд омад андар шавволи санаи самонин ва самонина ва миа [яксаду ҳаштоду ҳашт]» [189].

Зерфасли **дувуми** фасли дуюми боби дуом «*Комонимҳо*» унвон дорад. Дар асари «Таърихи Систон» номи деҳаҳои мавриди корбурд қарор гирифтаанд, ки дар ҳудуди онҳо чандин воқеаву ҳодисаҳои таърихӣ рӯй додаанд ё чун макони ягон воқеаву ҳодиса қарор гирифтаанд: *Золиқ, Зузан, Камар, Зуҳайр, Кӯлморӯд, Кӯҳа (Кӯҳак, Азкӯҳ), Қарнин, Моижнобод (Моизнобод), Обур, Пулон, Ринда (Риндон), Хорбор, Ҳабак ва Бабақ, Ҳалофобод (Ҳалафобод), Ҷобия [с. 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364]*. Дар асар ҳамчунин бар ифодаи чузъҳои деҳаву деҳқадаҳо ва рустоҳо қалъаву ҳисор, дижу диҷакҳоро дохил кардан мумкин аст. Аз ҷумла, дар «Таърихи Систон» чунин номи дижу диз мавриди корбурд қарор доранд: қалъаҳои *Арк [23], Кӯҳаж [172], Бурунҷ [316], қалъаи Дара [315]*.

Дар асар ҳамчунин бар ифодаи чузъҳои деҳаву деҳқадаҳо ва рустоҳо қалъаву ҳисор, дижу диҷакҳоро дохил кардан мумкин аст. Аз ҷумла дар «Таърихи Систон» чунин номи дижу диз мавриди корбурд қарор доранд: *қалъаҳои Арк [23], Кӯҳаж [172] Бурунҷ [316], қалъаи Дара [315]* ёдоварӣ шудаанд: «Бар вай кутволи **қалъаи Бурунҷ** буд, қалъа бигрифт ва ҷанг мекард. Амир Мавдуд аз Қавқа бар вай буд. Дари қалъа шуданд ҳар ду, қариб се моҳ он чо буданд, то ба сулҳ фуруд омаданд [ва] қалъа бар дасти Амир Баҳоуддавла карданд» [с. 278]. «Омадани Алоуддин аз дараи Каз ба шумораи Систон қаррати аввал дар соли шашсаду сиву нӯҳ ва расми қалон ва қабҷур

¹ Шаби шанбеи рӯзи дуом аз чумодиюлаввал.

ниҳодан ва хароб кардан қалъаи Испаҳбадро амир Тамғочӣ ва Малик Мачдуддини Қолинонӣ дар ғурраи моҳи муҳаррами соли шашсаду чихил» [397].

«**Арк**» дар луғат ба маънии «қалъаи амир ё ҳокимнишин дар даруни ҳисори шаҳр» омадааст: ... Аз хайма баромада... худро ба арки Ҳисор расонид «Таърихи Фаришта». Ба дарвозаи арки Бухоро бераҳмона ва бешармона ҳафтаду панҷ чӯб таъзир карданд [**Садри Зиё**] [32, 84]. Дар «Бурҳони қотеъ» ҳамин калима (Арк) ба дигар шакл, яъне «**Арг**» омадааст: **Арг** қалъаи кӯчаке бошад,... ки офтоб бошад; ва ба фатҳи аввал ва сонӣ (яъне **араг**) ресмоне бошад, ки гоҳе бар дарахт овезанд ва бар он нишинанд ва дар ҳаво оянду раванд ва гоҳе бар пойи асп ва астар банданд ва дар алафзорҳо сар диҳанд, то бичаранд; ва ба ин маънӣ ба замми аввал ва сонӣ (яъне **уруг**) машҳур аст [9, 81]. Инчунин номи қалъаи дигар, бо номи «**қалъаи Кӯҳаж**» 1 маротиба дар асар истифода гардидааст: *қалъаи Кӯҳаж* [с. 172].

Ба назари мо қалъае, ки дар ҷумлаҳои боло зикр шуд, яке аз қалъаи арзишманд дар замони арабҳо ба шумор мерафт, ки миёни онҳо барои забти ин қалъа ҷангҳои хунин мегузашт, ки манзур **қалъаи Кӯҳаж** мебошад.

Ҳамин тавр, комонимҳои асари «Таърихи Систон» бар ифодаҳои макон, ҳодиса, таърих, расму оин, ҷашнҳои бостонӣ, ибодатгоҳ, илмгоҳ, амалиёти кишоварзӣ, ҷоришавии дарёҳо ва амсоли инҳо омадаанд. Аз нигоҳи мансубияти забонӣ комонимҳо, асосан, мутааллиқи забонҳои эронии ҳам шарқӣ (асосан суғдӣ) ва ҳам ғарбианд.

Зерфасли *савуми фасли дуҷуми* боби дуҷум «Гидронимҳо» унвон дошта, гидронимҳои «Таърихи Систон»-ро ба чунин зергурӯҳҳо тасниф кардан мумкин аст: а) *номи дарёҳо [потатопонимҳо]*: **Чайхун** [с.207], **Рӯди Таъом** [109], **Рӯди Ҳирманд**, **Хошрӯд**, **Фарохрӯд**, **Хушкрӯд**, **Харутрӯд** [с.28], **Бакрӯд** [с. 35], **Нук**, **Нишак**, **Сипах**, **Имомуссирот** [с. 35], **Каркӯй**, **Навҷурд** [с. 35], **Майсун** [с. 35] ва ғайра. Тавре дар «Таърихи Систон» оварда шудааст: «Ва дигар он аст ва кунун пайдост, ки рӯди Ҳирманд ва Рухадрӯд ва Хошрӯд ва Фарох рӯд ва Хушкрӯд ва Харутрӯд ва даштҳо ва кӯҳҳо аз ҳамаи атрофи Систон ва аз ҳазор фарсанг ҳама ба Зирех ояд ва яке сӯроҳ аст...» [42]. «Он ҷо бибуданд, то ҳаво хуш шуд

ва ба **Чайхун** бигзаштанд шаби одина, салхи¹ рабеъулохири санаи хамсун ва самонина ва миатай [дусаду ҳаштоду панҷ]» [с. 255]. Номи дарёи Чайхун, ки номи арабии дарёи Ому аст, дар асар 3 маротиб истифода гардидааст. Шакли Ому дар асар дучор нашуд ва шакли юнониташ Окс ҳам дида нашуд. Гидроними **Чайхун** [Jayhun] дар луғат ба маънии «рӯд, рӯдхона» омадааст. Аз «Таърихи Систон»: «Аҳмад бин Исмоилро ду ғулом аз они вай лаби Чайхун бидуштанд, ба таълими Бӯбакри Дабир ҳашт рӯз боқӣ аз ҷумодиюлохири санаи ихдо ва салосумиа [сесаду як]» [304]. «...ки аз лаби оби Чайхун гузорда омаданд ва Хуросон бигрифанд, ҳама ёд кард ва бисёр итоб кард» [379]. Деххудо, ин калимаро дар луғатномаи худ чунин шарҳ медиҳад: Чайхун, Чайҳон, Қоҳон, Қаҳон. Рӯде аст дар Шом. Ручуъ ба «Чайҳон» шуд. Чайхун – наҳри Балх, ки ба Хоразм мутеъ мешуд. Омӯя – обе аст миёни Хуросон ва Мовароуннаҳр, наздики Балх. Рӯди бузурги Туркистон, ки аз фалоти Помир сарчашма гирифта, пас аз машруб кардан вориди дарёи Орал (Арал ё Хоразм) мешуд. Чайхун – номи яке аз шуарои бузург, Муҳаммади Яздӣ Тоҷ [Деххудо, 186-187]. Инчунин дар асар гидронимҳои *дарёи Муҳит*, *дарёи Сурхон*, *дарёи Ҳирманд* ва ғайра, ки дар қолаби ибора-гидроним ифода ёфтаанд;

б) номи бандарҳо. Вожаи **бандар** дар луғатҳо чунин шарҳ ёфтааст: «**Бандар** 1. маҳалли тиҷорат, ҷойи омадурафти тучҷор ва корвонҳои савдо; 2. ҷойи ҷамъ омадани киштиҳои тиҷоратӣ ва ғайра, дар канори дарё ва баҳр, лангаргоҳи кишти дар канораи дарё ва баҳр аст» [ФТЗТ 2008, Ҷ. 1. 116]. Дар «Таърихи Систон» танҳо номи як бандар зикр шудааст: «Ҳама шаб ба дарё андар кишти ҳамегашт, то бомдод ба **лаби Сайроф** буданд» [с. 233]. Номи бандари Сайроф дар асар се маротиб истифода гардидааст ва барои ифодаи воқеаҳои муҳим омадааст.

-Номи чашмаҳо. Дар асари «Таърихи Систон» чанд номи чашма зикр гардидааст, ки ба маънии «ибтидои дарёю дарёчаҳо» маънидод мешавад. Аз рӯйи маводи асар мо танҳо номи як чашмаро пайдо намудем: **Чашмаи Самур**. Дар пояи ин гидроним дар асар номи «деҳа», «ҳисор», «қалъа» ва ниҳоят

¹ Салх – охири моҳ, ғурра – аввали моҳ.

«одамон» низ ифода гардидааст, вале аз он ки *ӯ* дар аввали китоб ҳамчун номи чашма ва ба таври алоҳида оварда шудааст, онро метавон мансуби ин гурӯҳ донист. Чунончи дар матни асари «Таърихи Систон» аён мешавад, ки ин гидроним бар ифодаи чашма омадааст: **Чашмаи Самур** [с. 29]. Дар фарҳангҳо калимаи Самур чунин тавзеҳ ёфтааст: **Самур** [Samur] 1. Ҳайвони монанд ба рӯбоҳ, ки пӯсти сурхи моил ба сиёҳӣ дорад; 2. Пӯсти самур, ки аз он пӯстин медӯзанд; пӯстини пӯсти самур [ФЗТ, 1969, Ҷ.2. с.186]. Дар «Фарҳанги форсӣ»-и Амид калимаи **Самур** ба ин маъно омадааст: **Самур** дар паҳлавӣ шакли *samār*-ро дорад. Ҷонваре аст гӯштхӯр шабеҳи рӯбоҳ, аммо кӯчактар аз он, баданаш борик ва кашида, бо пойҳои кӯтоҳ, пӯшташ нарму латиф ва ба ранги сурх моил, ба сиёҳӣ ё хокистарӣ, ӯро барои пӯшташ шикор мекунанд ва пӯшташро барои сохтани дасткаш ва астар либос ба кор мебаранд, ба арабӣ «самур» мегӯянд чамъи он «самомир» аст [Амид, 1462]. Пас маълум мешавад, ки ин калима дар сарчашмаҳо ба ду маънӣ: «чашма» ва «ҷонвари гӯштхӯр» омадааст.

Номи чӯйҳо. Чӯй ва чӯйборҳо як ҷузъи фарқкунандаи гидронимияи «Таърихи Систон» ба ҳисоб мераванд. Ҳангоми ҷамъоварии мавод аз китоб пай бурдем, ки дар шаҳри Систон чӯйҳое буданд, вале аксарияти онҳо бо сабаби наздик будан ба росотик (русто, деҳа) номи ҳамон деҳаро гирифтаанд ва ҳамон тавр зикр шудаанд. Вобаста ба замон ва пешрафти забону ҷомеа номҳои қадимаи бисёре аз онҳо аз байн рафта, танҳо дар луғат ва фарҳангҳои қадима маънои онҳоро дарёфт мекунем. Дар «Таърихи Систон» чунин номҳои чӯйҳо номбар шудаанд: Чӯйи Кӯҳан [с. 35], Жолик [с. 35], , Чавсам [с. 35], Наҳижкан [с. 35].

Номи кӯл ва ҳавзҳо. Номи ҳавзу кӯлҳоро дар илми топонимика бо истилоҳи «лимнонимия» ёдрас мекунанд. Дар «Таърихи Систон» танҳо номи як кӯл зикр мешавад: «**Кӯли Зирех:** Зирех номи кӯлест дар шаҳри Систон» [с. 358]. «**Фарохрӯд** дар наздикии Чувайн воқеъ будааст» [16]. «Рӯди Ҳирманду Рухадрӯду Хошрӯду Фарохрӯду Хушкрӯду... ҳеч кас надонад, ки кучо шавад,

магар Худои таъоло ва тақаддас» [с. 28]. Инчунин ҳавзе, бо номи **Ҳавзи аъзам** омадааст: «*ӯро наздики Ҳавзи аъзам бурд*» [с. 43].

Номи обанбор. Дар асар чанд гидроним мавҷуд аст, ки ба гурӯҳи обанбор мутааллиқ аст. Аз ҷумла, дар «Таърихи Систон» обанборе бо номи Бирка зикр шудааст: «**Ибни Даҳаштӣ**... замини ҳамебаромад» (с. 28-29). «Бирка сардоба, ҳавза...» [с. 28]. Дар луғат чунин шарҳ ёфтааст: Бирка 1. Сардоба, обанбори рӯпӯшида, ки дар беруни шаҳр ва роҳҳои корвонрав сохта мешуд ва онро бештар аз оби борон пур мекарданд. 2. Ҳавз [ФЗТ, 1969, Ҷ. 2. С. 186].

Зерфасли **чоруми** фасли дуҷуми боби дуҷум «Оронимҳо» унвон дорад. Дар «Таърихи Систон» номи кӯҳҳои Цибол [с. 361], Сиём [362], Саҳлон [с. 364], Дамованд [с.27], Бӯлӣ [с.29], Ҳарун [с.27], Тужкӣ [с. 29], Испаҳбад [с. 184] зикр шудааст. Маълум аст, ки дар ҳамаи давр ҳам калимаи кӯҳ, асосан, ба истилоҳи тоҷикиаш бештар қор фармуда мешуд, яъне мустаъмалтар буд. Топоними «Испаҳбад» дар «Бурҳони Қотей» ба шакли «Исфаҳбад» зикр мешавад: «Исфаҳбад» бар вазн ва маънии «Испаҳбад» аст, ки мутлақ сипаҳсолор бошад ва номест махсуси форсиён [Бурҳон, 94]. ...ба кӯҳи Испаҳбад фиристод [С.184]. Инчунин, аз номвожаи «Тужкӣ» ҳам дар асар ёд шудааст: «Аммо ноҳияти машриқ охири шаҳре аз вай қасабаи Чинистон аст, ӯро Хумадон хонанд, бар лаби Дарёи Сабз аст. Ин дарёро румиён Уқёнуси Машриқӣ хонанд ва тозиён Баҳр-ул-ахзар хонанд» [125].

Зерфасли **панҷуми** фасли дуҷуми боби дуҷум **зоонимҳо** унвон дошта, дар асар чунин исмҳои хоси мансуби ному лақаби ҳайвонот, ки бо зоонимҳо ёд мешаванд, мавриди қорбурд қарор гирифтаанд: **Калила, Димна, Рахш, Буроқ...**: «Пойи рост бар он санг ниҳоду пойи чап ҳамчунин ба рикоб андар дошт... Иброҳим пой аз санг баргирифт ба **Буроқ** нишаст; Ва ӯро аспе буд **Шабдиз** ном...» [78]. Инчунин дар асар исмҳои хоси ифодагари номи шаҳрҳои ҳастанд, ки бо ёрии ҷойвандҳои гирд/гард аз номи ягон шахси таърихӣ сохта шудаанд: «**Хусравгард** ба наздики ӯст, шаҳракест хурд» [90]. «...ва ҷаҳор ҳазор аспи гаронбаҳо он рӯз ба даст омад Яъқубро дунӣ **уштуру астар** ва хару **аспону полонӣ** ва туркӣ ва дираму динору пилон ва **Хайракро**, ки ғулому ҳоҷибӣ Солеҳ ибни

ан-Назр буд, асир гирифтанд ва ҳама ёрони Солеҳ ба зинҳори Яъқуб омаданд» [212]. «Рустами Дастон бо вай ва он торикӣ ва патёраи¹ девон ба фарри Эзад-таъоло бидид, ки Озаргушасб пайдо гашт ва рӯшноӣ бар **гӯши аспи** ӯ буд ва шоҳӣ ӯро шуд бо чандон муъчиза» [55].

Ҳамин тавр, таҳти мафҳуми истилоҳи зоонимҳо ному лақаби ҳайвону парандаву ҳашарот фаҳмида мешавад, ки дар асар **барои** ифодаи мавзёҳои чуғрофӣ ва ному лақабҳои ҳайвонот омадааст.

Зерфасли **шашуми** фасли дуҷуми боби дуҷум «**Номи сулолаҳо**» **унвон дорад**. Дар асари «Таърихи Систон» чандин вожаҳо омадаанд, ки бар ифодаи сулолаи шоҳони пешин ва асрҳои миёна далолат мекунанд. Дар байни номи сулолаҳо чунин номҳоро дучор шудан мумкин аст: «Каён, Ашкониён, Сосониён, Сомониён: Ва дигар гурӯҳ Каён буданд ва седигар Ашкониён буданд ва чаҳорум гурӯҳ Сосониён буданд...» [78]. «...ва подшоҳи Хуросон андар қадим чудо будӣ ва подшоҳи Мовароуннаҳр чудо ва акнун ҳар ду якест ва мири Хуросон ба Бухоро нишинад в-аз Оли Сомон аст ва аз фарзандони Баҳроми Чӯбинаанд ва эшонро малики Машрик хонанд» [67]. «Ва халифати Амир Булфазл он ҷо Амир Бӯсаиди Самурӣ буд, он кор фурӯ гирифт ва мардӣ кард ва сарҳангон, ки он ҷо буданд ва айёрон чун Болайси Юзӣ ва Бӯмуҳаммади Мансур ва ёрони эшон вафодорӣ карданд, то панҷ ҳазор савори **махмудӣ** бо панҷ пили сохта ва миқдори ду ҳазор пиёдаи сачзӣ ва **ғазнавӣ** ва Бӯмуҳаммади Аскар бо эшон буд. Ва он ҳисор бо ҳама хилаҳо, ки карданд, наёристанд ситадан. Охир қазоро Туғрал бо саворе ҳазор сохта ва пӯшида нек ихтиёр кард ва ба дари шаҳр омад» [371]. «Ва Муътамид вилояти Мовароуннаҳр ҳам андар ин сол Наср ибни Аҳмад ибни Асад ибни Сомон ас-**Сомони**ро дод» [372].

Ҳамин тавр, дар асар як қатор номи сулолаҳои таърихӣ ифода ёфтаанд, ки онҳо низ барои ифодаи мазмуну мундариҷаи асар мусоидат кардаанд.

Зерфасли **ҳафтуми** фасли дуҷуми боби дуҷум «**Этнонимҳо**» **унвон дошта**, **дар он номи халқ, қавму қабила, авлод** ва номи бошандагони ягон маҳал (этнохоронимҳо) баррасӣ гардидаанд: «ҳиндувон, чиниён, туркон, ховариён,

¹ Бало ва мусибат.

мозандарониён, халлухиён, барбарийён: «...ва аз ин ҳафт кишвар Эроншаҳр бузургвортар аст ба ҳар ҳунаре ва он, ки аз сӯйи рости ӯст, **ҳиндувон** доранд ва он, ки аз сӯйи чапи ӯст, **туркон** доранд ва дигар **хазарийён** доранд ва он, ки аз росттар – **барбарийён** доранд ва аз чапи Рум **ховарийён** ва **мозандарониён** доранд» [119]; «Пас **чиниён** тасвир андар ӯ афзуданд...» [98]; «Пас ҳар дувон ба Тӯс шуданд бо ҳазор марди **эронӣ**...» [114]. «Ба хоб андар дид, ки касе ояд ва ӯро гӯяд, ки ин нуре, ки ту дорӣ Эзад-таъоло ҳама нурҳоро аз ин офарид ва нахоҳад, ки бирасад ба ҷойи дигар, магар аз покизагон ва духтарони **араб** аз духтаре, ки номи ӯ Ғозира бувад» [65]. «Шуарои ӯ тозӣ гуфтанд ва сипоҳи ӯ бештар ҳама аз Араб буданд ва тозиён буданд» [28].

Ҳамин тавр, ҷойномҳои асар маълумотеро дарбар мегиранд, ки дар онҳо топонимҳо ҳамчун макони иҷрои ин ё он воқеаи таърихӣ махсуб ёфта, дар он макон кадом халқу миллат, қавму қабила будубош карданаш, кадом донишманд зистанаш ва, умуман, он макон дар таърихи инсоният чӣ нақш доштанаш ифода ёфтааст.

Фасли сеюми боби дуюм «Қабатҳои гуногуни маводи ономастикии асар» ном дошта, дар асар маводи зиёди ономастикӣ, аз қабили астронимҳо (номи ҷурмҳои осмонӣ), асмои махсуси ифодакунандаи унвони китобу асарҳои бадеӣ, яъне хрематонимҳо; асмои махсуси ифодакунандаи унвони олами вуҳуш, яъне бо истилоҳи зоонимҳо; асмои хосаи ифодакунандаи унвони шаҳру шаҳракҳои мебошанд, ки бо ёрии топоформантҳои гирд/гард, номи қавму қабилаҳо, мардум, авлод ва дигар гурӯҳи этникӣ, номи моҳу тақвимҳо, номи кутбҳо ва амсоли инҳо мавриди қорбурд қарор гирифтаанд.

-Астроним [Astrānim], (аз юн. **astrān** – ситора ва **ānāma** – ном) бо ягон хел аломати типографӣ, масалан., бо ситорача ифода кардани номи муаллиф; як намуди таҳаллус, номи мустаор аст ва номи чирми осмони алоҳида, аз ҷумла ситораҳо, сайёраҳо, кометаҳо [Офтоб, Моҳтоб, Миррих, Зухал, Галлея...] ба ҳисоб рафта, исмиҳои хоссе, ки ҷузъи ҷудонашавандаи онимҳоянд. Ин қабил исмиҳоро боз дар навбати худ ба чунин зергурӯҳҳо ҷудо намудан мумкин аст: а) номи ҷурмҳои осмонӣ – сайёраю бурҷҳои осмониро ифода мекунанд: «Зухал,

Офтоб, Зӯҳра, Миррих, Моҳ: Чунон ки Зуҳал истода буд ба бурчи **Мизон** ба бисту як дараҷа ва Муштарӣ дар понздаҳ дараҷа ва Миррих ба бисту ҳашт дараҷа ва Афтоб ба нуздаҳ дараҷа ва ҳамал ва Зӯҳра ба бисту ҳафт дараҷаи Хут ва Уторид ба понздаҳ дараҷаи Сунбула ва Моҳ ба се дараҷаи Савр» [66]. «Чунон ки Зуҳал истода буд ба бурчи Мизон ба бисту як дараҷа ва Муштарӣ дар понздаҳ дараҷа ва Миррих ба бисту ҳашт дараҷа ва Афтоб ба нуздаҳ дараҷа ва Ҳамал ва Зӯҳра ба бисту ҳафт дараҷаи Хут ва Уторид ба понздаҳ дараҷаи Сунбула ва Моҳ ба се дараҷаи Савр» [13].

-Номи моҳу тақвимҳо. Ба ин гурӯҳ исмҳои хосси соҳаи солшумории ҳичрии қамарӣ шомил буда, дар асоси ба ҳисоб гирифтани ҳаракати Моҳ бо якҷоягии Замин дар атрофи Афтоб ба ҳисоб гирифта мешавад. Тибқи ин ҳисобот як соли ҳичрии қамарӣ **354 рӯзу 8** соатро ташкил медиҳад ва номи моҳҳои ин солшуморӣ аз ин иборатанд: ...панъ рӯз монда аз **шаъбони** санаи хамсун ва миъа (яксаду панъ), бисту ҳафтсола [92]. ...се рӯз гузашта аз **шавволи** санаи ситта ва арбаин ва миа (яксаду чилу шаш) [92]. Ва андар омад ба Систон ёздаҳ рӯз гузашта аз моҳи **Рамазони** санаи тисъун ва тисъуна ва миа (яксаду наваду нӯҳ) ва Муҳаммад ибни ал-Ашъас андар ин миёна барниҳод, Ҳарб ибни Убайда омада буд ва бо ӯ якӣ гашта аз лӯмлаи сарҳанғони ӯ [106]. Боз Маъмун Хуросону Систон Ғассонро дод... ва Ғассон Аъян ибни Ҳарсамаро Систон дод ва Аъян ибни Ҳарсама Амр Ибни ал-Ҳайсамро ин лӯ фиристод рӯзи чаҳоршанбе андар моҳи **Рабеъулаввали санаи арбаъун ва миатай** (дусаду чор) [98].

Аз чанд мисоли оварда аён мегардад, ки дар асари мавриди таҳқиқ қарор гирифта, чанд номи моҳи солшумори ҳичрии қамарӣ барои муайян кардани замони ягон ҳодисаву воқеа оварда шуда, аз ба таври бояду шояд қорӣ гардидани солшумории ҳичрии қамарӣ дарак медиҳад.

-Хремотонимҳо гуфта исмҳои хоси мансуби номи асарро меноманд, ки дар асари мавриди таҳқиқ чунин хремотонимҳо мавриди қорбурд қарор гирифтаанд ва онҳоро дар навбати худ ба чандин зергурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст: *а) номи китобҳои динӣ; б) номи китобҳои таърихӣ; в) номи осори адабӣ-бадеӣ.*

а) **Номи китобҳои динӣ.** Дар ин зерфасл номи асару китобҳои оварда мешавад, ки аз онҳо доир ба динҳои ҷаҳон маълумот гирифта мешавад ва ё фарогири мазмуну мундариҷаи ин ё он дини алоҳида, чун «Қуръон», ки китоби муқаддаси дини Ислом аст, бошад. Дар асари «Таърихи Систон» номи ҳамин китоби динӣ 20 маротиба дар ҳолатҳои гуногун барои ифодаи аркони динӣ мавриди қарор гирифтааст. Барои исботи андешаамон ҷумлае аз асари «Таърихи Систон» меоварем, ки дар он номи китоби муқаддаси мусулмонон зикр гардидааст: «Абулхусайн ибни Муҳаммад ибни Аҳмад ибни Яҳё **аллазӣ аллафа «Ғариб-ул-Қуръон»¹**» [45]. «...аввал фатҳе, ки буд Мадина буд ба Қуръон буд фатҳи Мадина» [93].

б) **Номи китобҳои илмӣ ва таърихӣ.** Дар ин зерфасл номи асару китобҳои оварда мешавад, ки аз онҳо доир ба таърихи мардуми ин ё он сарзамин маълумот ба даст оварда мешавад ва ё фарогири мазмуну мундариҷаи таърихию ҷуғрофӣ дорад. Аз ҷумла китобҳои «Ҷазоили Сичистон», «**Ахбори Систон**», «**Сияри мулуки Аҷам**», «**Китоби хироч**», «**Аҷоиби барру бахр**», «**Ибни даҳаштӣ**»-и габракон², «**Булдон ва манофеи он** ва монанди инҳо дар асари “Таърихи Систон” дида мешавад, ки доир ба ин ё он паҳлуи таърих ва ҷуғрофияи таърихӣ маълумот медиҳанд.

в) **Номи китобҳои адабӣ ва бадеии асар.** Дар ин зерфасл номи асару китобҳои оварда мешавад, ки ба қатори асарҳои бадеӣ ва адабӣ мансубанд ва дар онҳо воқеаҳо ба таври бадкеӣ ба риштаи тасвир кашида шудааст. Ба ин гурӯҳ метавон асарҳои зеринро, чун: «Шоҳнома»-и Булқосими Фирдавсӣ, «Бахтиёрнома»-и Бахтиёр ал-Исбаҳбадро мансуб донист: «Ва ахбори Наримону Сом ва Дастон худ ба «Шоҳнома» бигӯяд, ки ба тақрор ҳоҷат наояд. Ва ҳадиси Рустам бар он ҷумла аст, ки Булқосими Фирдавсӣ «**Шоҳнома**» ба шеър кард ва бар номи Султон Маҳмуд кард» [34]. «...Маҳмуд гуфт: Ҳама **Шоҳнома** худ ҳеч нест магар ҳадиси Рустам ва андар сипоҳи ман ҳазор мард чун Рустам ҳаст...» [34]. Булқосим гуфт:

1. Оне, ки китоби «Ғариб-ул-Қуръон»-ро таълиф кардааст.

2. Аксари муаррихон ва шоирон лафзи «Габр» (оташпараст, пайрави онни зардуштӣ)-ро дар шакли мусалғар зикр кардаанд (Аз шарҳи М. Баҳор).

«Зиндагонии худованд дароз бод, надонам андар сипоҳи ӯ чанд мард чун Рустам бошад, аммо ин донам, ки Худой-таъоло хештанро ҳеч банда чун Рустам дигар наёфарид» [34]. Ин бад-он ёд кардем, то ҳар касе, ки ин китоб бихонад, бидонад, ки мардумони Систон, ки ин шаҳр ба сулҳ бидонанд, ғараз бузургии Мустафоро буд ва дини исломро ва аз пеш доништа буданд ва андар китобҳову ахбор хонда берун омадани ӯ ба Ҳақ ва ин Систонро бузургтарин маноқибе аст бар ҳама шаҳрҳо ва биллоҳиттавфик [98]. Ҳамза гуфт: Ва кафаллоҳул муъмининал китоби. Чун чунин буд, волиб гашт бар мо, ки ба ғазви бутпарастон биравем ба Синд ва Ҳинду Чину Мочин ва Турку Рум ва Занг. Ёрон гуфтанд, ки: Он чи Эзад, таъоло бар зуфони ту ронд, савоби мо андар он аст. Пас панъ ҳазор савор тафриқа кард понсадгон ба Хуросону Систон ва Порсу Кирмон. Гуфто: Магузored, ки ин золимон бар зуафо лавр кунанд. Ва ҳадиси ин лашкарҳо худ бад-он лой расид, ки эшон бар якдигар хуруль кунанд ва мо андар миёна наоем, то эшон бисёр аз якдигар табоҳ кунанд, ки ӯ подшой ба баҳв кард бар писарони хеш ва ал-мулуку ғаюрун [130].

Ҳамин тавр, хрематонимҳо дар асари «**Таърихи Систон**» ҷойгоҳи хоссаро касб мекунад ва таҳти ин мафҳум а) номи китобҳои динӣ; б) номи китобҳои таърихӣ; в) номи осори адабӣ-бадеии асари мавриди таҳқиқ қароргирифта фаҳмида мешавад.

Боби **сеюми** диссертатсия «**Баррасии сохторӣ ва мансубияти забонии номвожаҳои асар**» унвон дошта, фарогири 2 фасл аст ва дар фаслҳои марбута доир ба сохтор ва мансубияти забонии маводи ономастиқии асар сухан меравад.

Мусаллам аст, ки дар калимасозӣ масоили тарзи таҳлили калимасозӣ ва сохти калима мавқеи асосиро ишғол мекунанд. Тарзҳои таҳлили калимасозӣ объекти (мабҳаси) калимасозӣ ва вазифаи калимасозиро муайян менамоянд. Вожаву вожагон чун воҳиди луғавии забон аз қисматҳои муҳим маҳсуб ёфта, ҷанбаҳои муайяно дорост. Сохти имрӯзаи калима алоқамандона бо маъно ва вижагиҳои дастурӣ, обуранги бадеию услубӣ, истеъмол ва пайдоиши он таҳлилу таҳқиқ мешавад. Таркиби луғати забон бо фаъолияти ҷамъиятии одамон бевосита дар робита қарор дошта, мунтазам тағйир меёбад, бо

наввожаҳо такмил меёбад. Раванди мазкурро ду роҳ муайян мекунад: а) воридшавии вомвожаҳо аз забонҳои дигар бар таркиби луғавии забон ва б) роҳи калимасозӣ, яъне сохтани калимаҳои нав бо ёрии пасванду пешванд, мураккабсохт. Сохтани калимаҳои нав дар забони тоҷикӣ мувофиқи қавонини дастурӣ бо роҳҳои сарфӣ, сарфӣ-наҳвӣ, луғавӣ-наҳвӣ ва лексикӣ-семантикӣ сурат мегирад. Дар байни инҳо роҳи вожасозии сарфӣ фаъол ва серистифода аст. Равиши таҳқиқи морфологии вожасозӣ бо аффиксҳо (вандҳо) фарогири бо вандҳо созмон ёфтани калимаҳои сохтаву мураккабсохт буда, бо аффиксҳо (**вандҳо**) созмон ёфтани вожаҳо аз муҳимтарин ва серистифодатарин роҳҳои морфологии калимасозӣ доништа мешавад. Вожасозии пасвандӣ, пешвандӣ ва миёнвандӣ чунин роҳи вожасозист, ки дар натиҷаи пайваст шудани вандҳо дар решаи калима ё ба асоси калима вожаи нав падида меояд. Чунин роҳи вожасозӣ ба се гурӯҳ дастабандӣ мешавад: а) вожасозӣ тавассути пешванд (ҳам+дам, бо+тадбир), б) вожасозӣ тавассути пасванд (гул+зор, хирад+манд, дон+иш) ва в) вожасозӣ тавассути миёнванд (тохт+у+тоз, дам+о+дам) ва амсоли инҳо.

Қайд кардан ба маврид аст, ки тарзи баррасии сохторӣ ҷиҳати таҳқиқи маводи марбут ба номвожаҳои асари таърихӣ асри XI басо мутобиқ буда, гурӯҳи муайяни маводи ономастикий он дар қолиби вожаҳои сохта тарроҳӣ гардидаанд, ки хеле ҷолиб аст.

Фасли **якуми** боби сеюм «**Таҳлили сохтори ономастикаи асар**» унвон дошта, дар ин фасл маводи ономастикий асар аз нигоҳи сохтор мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор гирифтаанд. Зерфасли **якуми** фасли якуми боби сеюм «*Номвожаҳои содаи асар*» ном дошта, ба он чунин калимаҳо шомил аст: 1) *Номвожаҳои содаи мансуб ба забони тоҷикӣ фарогири гурӯҳҳои антропониму топонимҳо*: Занбил, Куранг // Турак // Гавранг [Kurang // Turak // Gavrang], Рустам [Rustam], Ушҳанг // Ҳушанг [Ushang // Hušang] ва ғ.; 2) *номвожаҳои марбут ба вомвожаҳои арабӣ*: Аднон [Adnon] ҷадди Пайғамбари ислом [с], ки дар балоғати суҳан шуҳрат доштааст, Иззулмулк [Izzulmulk], Қусай [Qusay], Музар [Muzar], Муҳаллаб [Muhallab], Сумайя [Sumaya] номи модари Зиёд ибни Абихӣ ва ғ.; 3) *номвожаҳои мутааллиқ ба забонҳои туркӣ-ӯзбекианд*: Ирташ //

Эртош [Irtaš // Ertāš], Беғу // Байғу [Beғu // baуғu], Китбуқо // Кибуқо [Kitbuqā // Kibuqā], Қаротегин [Qarātegin] ҳокими Чурҷон ва ғ.: 4) Дар байни исмҳои хоси марбут ба номҷойҳо ва номи одамони асари «Таърихи Систон» вожаҳои рехтае вучуд доранд, ки онҳоро низ чун вожаи сода номбар кардан мумкин аст: Каюмарс, Куранг, Рустам, Хурмуз, Яздигурд, Ушҳанг//Ҳушанг, Фравак [Фравок, Фарвок, Фарвол, Ҷомосп, Гуштосп, Чурҷир [Грегориос], Гаршосб, Асрат, Тур, Чамшад, Фаровак, Сиёмак, Эзад, Тахмураc, Тур, Тахмураc, Кӯранг, Афредун, Манучехр, Наримон, Эраҷ, Худой, Нӯзар, Афросиёб, Эрон, Сом, Тахмосб, Дастон...[34]; 5) Дар байни ҷойномҳо ва номи одамони асар вожаҳои марбут ба забони юнонӣ ба назар мерасанд, ки онҳоро низ чун вожаи сода номбар кардан мумкин аст: **Арк** (ин вожа аз забони юнонӣ ба форсӣ интиқол ёфта, маънии «қалъа»-ро доштааст), **Барқа** (шаҳри воқеъ дар Африқои шимолӣ, ки соли 643 онҳоро Амр ибни ал-Ос фатҳ кардааст); 6) Номи мафҳумҳои диниву устуравӣ: Эзад, Одам, Ҷабраил, Мустафо (а) Шис, Борӣ, Валӣ, Байзо, Анӯш, Қинон, Маҳлоил, Аҷарра ва ғ.

Зерфасли **дуюми** фасли якуми боби сеюм «**Номвожаҳои сохта**» ном дошта, дар шаклгирии номвожаҳои сохтаи маводи ономастиқии асар вандҳои **-а, -зор, -гоҳ, -истон, -дон, -ҷӣ, -ӣ, -ак, -вор, -ча** нақши муассир доранд: **а) форманти -а:** Маҳвоила (Маҳвоил+а), Чашма (Чашм+а), Айла (Айл+а), Алфа (Алф+а), Аҷарра (Аҷарр+а) [31], Дахма (Дахм+а), Салосина // Салоса, Шурта. Ин формант бар ифодаи исми хоси ҷинси занона меояд: Каъба, Макка, Казма [45], Мудрика, Райҳона [48]. Дар баъзе ҳолат бар ифодаи номи ашхос форманти **-а** дар шакли **-я** низ истифода мешавад: Сафия [56], Фотима, Омина, Ҳалима [66] ва ғ.; **б) форманти «-зор»:** Сафзор, Исфизор [25] ва ғ.; **в) форманти -истон // -стон [-istān /-stān]:** Туркистон [Turkistān], номи сарзамин, Систон [Sistān] номи кишвар, Сиҷистон [Sijistān] номи шаҳр, Шабистон [Šabistān] номи макон, Севистон [Sevistān] номи деҳа, Бузистон [Buzistān] номи деҳа ва ғ.; **г) форманти форманти -дон [-dān]:** Бандон [Bandān], номи деҳа, Базандон [Bazandon], номи яке аз деҳаҳои сарҳадии Рум, Вордон [Vārdān] деҳаи бостонӣ дар наздиқиҳои Тирмид ва ғ.; **д) форманти -ӣ [-i]:** 1. Аз сифат исм месозад:

Булӣ [Buli] номи кӯх, Тундӣ [Tundi] номи кӯх, Качҷӣ [Kajji] номи кӯх, Борикӣ [Bāriki] номи роҳ [45]; 2. мансубият ба ин ё он маҳалро ифода менамояд: Балхӣ [Balxi], Машкӣ [Maskī]; д) *формантҳои -ак, -акак [-ak, -akak]*. Мавқеи корбурди форманти мазкур ба тариқи зайл дар асар муайян гардид: а) *дар сохтани исмҳои хоси марбути номи одамону ҷойномҳо*: Равшанак [45]; б) *далолат кардан ба маънии хурдӣ нисбат ба чизи дигар*: Сангак [Sangak], Ҳавзак [Havzak]; в) *бо мафҳумҳои ифодагари номи рустаниҳо омада, ҳамчун муродифи форманти -зор корбаст мешавад*: Ғушак [γušak] – кӯх, Бедак [Bedak] мавзеъ, Куртак [Kurtak] – кӯх, Марғак [Marğak] – кӯх...; з) *далолат кардан ба макон*: Кӯҳак [Kuhak], Рӯдак [Rudak], мавзеъ ва ғ.; ғ) монандии мавзеъро бо ягон ашё мефаҳмонад: Рем+ак [Rem+ak] кӯҳ [23] ва ғ.; е) *форманти -он*: Арфаҷон [Arfajān], Хабушон [Xabusān], Хайсун / Хисун [Xaysun], Хатлон / Хутгалон [Xatlān // Xutalān], Саҳлон [Sahlān], Ризвон [Rizvān] ва амсоли инҳо.

Зерфасли *сеюми* фасли якуми боби сеюм «**Номвожаҳои мураккаб**» ном дошта, дар он номвожаҳои мураккаби асар мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Номвожаҳои мураккаби асарро ба ду гурӯҳ чудо кардаем: **1. Номвожаҳои мураккаби навъи пайваст** (баробари исмҳои мураккаби хели пайваст). **2. Номвожаҳои мураккаби навъи тобеъ** (баробари исмҳои мураккаби хели тобеъ). Дар ин хели калимасозӣ ҳар ду ҷузъ ё яке аз ҷузъҳои он ҳамеша исм аст ва он ҷузъи асосии исми мураккаби тобеъ аст ва ба категорияи исм тааллуқ доштани онро далолат мекунад: Бахтёрнома, Моҳхудой, Гурдофарин, Меҳрозод, Конозодмард, Ҷеҳрозод, Нерӯсанҷ, Фаррухбех, Додофарин, Беҳофарид, Фаромарз, Озодхӯ, Сарандеб, Кайхусрав, Хушкрӯд, Харутрӯд ва ғ. Дар ин исмҳо ҷузъи якуми исмҳо ҳамчун ҷузъи атрибутивӣ аз ҷиҳати семантика ба ҷузъи дуум тобеъ аст ва ҳар ду қисми калима ҷузъҳои маънодоранд.

Исмҳои хоси мураккабсохти «Таърихи Систон», асосан, дар қолаби калимасозии мураккаби тобеъ ба вучуд омадаанд. Қайд кардан бамаврид аст, ки дар ин гурӯҳи исмҳои хоси асар ҷузъи асосӣ исм буда, дигар ҳиссаҳои нутқро

ба худ тобеъ менамояд, ки онҳоро метавон ба тариқи зайл дастабандӣ намуд: *а) исм+исм+исм*: Бахтёр+нома [Baхtyor+нома] – номи асар, Моҳ+худой [Моh+хudoу] – номи духтари шоҳ, Гурд+офарин [Gurd+офарin] – номи фарзанди шоҳ, Меҳр+озод [Меhr+озod] – номи шоҳи яке аз мулкҳо, Чехр+озод [Сеhr+озod] – номи духтари шоҳ ва ғ.; *б) сифат+исм*: Беҳ+офарид [Beh+офарid] – номи паҳлавон, Сабз+кӯҳ [Sabz+куh] – кӯҳ; *в) шумора+исм*: Панҷ+об [Panj+āb], Чор+дара [Čār+dara], Си+бед [Si+bed] – мавзеъ ва ғ.; *г) исм+асоси феъл+шумора*: Нерӯ+санҷ [Neru+sanj] – номи фарзанди малик, Озод+хӯ [Ozod+xu] – номи малик, Об+гир [Āb+gir] – номи мавзеи обӣ ва ғ.; *ғ) асоси феъл+исм*: Дод+офарин [Dod+офарin] – номи паҳлавон ва ғ.; *д) исм+сифат*: Фаррух+беҳ [farrux+beh] – номи паҳлавон ва гурди Систон ва ғ.; *е) исм+исм+исм*: Кон+озод+мард [Kon+озod+mard] – номи сарлашкар ва ғ.; 5) Исмҳои мураккаби бисёрҷузъае, ки бо калимаҳои тоҷикӣ ва арабӣ шакл гирифтаанд: Ҷамшед+ул+мулук [Jamshed+ul+muluk] ва монанди инҳо.

Зерфасли **чоруми** фасли якуми боби сеюм «**Номвожаҳои таркибӣ**» ном дошта, дар он номвожаҳои таркибии асар мавриди баррасӣ қарор гирифта, аз рӯйи иштироки ин ҷузъҳо ба чунин гурӯҳҳо тасниф карда шуданд: *а) антропонимҳои таркибии дар қолаби* ибораи ҳамроҳӣ шаклгирифта: *Абуимрон Симҷӯр, Абумусо Ашъарӣ* ва ғ. Қолаби мазкури номгузорӣ нисбат ба ашхос хеле дар забони адабии муосири тоҷик маъмулу маъруф аст, яъне дар ҳамин қолаб номи аксари адибону донишмандони муосир шакл гирифтаанд: Низом Қосим, Убайд Раҷаб, Саид Носир, Шокир Мухтор ва ғ.; *б) антропонимҳои таркибии дар қолаби* ибораи ҳамроҳие, ки бо воситаи вожаи «ибн»-и забони арабӣ шаклгирифта, ба маънои фарзанд ё писари ин ё он шахс буданро далолат мекунад: *Абулқосим ибни Симҷӯр, Алӣ ибни Абутолиб, Алӣ ибни Шарвин, Алӣ ибни Суруш, Асрам ибни Сайф, Аҳмад ибни Исмоили Сомонӣ* ва ғ. Ин шакли номгузорӣ дар кишварҳои арабизабон ва Афғонистон то ҳол роиҷ аст; *в) Дар байни антропонимҳои таркибии асар* номвожаҳое ба назар мерасанд, ки аз се ва зиёда ҷузъҳо таркиб ёфтаанд ва вожаи арабии «ибн» дар онҳо ҳамчун вожаи васлгар барои ифодаи мансубият меояд. Аз нигоҳи теъдод дар ин қолаб

антропонимҳо нисбатан зиёдтаранд: Абдуллоҳ ибни Муовия ибни Абдуллоҳ ибни Чаъфар ибни Абутолиб Зулчаноҳайн, Абдуллоҳ ибни Омир ибни Қурайз, Абдуллоҳ ибни Умар ибни Абдулазиз, Алӣ ибни Исо ибни Моҳон, Марвон ибни Муҳаммад ибни Марвон ва ғ. Дар ин қолаб ифода ёфтани ному насаб, асосан, ба шаҷара ё авлод ишора карданро тақозо дорад; 2) *Дар байни антропонимҳои таркибии асар номвожаҳое* ба назар мерасанд, ки аз се ва зиёда ҷузъҳо таркиб ёфта, дар шаклгирии онҳо вожаи арабии «ибн» ва артикли муайяни «ал» чун унсурҳои васлгар барои ифодаи мансубият меоянд: Абуабдуллоҳ ибни Муҳаммад ибни Иброҳим ибни Исмоил ибни ал-Ҳасан ибни ал-Ҳусайн ибни Али ибни Абутолиб ва ғ.; ғ) Дар байни антропонимҳои таркибии асар вожаҳои ифодакунандаи лақаб ва таҳаллус омадааст, ки ин қабил номвожаҳо, албатта, аз нигоҳи теъдод зиёд нестанд. Ба қатори ҷузъи лақаб ё таҳаллус вожаҳои *малик, хоҷа, ҳоҷӣ, қорӣ, амр* ва монанди инҳо дохил мешаванд: Малик Шамсуддин Муҳаммади Карт, Малик Янолтегин, Хоҷа Разиуддини Зӯзанӣ, Ҳоҷӣ Нарин, Амр ибн ал-Ос, Амр ибни Маъдӣ-Қариб, Амр ибни ал-Лайс ва ғ. Аз ин рӯ, ибора-номвожаҳоро вобаста ба мансубияти ҳиссаинутқии ҷузъҳояшон ба тариқи зайл гурӯҳбандӣ намудан ба мақсад мувофиқ аст: **а) иборай исму исм**: дарёи Шом [daryoi Šom] – номи дарё, чашмаи Фароҳ [čašmai Farāh] – номи чашма, чашмаи Афросиёб [čašmai Afrāsiyāb] – номи чашма ва ғ.; **б) иборай исму сифат**: дарёи Ҳирманд [daryoi Hirmand] номи дарё ва ғ.; **в) иборай шуморагӣ** [шумора+исм+и+исм]: Нӯх ибни Мансур [Nuh ibni Mansur] номи шоҳи Сомониён ва ғ.

Маводи ономастикаи асарро, ки дар қолаби иборай изофӣ шакл гирифтаанд ва бо истилоҳ-нишондодҳои «амир», «мир», «шоҳ», «бин», «ибн», «кӯҳ» ва ғ.-ҳо сохта шудаанд, ба таври зер дастабандӣ мегарданд: 1) *бо истилоҳ-нишондоди «амир»*: «Амир Ёқутӣ, Амир Муайяд» ва ғ.; 2) *бо истилоҳ-нишондоди «шоҳ»*: шоҳ Фирӯз [šoh Firuz], шоҳи Чин [šohi Cin] ва ғ.; 3) *бо истилоҳ-нишондоди «Абу»*: Абу Довуд Холид ибни Иброҳим ва ғ.; 4) *бо истилоҳ-нишондоди «ибн»*: ибни Кӯранг [ibni Kurang], ибни Гаршосб [ibni Garšorb] ва ғ.; 5) *бо истилоҳ-нишондоди «кӯҳ»*: кӯҳи Булӣ [kuhi Buli], кӯҳи

Ҳарун [kuhi Harun], кӯҳи Сафед [Kuhi Safed], кӯҳи Чош [Kuhi Čās], номи кӯҳ ва ғ.; 6) *бо истилоҳ-нишондоди «малик»*: Малик Маҳмуд [Malik Mahmud], Малик Точуддин Янолтегин (Ниёлтегин) Малик Шамсуддин Муҳаммади Карт ва ғ.; 7) *бо истилоҳ-нишондоди «Аҳмад»*: Аҳмад ибн ал-Ҳасан (хатиби Карот ё Курот ном ноҳияи Фушанҷ ва ғ.; 8) *бо истилоҳ-нишондоди «чашма»*: чашмаи Фароҳ [čāšmai Faroh] номи чашма, чашмаи Афросиёб [čāšmai Afrosiyob], номи мавзеъ ва ғ.; 9) *бо истилоҳ-нишондоди «дарё»*: дарёи Муҳит [daryoi Muhit], дарёи Фароҳ [daryoi Faroh] ва ғ.; 10) *бо истилоҳ-нишондоди «шаҳр»*: шаҳри Эрон [šahri Eran] ва ғ. 11) *бо истилоҳ-нишондоди «Язид»*: Язид ибни Қарир ибни Язид ибни Холид ибни Абдуллоҳ ал-Қасрӣ ва ғ.; 12) *бо истилоҳ-нишондоди «султон»*: Султон Маҳмуд [Sulton Mahmud] (номи подшоҳи Ғазнавиён); 13) *бо истилоҳ-нишондоди «Абдуллоҳ»*: Абдуллоҳ ибн аз-Зубайр, Абдуллоҳ ибн ал-Восиқ, Абдуллоҳ ибни Муовия ибни Абдуллоҳ ибни Қаъфар ибни Абитолиб Зулчаноҳайн, Абдуллоҳ ибни Умар ибни Абдулазиз, Абдуллоҳ ибни ал-Муқаффаъ ва ғ.; 14) *бо истилоҳ-нишондоди «Муҳаммад»*: Муҳаммад ибн ал-Аббос, Муҳаммад ибни Аҳмад ибни Муҳаммад ибни Сулаймон ал-Буконӣ ва ғ.; 15) *бо истилоҳ-нишондоди «дар»*: Дари Анчара (Ғанчара) (номи яке аз дарвозаҳое дар Заранҷ будааст), Дари Каркӯя (дари шимолии шаҳристони Заранҷ, ки аз он ҷо ба Каркӯя мерафтаанд), Дари Навоист (Навист) (номи дарвозае дар рабази шаҳри Заранҷ) ва ғ.; 16) *бо истилоҳ-нишондоди «китоб»*: китоби «Ахбори Систон», китоби «Сияри мулуки Аҷам», «Китоби хироч»: Ва ин ҳикоят ба чандин китоб ёд карда омадааст, яке ба «Ахбори Систон» ва ғ.; 17) *бо истилоҳ-нишондоди «қутб»*: қутби Ҷанубӣ [qutbi Janubi], қутби Шимолӣ [qutbi Simoli], қутби Ғарбӣ [qutbi Jarbi] ва ғ.

Фасли **дуюми боби сеюм «Ономастикаи асар аз нигоҳи мансубияти забонӣ»** ном дошта, дар ин фасл маводи ономастикии асар аз нигоҳи мансубияти забонӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Зерфасли **якуми** фасли дуюми боби сеюм «Номвожаҳои тоҷикӣ» ном дошта, чанд мисол меоварем: Испандиёр, Анӯшервон, Каюмарс, Куранг, Гаршосп, Фаромарз, Кайқубод, Албурзкӯҳ, Эрон, Тахмураш, Манучеҳр, Беҳо-

фарид, Ардашер, Афросиёб, Гурдофарид, Рустам, Доро, Чамшед, Каён, Наврӯз, Заҳҳок, Пирӯз (Фирӯз), Бухоро, Чоч ва ғ.

Зерфасли **дуюми** фасли **дуюми** боби **сеюм** «Номвожаҳои арабӣ» ном дошта, чанд намуна меоварем: Байзо (шаҳраке дар Форс дар масофаи ҳашт фарсах аз Шероз), Рабаз, Шимр ибни Зулҷавшан, Шучоуддин Абулқосим (писари Хоҷа Зӯзанӣ) ва ғ.

Зерфасли **сеюми** фасли **дуюми** боби **сеюм** «Номвожаҳои юнонӣ» ном дошта, чун намуна чанде аз онҳоро зикр менамоем: **Арк**, ин вожа аз забони юнонӣ ба форсӣ интиқол ёфта, маънии «қалъа»-ро доштааст; **Илиё**, номи **Иерусалим**, ки дар осори муаллифони араб дар қатори номҳои *ал-Қудс* ва *Байтулмуқаддас* зикр мегардад; Иброҳим ибни ал-Ҳусайн (Ҳузайн), Иброҳим ибни Илёс ибни Асад, Иброҳим ибни Осим, Иброҳим ибни Яҳё ибни Муҳаммад ал-Аббосӣ, Искандар, муарраби Александрос мебошад.

Зерфасли **чоруми** фасли **дуюми** боби **сеюм** «Номвожаҳои туркӣ» ном дошта, ба қатори антропонимҳо бештар номи сарлашкарҳои туркӣ дар асар омадаанд: *Қизил Сорей (Сорей, Сорек)* фармондеҳи сипоҳи султон Маликшоҳи Салҷуқӣ, ки ба муҳориба бо доҳии исмоилиён Ҳусайни Қойинӣ фиристода шуда буд.

Зерфасли **панҷуми** фасли **дуюми** боби **сеюм** «Номвожаҳои омехта (гибрид)» ном дошта, онҳоро ба чунин зергурӯҳҳо дастабандӣ намудаем: **-точикӣ-арабӣ-туркӣ**: Тоҷуддин Юлдуз; **-точикӣ-арабӣ**: Тоҷуддин Нусрат ё Нусратуддин, Тоҷуддин Абулфазл; **-арабӣ-точикӣ**: Саидабону – духтари Муҳаммад ибни Амр ибни ал-Лайс; **-арабӣ-туркӣ**: Тоир Буқо – сарлашқари муғул, Малик Янолтегин – бародари хурдии ҳокими Фароҳ – Ҷалолуддин; **-туркӣ-арабӣ**: Қизил Сорей (Сорей, Сорек) фармондеҳи сипоҳи султон Маликшоҳи Салҷуқӣ ва ғ.

Дар умум, дар асари «Таърихи Систон» маводди ономастикии сода, сохта, мураккаб ва таркибии марбут ба ҷойномҳо, номи одамону лақаби онҳо ва номи ҳодисаву воқеаҳои табиӣ корбастёфта барои ифодаи мазмуну мундариҷаи асари

мазкур мавриди корбурд қарор гирифта, ба гурӯҳи забонҳои бостонии эронӣ, чун: порсии миёна, суғдӣ, хоразмӣ, тоҷикӣ ва яғнобӣ мутааллиқанд.

ХУЛОСА

Ҳамин тавр, вижагиҳои луғавӣ, маъноӣ ва сохтории маводи ономастикии «Таърихи Систон»-ро баррасӣ намуда ба чунин натиҷаҳо расидем:

1. Ҷойному номвожаҳои содаи асар, ки бар ифодаи номи ҳодисаву воқеаҳои табиӣ корбаст гардидаанд, барои баланд бардоштани мазмуну мундариҷаи асари мазкур мусоидат кардааст. Маводи ономастикии асари мазкурро аз нигоҳи муҳтаво ба панҷ зергурӯҳ дастабандӣ кардан мумкин аст [1-М].

2. Дар байни маводи ономастикии асари мавриди таҳқиқ номвожаҳои аз нигоҳи сохт сохта, ки барои ифодаи мафҳумҳои маҳал, гузар, русто, деҳа, шаҳрак, шаҳристон, шаҳр ва умуман, ба ифодаи ҷойномҳои ҷуғрофӣ ва номи одамон омадаанд, аз нигоҳи мансубияти забонӣ ба тоҷикӣ, суғдӣ, яғнобӣ, хоразмӣ, порсии миёна тааллуқ доранд ва аз рӯйи ин маълумот дарк кардан мумкин аст, ки дар гузаштаи дур дар он сарзаминҳои дар асари таърихӣ овардашуда, асосан, қавму қабилаҳои эронӣ иқомат доштанд ва ҳоло низ сукунат доранд [2-М].

3. Вожаҳои мураккаб дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ нақши муайян дошта, дар асар низ ин қабил вожаҳо аз нигоҳи теъдод хеле фаровон буда, як гурӯҳи калони ҷойному номи одамон ва ашёву ҳодисаҳои мансуби онимҳои асари мазкурро ташкил медиҳанд. Бояд зикр кард, ки ин гурӯҳи маводи ономастикии асар, асосан, дар заминаи қолабҳои калимасозии таърихӣ забони тоҷикӣ шакл гирифтаанд [3-М].

4. Оним-ибораҳо низ дар асар мавқеи муайянро касб кардаанд, ки қисми асосии маводи ономастикии «Таърихи Систон»-ро исмҳои хоси навъи оним-ибораҳо фаро мегиранд. Аз баррасии ин гурӯҳи маводи ономастикӣ маълум мегардад, ки онҳо дар асоси қолаби ибораи озоди синтаксисӣ шакл гирифтаанд. Маводи аз ин асар бадастомада аз он шаҳодат медиҳад, ки бештари вожаҳои таркиби ин навъ онимҳо ё маводи ономастикӣ баромади тоҷикӣ дошта, дар

ҳамин замина ташреҳ намудани онҳо имконпазир мебошад. Қайд кардан бамаврид аст, ки маводи ономастикӣ дар шаклгирии қолаби оним-ибораҳои асар ширкати ғабол дошта, дар аксар маврид мансубияти номи шахс (шоҳон, амирон, вазирон, сипоҳсолорон)-ро ифода мекунанд [5-М].

5. Маводи ономастикии «Таърихи Систон» инъикосгари тарзи зисту зиндагонӣ, касбу кор, вазифа ва ҳукмронӣ, урфу одат ва анъанаҳои мардуми маҳалу оини диндорӣ буда, омӯзиши онҳо барои бахшҳои дигари илм, аз ҷумла таъриху этнография, мардумшиносӣ ва ғайра дорои аҳаммияти бузург аст [5-М].

6. Баррасии ин ҷиҳатҳои забони асари мавриди таҳқиқ қароргирифта барои омӯхтани таърихи кишвар дар асоси ин асари таърихӣ, ошкор кардани шахомати забони тоҷикӣ ва дараҷаи қорбурди он мусоидат мекунад [5-М].

7. Онимҳо ҷузъи ономастика (номшиносӣ) буда, номвожаҳои марбут ба ашхос, шахр, кишвар, маҳаллу мавзӯҳои аҳолинишинро таҳқиқ менамояд. Илми номшиносӣ дар забоншиносии тоҷик мавқеи намоёнро ишғол намуда, тавачҷуҳи муҳаққиқону муаррихон ва тазкиранависонро ба худ ҷалб кардааст [5-М].

8. Маводи ономастикии марбут ба номи одамон ё антропонимҳо ахбору маълумотеро фаро мегиранд, ки дар онҳо ному насаб ва наҷоди ашхос маҳфуз аст. Дар номи ашхос хислату вижагии инсон, алоқамандии (мансу-бияти) ӯ бо волидайн, оила, авлод муайян мегардад. Ба ғайр аз ин, дар маводи ономастикии марбути номи одамон ё антропонимҳо ба кадом халқу миллат, қавму қабила мансуб будан, касбу кор ва машғулияту ихтисос, баромад ё мансубияти шахс ба ягон кишвар, мамлакат, вилоят, шахру деҳот, ба ин ё он табақаи иҷтимоӣ ифода меёбад [5-М].

9. Исмҳои хоси марбут ба ҷойномҳои ҷуғрофӣ ахбореро фаро мегиранд, ки дар онҳо топонимҳо ҳамчун макони иҷрои ин ё он воқеаи таърихӣ маҳсуб ёфта, дар он макон кадом халқу миллат, қавму қабила будубош карданаҷ, кадом донишманд зистанаҷ ва, умуман, он макон дар таърихи инсоният ҷӣ нақш дорад, ифода ёфтааст [6-М].

10. Исмҳои хоси марбут ба номи ҳодисаву воқеаҳои таърихӣ маълумотеро дар бар мегиранд, ки дар онҳо номи ҳодисаву воқеаҳо зикр гардидаанд ва ҳамчун сарчашма ё манбаъ маҳсуб меёбанд [6-М].

11. Чун антропонимҳои таърихӣ ва асотирии тоисломиро мавриди баррасӣ қарор додем, маълум гардид, ки ин онимҳо, асосан, мутааллиқи забонҳои қадимаи эронӣ буда, дар пояи устуравӣ падида омада, бар ифодаи мафҳумҳои гуногуни иҷтимоӣ ифода ёфта, ҷанбаи таърихии асари мавриди таҳқиқро мустақам кардаанд. Истифодаи ин номҳои ашхоси таърихӣ ва асотирии тоисломӣ, ки ба воситаи «Таърихи Систон» зикр гардидаанд, барои осори минбаъдаи адабиётмон як навъ сарчашма маҳсуб меёбанд, ки дар воқеъ бисёр луғатнигорону таърихнигорон ба ҳамин асар истинод овардаанд [6-М].

12. Астионимҳои «Таърихи Систон» бар ифодаҳои макон, ҳодиса, таърих, расму оин, чашнҳои бостонӣ, ибодатгоҳ, илмгоҳ, шохнишин, муносибати тичоратӣ, дипломатӣ, ҷоришавии дарёҳо ва амсоли инҳо омадаанд ва дар асар зери сарлавҳаи «Қуртаҳои он» истифода гардидаанд. Дар асар астионимҳои истифода гардидаанд, ки аз нигоҳи ҳудуди ҷойгиршавии ҷуғрофӣ дар ҳудуди Хуросони таърихӣ, яъне Давлати исломии Афғонистони имрӯза, дар ҳудуди Мовароуннаҳри таърихӣ, яъне Осиёи Миёна ва дар ҳудуди Ҷумҳурии исломии Эрон, ки дар гузашта бо номи Порс [шакли муаррабаш Форс] зикр мегардид, воқеъ будаанд. Аз нигоҳи мансубияти забонӣ бештари астионимҳо ба забонҳои эронии ҳам шарқӣ (асосан суғдӣ) ва ҳам ғарбӣ (асосан тоҷикӣ) мутааллиқанд [6-М].

13. Комонимҳои «Таърихи Систон» бар ифодаи макон, ҳодиса, таърих, расму оин, чашнҳои бостонӣ, ибодатгоҳ, илмгоҳ, амалиёти кишоварзӣ, ҷоришавии дарёҳо ва амсоли инҳо омада, аз нигоҳи ҳудуди ҷойгиршавии ҷуғрофӣ дар ҳудуди Хуросони таърихӣ воқеъ будаанд. Аз нигоҳи мансубияти забонӣ комонимҳо, асосан, мутааллиқи забонҳои эронии ҳам шарқӣ (асосан суғдӣ) ва ҳам ғарбианд [6-М].

14. Дар асар номвожаҳои мансуб ба забони тоҷикӣ хеле зиёд буда, аз ин миқдори фаровон антропонимҳо нисбатан камтар ва номвожаҳо хеле зиёданд

ва онҳо аз нигоҳи мазмун ба зергурӯҳҳои мазмуни иҷтимоидошта, ифодакунандаи ҷирмҳои осмонӣ, мансуб ба соҳаи кишоварзӣ ҷудо карда шуд [6-М].

15. Маводи ономастикии мансуби забони арабии асар аз нигоҳи миқдор баъди маводи ономастикии забони тоҷикӣ қарор дошта, асосан, фарогири номи одамон, яъне антропоним мебошанд. Номвожаҳои мансуб ба забони арабӣ хеле каманд [2-М].

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚ

1. Муаллифи диссертатсия бар он фикр аст, ки замони тартиб додани луғати номҳои одамон, ҷойномҳо аз маводи ономастикии «Таърихи Систон» баҳрабардорӣ кардан мумкин аст, чунки дар асари номбурда як қатор ҷойномҳои таърихӣ, номвожаҳои таърихӣ марбут ба номи куҳани одамон истифода гардидаанд, ки дар луғатҳои соҳавӣ дида намешаванд.

2. Дар асари мавриди таҳқиқ маводи вобаста ба ҷойному номвожаҳои ифодакунандаи вақоеву ҳаводиси таърихӣ, адабӣ ва иҷтимоӣ ҷой доранд, ки аз онҳо дар дарсҳои фанни таърихи кишвар, таърихи адабиёт ва вазъи сиёсӣ иқтисодии мавзеҳои дар ҳудуди Мовароуннаҳру Хуросон мавҷудбуда, кишварҳои Осиёи Миёнаи асри X ва ибтидои асри XI-ро омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ метавонанд истифода баранд.

3. Маводи диссертатсия, ки фарогири маводи ономастикии асари «Таърихи Систон» аст, барои муайян кардани марзу ҳудуди таърихӣ бисёр мавзеҳо мусоидат мекунад, ки аз он харитасозон барои таҳияи харитаи кишварҳои Мовароуннаҳру Хуросон мавриди истифода қарор дода метавонанд. Инчунин дар иваз кардани номҳои ғайриточикӣ дар қаламрави кишварамон Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ин номҳои шевою гушнавоз истифода карда метавонанд.

4. Дар асари мавриди таҳқиқ номҳои куҳани умумиточикӣ ҳамчун намунаи беҳтарин мавриди корбурд қарор гирифтаанд, ки онҳоро имрӯзҳо чун номҳои гушнавозу хушсадо дар фарзандонамон гузоштанамон мумкин аст. Аз ин рӯ, ба ниҳодҳои масъул, аз ҷумла ба Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Тоҷикистон, пешниҳод мегардад, ки ин номҳоро ба феҳрасти номҳои таърихӣ ва умумиточикӣ ворид намояд ва барои гузоштани онҳо ба тифлони навзод тавсия шавад.

5. Маводи диссертатсия барои баргузориҳои курси махсус аз вазъи забони адабии охири асри X ва ибтидои асри XI як манбаи муҳим аст, ки аз он муҳаққиқони ҷавон, магистру докторони PhD баҳрабардорӣ намоянд.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда:

1. Абдунабиев, А. Лингвистический анализ топонимии региона Уратюбе: автореф... канд. дис... [Текст] / А. Абдунабиев. – Душанбе, 1992. – 21 с.
2. Абодуллоева, С. Ономастикаи «Форснома»-и Ибни Балхӣ / С.Абодуллоева. – Душанбе, 2003; Ономастикон суфийской поэзии: структурный, семантический и функциональный аспекты (на материале произведений Абулмаджа Санаи, Фаридаддина Атгара и Джаладиддина Балхи. - Душанбе, 2017. – 48 с.
3. Алимӣ, Қ. Ташаккул ва таҳаввули топонимияи минтақаи Кӯлоб [Матн] / Қ. Алимӣ. – Душанбе, 1995. – 196 с.
4. Андреев, М.С. Материалы по этнографии Ягноба / М.С. Андреев. – Душанбе, 1970. – 192 с.
5. Бобомуродов, Ш. Фарҳанги мухтасари истилоҳоти забоншиносӣ / Ш.Бобомуродов, Мухторов, З. – Душанбе, 2015. – 320 с.
6. Боголюбов, М.И. Древнеперсидские этимологии. Древний мир [Текст] / М.И. Боголюбов. – М.: Наука, 1962. – С.367-370.
7. Гулахмадшоев, Ш. Ш. Шугнанская антропонимика: структура, семантика и источники происхождения [Текст] / Ш. Ш. Гулахмадшоев. – Душанбе, 2017. – 26 с
8. Давлатов, Э. «Қасас-ул-анбиё» ва баъзе масъалаҳои ономастика / Э. Давлатов. - Душанбе, 2017. – 112 с.
9. Давлатова, Ф. Лингвистическое исследование антропонимии «Таърихи Табари» Балъами / Ф. Давлатова. - Душанбе, 2019. – 178 с.
10. Девонакулов, А. Асрори номҳо / А. Девонакулов. – Душанбе: Ирфон, 1986. – 124 с.
11. Додихудоев, Р.Х. Микротопонимияи Испечак [Матн] / Р.Х. Додихудоев // Масъалаҳои забони тоҷикӣ.– Душанбе, 1992. – Ҷ.2. - С.3-9.

12. Исмоилов, Ш. Топонимияи водии Қаротегин / Ш. Исмоилов. – Душанбе, 1999. – 396 с.
13. Климчицкий, С.И. Название согдианы в топонимике Таджикистана / С.И. Климчицкий // Записки Инст. востоковедения АН СССР. – М. – Л., 1937. – Т. VI. - С.9-14.
14. Кононов, А.Н. О семантике слов *кара* и *ак* в тюркской географической терминологии / А.Н. Кононов // Известия Отделения общественных наук Академии наук Таджикской ССР. – Сталинабад, 1954. – Вып.5. - С.45-52.
15. Қосимова, М.Н. Таърихи забони адабии тоҷик / М.Н. Қосимова. – Душанбе, 2010. – С.5.
16. Қувватова, М. Микротопонимияи мавзеи Норақ / М.Қувватова. – Душанбе, 2019.
17. Қурбонмамадов, С. Семантико-стилистические особенности поэтонимии «Шахнаме» Фирдоуси / С. Қурбонмамадов. - Душанбе, 2014. – 26 с.
18. Лившиц, В.А. Согдийские документы с горы Муг [юридические документы и письма] [Текст] / В.А. Лившиц. – М., 1963. – Вып. 1. - 222 с.
19. Майнусов, Н. Антропонимы «Шахнаме» Фирдавси (лингвистический аспект) / Н. Майнусов. - Душанбе, 2013. – 27 с.
20. Маллитский, Н.Г. О некоторых географических терминах, имеющих отношение к Средней Азии / Н.Г. Малицкий // ИВГО. - 1945. - Т.77. - Вып.5. - С.56-58.
21. Мамадҷонов, О.О. Баррасиҳо дар номшиносии тоҷик / О.О. Мамадҷонов.- Душанбе, 2004. – 101 с.
22. Муҳаммад Ғиёсуддин. Ғиёс-ул-луғот. – Душанбе: Адиб, 1987. – Ҷ.1. - 398 с.
23. Муҳаммадхусайн Бурҳониддин. Бурҳони қотеъ. – Душанбе: Маориф, 1991. - Ҷ.1. - 416 с.

24. Назарзода, С. Лингвистическое изучение классических письменных памятников [Текст] / С. Назарзода. – Душанбе, 2004. – 335 с.
25. Офаридает, Н. Ойконимияи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон / Н. Офаридает. - Душанбе, 2002. – 163 с.
26. Пахалина, Т.Н. О происхождении топонимов Ишкашим, Язгулям и Вахан / Т.Н. Пахалина // Иранское языкознание. – М.: Вост. литература, 1975. – С.63-71.
27. Попов, М. Основные принципы топонимического исследования / А.И. Попов // Принципы топонимики. – М.: Наука, 1964. - С.34-44.
28. Розенфельд, А.З. Топонимика Ванджа / А.З. Розенфельд // Топонимика Востока. – М., 1962. - С.273-280.
29. Саидов, М. Ономастикаи «Қуръон» / М. Саидов. - Душанбе, 2022. – 168 с.
30. Смирнова, Л.П. Язык «Та'рихи-и Систан» [Текст]: (Грамматика, лексика): автореферат дис... канд... филолог...наук / Л.П. Смирнова. - Ленинград, 1965. – 35 с.
31. Смирнова, О.И. Система предлогов в языке «Таърихи Систон» / О.И. Смирнова. – М.: Наука, 1963. – С.68.
32. Сулаймонов, С. Лингвистические основы топонимики в трудах арабского средневекового автора Якута-ал-Хамави [XIII в]: автореф... канд... дис... / С.Сулаймонов. – М., 1979. - 20 с.
33. Султонов, М.Б. Язык, науки и терминологии / М.Б. Султонов. – Душанбе: Ирфон, 2011.
34. Таърихи Систон (Таҳияи матн, муқаддима ва тавзеҳоту феҳристҳо: М.Имомов ва А. Абдусаттор). – Душанбе: Пажӯҳишгоҳи фарҳанги форсӣ-тоҷикии Сафорати Ҷумҳурии Исломии Эрон дар Тоҷикистон, 2014. – 375 с.
35. Темиров, Ҷ.Таҳқиқи таърихию забоншиносии антропонимияи «Ҳазору як шаб» / Ҷ.Темиров. - Душанбе, 2018. – С.3-45.

36. Тураев, Б.Б. Антропонимҳои ҷуғрофии субстрати суғдӣ дар қаламрави Панҷакенти бостонӣ / Б.Б. Тураев // Суханшиносӣ [Маҷаллаи илмӣ]. – Душанбе: Дониш, 2020. – №2. – С.26-39.
37. Турсунова, М.А. Топонимияи воҳаи Сурхондарё / М.А. Турсунова. - Душанбе, 2023.
38. Ўбаҳӣ, Ҳофиз. Тухфат-ул-аҳбоб / Ҳофизи Ўбаҳӣ. – Душанбе: Адиб, 1992. – 288 с.
39. Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: СЭ, 1969. – Ҷ.1. – 951 с.
40. Фарҳанги забони тоҷикӣ. - М.: СЭ, 1969. – Ҷ.2. – С.186.
41. Фарҳанги номвожаҳои ҷуғрофӣ (нашри аввал). Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2019. – 277 с.
42. Фарҳанги номҳои миллӣ. Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2017. – 177 с.
43. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. - Душанбе, 2008. – Ҷ.1. – 808 с.
44. Хромов, А.Л. Очерки по топонимии и микропонимии Таджикистана / А.Л. Хромов. – Душанбе: Ирфон, 1975. – 88 с.
45. Хайдаров, Ш. Ономастика ираноязычных народов (Библиографический указатель литературы с XVIII в. до 2012 г.) / Ш. Хайдаров. – Худжанд, 2012. – 528 с.
46. Ҳомидзода, Д. Фарҳанги мухтасари гидронимҳо / Д. Ҳомидзода. - Душанбе, 2023. – 156 с.
47. Ҳомидов, Д. Фарҳанги мухтасари гидронимҳои Мовароуннаҳр / Д.Ҳомидов. - Душанбе, 2018. – 164 с.
48. Ҳомидов, Д. Таҳқиқи забоншиносии гидронимҳои мавзеҳои тоҷикнишини Мовароуннаҳри таърихӣ / Д. Ҳомидов. – Душанбе, 2018. – 48 с.
49. Чароғи ҳидоят / С.А. Орзу. – Душанбе: Ирфон, 1992.– 180 с.
50. Шарипова, Ш. Оронимҳои осори бадеӣ, ҷуғрофӣ ва таърихӣ забони адабии тоҷикӣ / Ш.Шарипова. - Душанбе, 2022. – 170 с.
51. Шаҳбоз, Р. Антропонимияи «Таърихи Систон»»: автореф... номз... илм... филол... / Р. Шаҳбоз. – Душанбе, 2021. – 25 с.

52. Шералиева, С.М. Гидронимия Хатлонской области [историко-лингвистическое исследование]: автореф... канд... дис... / С.М. Шералиева. – Душанбе, 2016. – 22 с.

53. Шодиев, М. Лингвистический анализ топонимов произведений С. Айни / М. Шодиев. - Душанбе, 1994. – 22 с.

54. Шодиев, М. Лингвистический анализ топонимов произведений С. Айни / М.Шодиев. – Душанбе, 1994;

55. Шоев, Р. Ономастика «Самаки айёр» / Р.Шоев. – Душанбе, 2013. – 192 с.

НАШРИ ТАЪЛИФОТИ ИЛМӢ ДАР МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

I. Таълифоти муаллиф дар мачаллаҳои илмии тақризшавандаи

Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии

Тоҷикистон:

- [1-М]. Тағоймуродзода, С.Т. Исмҳои хоси сода ва сохта дар «Таърихи Систон» [Матн] / С.Т. Тағоймуродзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ – Душанбе, 2018. – № 8. Қисми II. – С.73-77.
- [2-М]. Тағоймуродзода, С.Т. Исмҳои хосси мураккаб дар «Таърихи Систон» [Матн] / С.Т. Тағоймуродзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2020. – № 2. – С.95-100.
- [3-М]. Тағоймуродзода, С.Т. Баррасии вижагиҳои нахвии исмҳои хос дар «Таърихи Систон» [Матн] / С.Т. Тағоймуродзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2021. – № 2. – С.78-87.
- [4-М]. Тағоймуродзода, С.Т. Астииномҳо дар «Таърихи Систон» [Матн] / С.Т. Тағоймуродзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2023. – № 5. – С.127-135.
- [5-М]. Тағоймуродзода, С.Т. Номвожаҳои «Таърихи Систон» ва мансубияти забонии онҳо / С.Т. Тағоймуродзода, Д.Ҷомидов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2024. – №4. – С.12-18.

II. Мақолаҳои муаллиф дар мачмуаҳо ва нашрияҳои дигари илмӣ:

- [6-М]. Тағоймуродзода, С.Т. Баррасии забонии комонимҳои «Таърихи Систон» [Матн] / С.Т. Тағоймуродзода // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ таҳти унвони «Масъалаҳои мубрами луғатшиносии тоҷик: мушкилот ва дурнамо» (22-юми декабри соли 2023) // Забон – ҳасти миллат. – Душанбе, 2023. – № 5. – С.283-289.
- [7-М]. Тағоймуродзода С.Т. Корбурди номи деҳаҳо дар асари «Таърихи Систон» [Матн] / С.Т. Тағоймуродзода // Маводи конференсияи

ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ таҳти унвони «Усулҳои тақмили таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (22-юми декабри соли 2023). – Кӯлоб, 2023. – С.181-186.

[8-М]. Тағоймуродзода С.Т. Онимҳои «Таърихи Систон» ва мансубияти забони онҳо [Матн] / С.Т.Тағоймуродзода // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-назариявӣ таҳти унвони “Мақтаби сиёсии Пешвои миллат” (16-17-уми майи соли 2024) // Мақтаби сиёсии Пешвои миллат (маҷмуаи мақолаҳои илмӣ). – Кӯлоб, 2024. – № 4. – С.446-456.

ТАДЖИКСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

УДК: 809.155.0 (091) (81.2 Т+63.3)

ТАГОЙМУРОДЗОДА САНИФА ТАГОЙМУРОД

**ОНОМАСТИКА «ИСТОРИИ СИСТОН»
(лексическое и структурное исследование)**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – Таджикский язык

Душанбе – 2025

Диссертация выполнена на кафедре истории языка и типологии филологического факультета Таджикского национального университета

Научный руководитель: **Хомидов Дилмурод Раджабович** – доктор филологических наук, профессор кафедры история языка и типологии филологического факультета Таджикского национального университета

Официальные оппоненты: **Расулов Сухайли Миркозиевич** – доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедры таджикского языка Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзода;

Абдусамадзода Эрадж Абдусамад – кандидат филологических наук, доцент кафедры языкознания и истории языка Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки.

Ведущая организация: **Таджикский государственный педагогический университет имени Садриддина Айни**

Защита диссертации состоится «29» мая 2025 года, в 15:00 часов на заседании диссертационного совета 6D.KOA-021 при Таджикском национальном университете (адрес: город Душанбе, Буни Хисорак, учебный корпус № 10, зал учёного совета факультета филологии).

С содержанием диссертации можно ознакомиться в центральной библиотеке Таджикского национального университета (734025, город Душанбе, проспект Рудаки, 17) и на сайте www.tnu.tj.

Автореферат разослан « ____ » _____ 2025 года.

**Учёный секретарь
диссертационного совета,
кандидат филологических наук**

Мирзоёров Ф.Н.

СПИСОК СОКРАЩЕНИЙ

- а. – арабский
 англ. – английский
 АТС – Англо-таджикский словарь
 БК – Бурхони котеъ
 В. – Вожаномак
 гр. – греческий
 ГЛ – Гиёс-ул-луғот (Гиёс-ул-луғот)
 ГСТЯ – Грамматика современного таджикского литературного языка
 кл. дар. – Классическая дари
 КСШ – Краткий словарь «Шахнаме»
 и-е. – Индоевропейский
 л. – Латинский
 ЛФ – Лугати фурс
 ЛЭС – Лингвистический энциклопедический словарь
 общ. ир. – Обще иранский
 ОИЯ – Основы иранского языкознания
 ПРРПВС – Персидско-русский и русско-персидский военный словарь
 ПРС – Персидско-русский словарь
 ПСА – Персидский словарь Амид
 рус. – русский
 РПС – Русско-персидский словарь
 РТВС – Русско-таджикский военный словарь
 РТС – Русско-таджикский словарь
 СЛТЯ – Современный таджикский литературный язык
 СЛТ – Словарь лингвистических терминов
 СИС – Словарь иностранных слов
 СТЯ – Словарь таджикского языка
 СР – Словарь Рашиди
 сог. – согдийский
 тадж. яз. – Таджикский язык
 ТСЭ – Таджикская Советская Энциклопедия
 ТСРЯ – Толковый словарь русского языка
 ТСТЯ – Толковый словарь таджикского языка
 тюрк. яз. – Тюрский язык
 ЭСРЯ – Этимологический словарь русского языка
 ЭСПЯ – Этимологический словарь персидского языка

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Таджикский язык считается одним из богатых и древних иранских языков региона, имеющих устойчивый, богатый и инклюзивный словарный запас, устойчивую грамматическую структуру. Вклад писателей в совершенствовании, развитии и обогащении словарного запаса этого языка бесценен. Поэтому с научной точки зрения изучение, анализ и исследование произведений выдающихся писателей нашей классической литературы не лишено значения и их детальное рассмотрение считается важным. Изучение грамматических аспектов, в особенности произведений писателей-классиков, имеет большое значение для определения и выяснения развития литературного языка и путей его обогащения, и на основе сведений об этих аспектах истории нашего языка, возможно изучить важнейшие вопросы истории таджикского литературного языка. В связи с этим лингвист М.Н. Касимова отметила в своей книге интересные точки зрения: «Задача истории литературного языка состоит в том, чтобы выделить важные и интересные особенности языка определенного исторического периода, место и статус литературного языка на определенных исторических этапах, распространение и развитие литературного языка в тот или иной период, собирать, изучать, анализировать, исследовать и сопоставлять языковые явления, определять различные стандарты и стили на разных исторических этапах...» [15]. Задачей истории литературного языка является пошаговое, поэтапное изучение, анализ и исследование словарного состава, семантических особенностей, фразеологии, словообразования, морфологии, синтаксиса и норм языка в разные периоды.

Среди историко-географических и литературных произведений «Таърихи Систон» заняло определенное место как историческое произведение и считается древнейшим историческим источником и древним источником культуры и литературы нашего народа в выявлении и восстановлении фактов исторических событий, особенностей истории таджикского литературного языка IX-XI веков. Данное произведение считается одним из лучших

географических и исторических произведений этого периода наряду с такими произведениями как: «Зайн-уль-ахбар» Гардези, «Худуд-ул-олам» (произведение XI века, автор неизвестен), написанный на таджикско-персидском языке дари IX-XI веков.

«Таърихи Систон» как ценное историческое произведение остается важным источником для изучения таджикско-персидского литературного языка X-XI веков, поскольку ее автор с большим лингвистическим мастерством старался выразить свое мнение, опираясь больше на лексику таджикского дари языка. Из данного действия автора произведения можно понять, что он прилагал усилия к чистоте и своеобразию таджикского дари языка и постоянно избегал от использования заимствованных слов. Данное произведение считается важным источником по изучению персидского языка и литературы IX-XI веков. Поэтому мы решили исследовать нерассмотренные языковые аспекты, то есть структурные и семантические особенности ономастического материала произведения в рамках данной диссертации. Действительно, в исследуемом произведении имеется немало материалов, относящихся к ономастике, свидетельствующих о древней истории нашей родины и нашего родного языка. Необходимо их собрать и исследовать, чтобы молодое поколение нашей независимой страны могло использовать их для продвижения культурной и социальной деятельности.

Степень изученности темы. Хотя в последние годы комплексное изучение, анализ и исследование ономастических (топонимических) материалов историко-географических произведений в независимом Таджикистане проводится должным образом, в целом исследования ономастических материалов нашего края начинаются со второй половины XX века. Конечно, до сих пор топонимы и антропонимы Средней Азии, в том числе и нашей родной страны Таджикистан, были предметом специального исследования учеными-востоковедами и топонимистами, такими как: С. Я. Климчицким [13], О.И. Смирновой [31], А.З. Розенфельдом [28], А.А. Фрейманом, Н.Г. Маллицким [20], В. Лившицом [18], М.Я. Боголюбовым [6], Д.Я. Эдельманом, Т.Н. Пахалиной

[26], таджиковедами М.С. Андреевым [4], М. Поповым [27], С. Кононовым [14] и другими. Также отечественные и зарубежные учёные и востоковеды высказали интересные мнения об особенностях диалектов таджикского языка в разных местностях, а заодно и дали определения топонимам и антропонимам таджикского языка, тем самым показав превосходство таджикского языка. Их труды способствуют развитию таджикского языкознания, особенно его топонимике и диалектологии.

На самом деле, научные статьи и диссертации, написанные учёными и исследователями данной области, такими как: А.З.Розенфельдом [28], А.Л. Хромовым [44], О.И. Смирновой [30] и ряда других, написанные в 50-60-х годах XX века, интересны с той точки зрения, которые связаны с исследованиями ономастики (топонимов, оронимов, антропонимов, этнотопонимов), а также грамматическими, фонетическими и лексическими особенностями диалектами таджикского языка (южный и северный диалекты).

Данная традиция продолжалась и в последующие годы, начиная с 70-х и 80-х годов XX века, в исследованиях ряда ученых и топонимистов местные топонимы и антропонимы рассматривались как с исторической, так и с описательной точки зрения, и в эту группу входят работы ряда исследователей, изучающих топонимы отдельных мест, таких как Памирская область [11], город и окрестности Уратеппы [1], Кулябская область [3], Бадахшанская область [25], Раштская долина [12], Ромитская долина и Гиссарская долина [21], долина Кешруд [48], долина Ягноба [36], топонимы, связанные с водой в Кулябском регионе [52], Нурекская местность [16], исторический оазис Сурхан или Чагонруд [37], разъяснение топонимов исторических, географических и художественных произведений [32], А.Девонакулов [10], С.Назарзода [24], М.Султанов [33], Ш.Хайдаров [45], М.Шодиев [53], Р.Шоев [54], М.Аюбова, С.Абодуллоева [2], Ш. Гулахмадшоев [7], Р. Шодиев, Д. Майнусов [19], Э.Давлатов [9], С. Гурбанмамедов [17], Ж.Темиров [35], Ф.Давлатова [9], М. Саидов [29], Р. Холназаров, Ш. Шарипова [50], М. Шамсиддинова, С. Имамбердиева и ряда других, научная работа которых и публикации множество

научных трудов, статей, монографий, пособий и книг по данной проблеме можно считать отражением развития таджикской ономастики.

Определенная группа исследователей в этот период завершила свои кандидатские и докторские диссертации на материалах топонимов и антропонимов литературных, исторических и художественных произведений писателей и поэтов классической и современной таджикской литературы, выявлены некоторые лингвистические особенности топонимов и антропонимов историко-географических произведений. В эту группу входят исследования М. Шодиева [1994], Р. Шоева [1996], С. Абодуллоевой [[2003, 2017], Н. Майнусова [2013], С. Гурбанмамадова [2014], Э. Абдусамадзода [2017], Дж. Темирова [2018], Ф. Давлатовой [2019], Ш. Рустамшо [2021], Ш. Шарифовой [2022 г.], М. Саидова [2022 г.], Ш. Хайбуллоева [2022], С. Имамбердиевой [2023], М.А. Турсуновой [2023] [54].

Имена людей или героев художественного произведения являются предметом исследования в области ономастики и антропонимики, в лингвистике для выражения имени используется термин **оним** [онимия] из греческого языка этот термин встречается в нескольких словах с области ономастики: **хреMATоним**, **идеоним**, **теоним**, **космоним** (название областей космоса, галактики, звездной системы), **стратоним** (название разных слоев или слоев Вселенной), **астроним** (название небесных тел), **абионим** (название неодушевленных мест (объектов) или явления природы или созданные человеком) **топоним** (географические названия), **агрооним** (поле, земля), **акроним** (сокращенные названия, такие как: **SSSR, USA, RT, NAST, TNU**), **абдроним** (разновидность антропонима), **анойконим** (название необитаемого места: **Нурекский ГЭС, Ферганский канал, Анзобский туннель, туннель Шаршар...**), **антропоним** (имена, фамилии и прозвища людей: **Шариф, Кадир, Дилшод Азими, Абулкасим Фирдавси, Абдуррахмани Джамии, Ахмади Калла, Кори-ишкамба**) и др. Исследователь Рустамшо Шахбоз написал научную диссертацию об антропонимах произведения «Таърихи Систон», в

которой рассматривал семантические и лексические аспекты имен людей, прозвищ и женских имен этого произведения [51].

Необходимо отметить, что относительно языка произведения «Гаърихи Систон» лингвист Л.П. Смирнова имеет ряд научных публикаций, в которых исследуются фонетические и грамматические аспекты упомянутой произведения [30].

В «Энциклопедическом словаре терминов языкознания» термин ономастика считается как раздел языкознания, изучающий имена собственные. При объяснении ономастики упоминается также, что данный раздел, в свою очередь, представляет собой совокупность имен собственных, и в этом случае она принимается как синоним термина онимия. В некоторых исследованиях топонимики термин ономастика употребляется в значении и функции антропонимики. Выступающий в качестве темы нашего диссертационного исследования структурно-семантические особенности ономастики «Гаърихи Систон» связаны с вышеуказанными моментами и направлено на устранение существующего пробела в исследовании топонимов и антропонимов литературных, художественных и исторических произведений. Этот метод исследования дает возможность определить способ именования, особенности выбора имен, их источник, соотношение отечественных и иностранных топонимов (заимствованных слов), придуманные автором антропонимов как онимов.

Связь исследования с программами и научными темами может быть выражено в том, что выводы этого исследования могут способствовать совершенствованию существующих образовательных программ. Исследуемая тема является частью научно-исследовательской работы кафедры истории и типологии языка филологического факультета Национального университета Таджикистана.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования. Цель исследования – определить семантические и структурные особенности собранного материала по ономастике, рассматриваемого произведения.

Задачи исследования. Для достижения этой цели при написании данной работы будут решаться следующие задачи:

- сбор ономастических материалов произведения и их классификация;
- сортировка и систематизация собранного ономастического материала;
- рассмотреть и раскрыть семантические и лексические особенности собранного ономастического материала произведения;
- анализ и исследование лексики ономастики произведения;
- исследование семантических особенностей суффиксов, образующих топонимов произведения (топоформантов произведения);
- анализ и исследование ономастических пластов произведения, таких как: топонимы, названия городов (астонимы), сел (комонимы), места наземного уровня (оронимы), названия водных объектов (гидронимы) и тому подобное;
- показать языковых аспектов антропонимических и топонимических топоформантов и других видов ономастического материала произведения;
- анализ ономастического материала произведения с точки зрения его структуры и показать их морфологические модели;
- анализ ономастического материала произведения с точки зрения языковой принадлежности, то есть их принадлежности к иранским (таджикским, согдийским, бактрийским и др.) и неиранским (латинским, греческим, арабским, тюрко-узбекским), а также смешанным (гибридным) языкам.

Объект исследования является ономастический материал одного из известных исторических произведений «Таърихи Систон», который может предоставить необходимый материал по содержанию и композиции.

Предмет исследования. Предметом исследования является ономастический материал исторического произведения «Таърихи Систон» по одному из изданий данного произведения времен независимости.

Теоретической основой исследования являются научно-теоретические работы отечественных и зарубежных исследователей-лингвистов, таких как: С. Айни, А. Мирзоев, Н. Маъсуми, К. Бартоломей, А. А. Фрейман, М.Н. Боголюбов, В. Б. Хеннинг, В. А. Лившиц, И. М. Оранский, В. С. Расторгуева, А. Хромов, Д. Я. Эдельман, Л. П. Борисович, С. Нафиси, Б. Кариб, М. Муин, А. Деххудо, М. Бахар, С. Шамисо, З. Касими, Ж. Омузгор, А. Тафаззули, А. Каримов, Д. Саймиддинов, Р. Гаффоров, Д. Ходжаев, М. Касимова, О. Мухаммаджонзода, Н. Офаридаев, Ж. Алими, Ш. Исмаилов, Д. Хамидов, Б. Тураев, Р.Шодиев и состоит из предисловия толковых словарей, посвященных ономастическим материалам.

Методологические основы исследования. В исследовании темы использовался сравнительно-исторический и описательный метод. Кроме того использовался метод объяснения, наблюдения и статистический метод, и таким способом рассматриваются фонетические, семантические и структурные аспекты ономастического материала произведения.

Источники исследования. Материалы диссертации собраны на основе историко-литературного произведения «Таърихи Систон», написанный на кириллице усилиями и стараниями ученых М. Имамзода и А. Абдусаттор и изданный в 2014 году [34]. Объем собранных материалов, относящихся к ономастике произведения, состоит из 1000 наименований ономастического материала, то есть антропонимов, топонимов, гидронимов, оронимов и т.п. и на основе данных материалов было проведено исследование и рассмотрены их ономастические лингвистические особенности. Более того, при объяснении и интерпретации того или иного онима нами были использованы древние и современные толковые словари, такие как: «Словарь Хафиза Убахи» Убахи («Фарҳанги Ҳофизӣ Ӯбаҳӣ»-Убаҳӣ), «Бурхони қотей» Бурхониддина Мухаммада («Бурҳони қотей» Бурҳониддин Мухаммад), «Путеводный свет»

Орзу («Чароғи ҳидоят» Орзу), «Гиес-ул-луғот» Мухаммада Гиясуддина («Гиёс-ул-луғот»-и Мухаммад Гиёсуддин), «Словарь таджикского языка» [1969] («Фарҳанги забони тоҷикӣ» [1969]), «Толковая словарь таджикского языка» [2008] («Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ» [2008]), «Краткая словарь лингвистической терминологии» [2015] («Фарҳанги мухтасари истилоҳоти забоншиносӣ» [2015]), «Словарь национальных имен» [2017], («Фарҳанги номҳои миллӣ» [2017]), «Краткая культура гидронимов Мовароуннахр» Хомидова [2018] («Фарҳанги мухтасари гидронимҳои Мовароуннахр»-и Д. Ҳомидова [2018]), («Фарҳанги номвожаҳои ҷуғрофӣ» [2019]), «культура географических названий» [2019], «Краткая словарь гидронимов» Д. Хомидов [2023] («Фарҳанги мухтасари гидронимҳо» Д. Ҳомидова [2023]) информация предоставляемая данными словарями оказалась очень полезной для раскрытия значения названий.

Научная новизна исследования заключается в том, что впервые в данной научной работе ономастический материал исследуемого произведения анализируется с точки зрения структуры и семантики отдельно и систематически. В свою очередь, ономастический материал произведения классифицируется на несколько подгрупп: топонимы и их разделы (астионимы, полионимы и коммонимы и зоонимы), антропонимы и их части (прозвища, клички и их подразделы), причем каждая из этих подгрупп содержит необходимый материал и подлежат лингвистическому анализу.

Основные положения, выносимые на защиту:

1. Определено, что ономастический материал произведения интересен по лингвистике, и в частности, впервые в таджикском языкознании системно исследована его ономастика.

2. Показано, что вызывает интерес структурно-семантическое исследование ономастического материала произведения, а лексические единицы, относящиеся к онимам, по структуре являются простыми, производными,

сложными и словосочетаниями-онимами, и они встречаются в исследуемых материалах;

3. В ходе этимологического исследования выяснилось, что большинство онимов произведения имеют древнюю историю, и в настоящее время, в результате истечения времени, наблюдаются изменение значения и форме;

4. Показано, что онимы сформировывались различными путями, причём образование большинство из них осуществлено посредством топоформантов, а также влиянием других языков.

5. Утверждается, что фактор возникновения группы онимов произведения связан с историческими событиями.

6. Определено, что на основе анализа собранных материалов употребление существительных и местоимений, относящихся к иранских и неиранских групп языков произведения, и обогащение ими словарного запаса языка.

Теоретическая и практическая значимость исследования.

Теоретический аспект диссертации отражен в исследовании и анализе семантических аспектов ономастического материала исследуемого произведения, завершена научная работа по некоторым лексическим, фонетическим и стилистическим особенностям истории таджикского литературного языка, в частности, по лексическим пластам таджикского литературного языка, который играет ключевую роль в разработке его ономастического материала и его научные результаты можно использовать при составлении учебников по истории таджикского языка, исторической ономастики, исторической и современной географии, а также для составления толковых топонимических и антропонимических словарей.

Соответствие темы диссертации шифру научной специальности.

Данная диссертация написана по теме «Ономастика «Таърихи Систон» на соискание ученой степени кандидата филологических наук и соответствует шифру научной специальности 10.02.01. – Таджикский язык.

Личный вклад автора. Как автор диссертации наш личный вклад в исследовании ономастического материала «Таърихи Систон» проявляется в том, что мы исследовали и проанализировали собранный материал по таджикской ономастике или топонимике, которая представляет собой раздел таджикского языкознания, основанный на правилах и нормах таджикского языка. Данная наша научная работа также является продолжением ранее завершенных работ в этой области, и тема диссертации подверглась систематическому исследованию.

Апробация результатов исследования. По содержанию диссертации были сделаны выступления на ряде республиканских, городских и внутриуниверситетских научно-практических конференциях, а их тезисы были опубликованы в отдельных сборниках.

Публикация научных работ по теме диссертации. Основные результаты, полученные по содержанию диссертации, опубликованы в 8 научных изданиях, 5 из которых опубликованы в изданиях и журналах, зарегистрированных ВАК РФ и ВАК при Президенте Республики Таджикистан и 3 опубликована в различных научных сборниках. Диссертация обсуждена на расширенном заседании кафедры истории языка и типологии филологического факультета Таджикского национального университета (от 24. 05. 2024, протокол за №8), и была рекомендована к защите.

Структура и объем диссертации. Наша диссертация состоит из 201 страниц компьютерного набора, и состоит из списка сокращений, введения, трех глав, заключения, списка использованной литературы и приложения.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Во введении диссертации указываются актуальность темы исследования, теоретическая значимость темы, степень ее изученности, цели и задачи, объект и предмет исследования, методы и новизна исследования, теоретическое и практическое значение, личный вклад соискателя, апробация результатов

исследования, публикация научных работ по теме диссертации, структура и объём диссертации.

Первая глава диссертации называется «Исследование этапов развития ономастики в языкознании» и состоит из 4 разделов, причем в данных главах исследованы теоретические аспекты и степень их изученности в разных странах и этапах.

Первый раздел первой главы озаглавлена «Из истории исследования ономастики таджикского языка» и упоминается, что хотя топонимика является относительно молодой наукой, но добилась хороших и значительных результатов, и его теоретические, практические и научные вопросы изучаются многими учеными, и любителям этой области. Сбор, анализ, исследование, определение истории происхождения, толкование, исследование структуры и состава, обычаев и искусства именованья, сравнительное изучение имен, исследование имен, употребляемых в письменной литературе, а также имен, употребляемых в диалектах и стилей, составление и систематизация различных антропонимических словарей и, наконец, предоставление научных и популярных книг владельцам имен является одной из основных обязанностей и считается ценным в современной топонимике.

Второй раздел первой главы называется «Исследование ономастики в русском и европейском языкознании» и в этом разделе даются сведения о научных работах, относящихся к области ономастики, выполненных российскими и европейскими учеными в разные периоды. Оказывается, в России выполнено множество научных, историко-географических работ по истории географических мест и истории имен народов, имеющих важное научное и практическое значение. Отдельно следует отметить большой вклад В.А.Прохорова в развитие топонимии. Также в исследованиях русской топонимии приняли участие следующие учёные: В.Я. Абаев [1995], А.П. Дульзон [ВЯ, 1959, 1964], В.М. Емельянова [1982], В.А. Жучкевич [1968], Ю.А. Карпенко [1970], А.П. Кореланова [1969], А. К. Матвеев [1964], А.М. Мезенко [1991], Э.М. Мурзаев [1974, 1982], Н.И. Надеждин [1837], В.А. Никонов [1962,

1965, 1967], Н.В. Подольская [1964], Э. М. Поспелов [1970], А.Я. Попов [1964, 1965], А. Роголев [1988], С. Роспанд [1962] и другие высказали в своих трудах мнение по общим вопросам топонимии и топонимики России и окружающих ее стран, влияние иранского и тюркского языков в именовании регионов огромной русской земли, что весьма интересно.

Третий раздел первой главы называется «Исследование таджикской ономастики в советское время» и в этом разделе представлена информация о научных работах по теме ономастики, написанных исследователями и учёными. Историческая топонимика занимается объяснением и интерпретацией географических названий исторических источников. По структуре и составу, значению, языковой принадлежности, связи историко-географических топонимов с современными названиями на материале «Авесто» и по другим источникам языков древнего и средних веков важные исследования были проведены известными иранистами В. Гейгер [1932], И. Марквардт [1901, 1938, 1990], Э. Бенвенист [1959], И.М. Оранский [1988], М. Боголюбов [1962], В.И. Абаев [1979, 1983], Ибрагим Пури Дауд [1934], В. Эйлерс [1956], И.М. Стеблин-Каменский [1990], Эхсони Бахрами [1978] и другими.

Четвертый раздел первой главы называется «Анализ ономастических произведений времен независимости» и в данном разделе рассматриваются научные труды по теме ономастики, написанные исследователями и учёными Таджикистана в период независимости. Диссертации и исследования в области таджикского языка, его топонимов и диалектов совершенно отличаются от научных работ, написанных до периода независимости.

Вторая глава диссертации «Ономастический анализ произведения с точки зрения тематики» и включает в себя 3 раздела и в разделах, относящихся к группам антропонимов и топонимов, сгруппированы ономастические материалы произведения и показан степень их использования.

Фасли якуми боби дувум «**Антропонимҳои асар ва баррасии мавзуии онҳо**» унвон дошта, дар он қабатҳои луғавии антропонимҳои асари

мавриди тахқикро онимҳои марбут ба қишрҳои гуногуни ҷомеа ташкил медиҳанд.

Данные слова представляют собой имена людей, которые своими достижениями заняли определенное место на историческом поприще, и чьи имена с гордостью упоминались историками в их трудах, и посредством данных сведений эти исторические имена дошли до нашего времени.

В первом подразделе первого раздела второй главы приводятся сведения о некоторых исторических произведениях и названиях некоторых из них в форме мифов или легенд. Отмечается, что этот тип имени встречается в «Истории Систана» и поэтому классифицируется как часть доисламских исторических и традиционных антропонимов.

Второй подраздел первого раздела второй главы называется «Имена собственные мифологических личностей». «История Систана» является одним из историко-географических и литературных произведений начала третьего этапа исторического развития таджикско-персидского языка, содержание которого с целью выразительного описания включает в себя множество исторических событий и происшествий, географических территорий и множество мифологических названий. В этом отношении данное произведение стало своего рода надежным источником для создания «Шахнаме» Абулкасима Фирдоуси. Поэтому многие мифологические имена использованы весьма искусно, отражая картину поля битвы, столпы государственности, как в мифологической, так и в героической части.

Данная группа слов представляет собой имена людей, которые своими достижениями занимают определенное место на исторической арене, и чьи имена с гордостью упоминались историками в их трудах, и через эти труды эти исторические имена дошли до нашего времени. В некоторых исторических трудах имена некоторых из них упоминаются в форме мифов или легенд. Мы обнаружили подобные типы имен в труде «История Систана» и сгруппировали и проанализировали их с этой точки зрения как легенды и исторические доисламские антропонимы. Данная группа антропонимов представляет имена

исторических личностей и также упоминается в исторических произведениях как миф: 1) мифические доисламские антропонимы: **Каюмарс** [Qayumars], **Куранг** [Kurang], **Гаршосп// Гаршосб** [Garšāsp//Garšāsb], **Испандиёр** [Israndiyār], **Фаромарз** [Farāmarz] и др.: То ба рӯзгори Кайковус боз ҳам Рустам ба Туркистон шуд [32]) [34]; 2) **Антропонимы, представляющие имена исторических лиц.** В «Таърихи Систон» использовано несколько имен доисламских исторических деятелей, чтобы показать некоторые положительные исторические события, участие в некоторых упоминается в качестве причины: **Изулмулк** [Izulmulk], **Анӯшер- вон** [Anušervān], **Ардашер** [Ardašer], **Доро** [Dārā] и др.

В **третий** подраздел первого раздела второй главы «**Антропонимы, представляющие имена богов, пророков, ангелов и других фигур мира ангелов**» включены онимы или антропонимы с именами богов, ангелов и других фигур мира ангелов: *а) Имена пророков и доисламских религиозных деятелей:* **Эзад** [Ezad] (Худо, Яздон – Бог), **Ҳақ** (к) (рост, дуруст, ҳақиқат – правда, истина), **Худой** [Xudāy], **Зартушт // Зардушт** [Zartušt//Zardušt] (основатель зороастрийской религии, живший примерно между VII и VI веками до нашей эры) и т. д.; *б) Имена пророков и исламских религиозных деятелей.* В этот подраздел в основном включены арабские религиозные имена, в основном относящиеся к именам пророков, их атрибутам и прозвищам, которые соответствуют исламской эпохе: **Абумусо ал-Ашъарӣ**, **Аднон** (чадди Пайғамбари ислом (с), **Ал-Асвад ал-Ансӣ** (еще при жизни Мухаммада (мир ему и благословение Аллаха) он объявил себя пророком Йемена), **Абуабдуллоҳ ибни Каром** (основатель религии карония) и т. д. .

В **четвертый** подраздел первого раздела второй главы «**Имена царей, принцов, аристократов и дворян**» в основном включены собственные имена царей, принцов аристократов и дворян и служат для выражения их прозвищ: **Бедасп** [Bedasp], **Занбил** (прозвище царя Забулистана), **Ирташ** [Irtaš], Эртош, брата Ибрагима Янола и племянник Тугрула Сельджуки), **Наср ибн Ахмад ибн Исмаил** (имя царя Саманидов, правившего в 914-943 годах) и др.

Пятый подраздел первого раздела второй главы озаглавлен «Имена правителей, правителей областей и других чиновников того периода», и в эту группу антропонимов произведения входит группа имен правителей, правителей областей и чиновников того периода, имена которых в произведении представляет какое-либо историческое событие: *Абу Джафар, Харун ибн Мухаммад ибн Харун [112], Абд Рабби ибн Абдулла ибн Умар [145], Мухаммад ибн Хамдун Исфислор [114]* и др.

В целом в группе титулов, относящихся к разным слоям общества, представлены антропонимы, которые относятся к тому или иному этносу, а также титул и фамилия того или иного этноса.

Во втором разделе второй главы «Обзор лексических пластов топонимов произведения» речь идёт о топонимических лексических пластах произведения. Как уже упоминалось в предыдущих разделах, в языкознании изучением топонимов занимается специальный раздел ономастики – топонимика. Отсюда и происходит термин **топоним**, относящийся к названию места или региона, и в целом связанный с названием географических объектов, о котором очень много сведений можно встретить в трудах исследователей данной области. Опираясь на данные сведения приведём несколько примеров из произведения «История Систана» и разделим их на несколько подгрупп в зависимости от их содержания: **Дари Навоист** // Навист [Dari Navāist // Navist], **Дари Таом** [Dari Taām], **Диварк** [Divark], **Дизи Сафед** [Dizi Safed], **Дошан** [Dāšan], **Душоб** [Dušāb], **Жушт** // Зүшт // Рүшт [Žušť //Zušť// Rušť], **Замини Довар** // Довар [Zamini Dāvar//Dāvar], **Зобулистон** [Zābulistān], **Золик**//**Чолик** [Zāliq//Jāliq], **Зүзан** [Zuzan], **Илиё** [Iliyā], **Кадах** [Kadah], **Камар** [Kamar], **Зухайр** // **Кам Зухайр** [Zuhyir], **Каркүя** // **Каркүй** [Karkuya//Karkuy], **Карух** [Karuh], **Кошан** // **Гошан** [Kāšan//Gāšan], **Кулморүд** [Kulmārud], **Кухандиз** [Kuhandiz], **Күха** // **Күхак** [Kuha//Kuhak], **Азкүх** [Azkuh], **Күхтез**//**Күхшер** [Kuhtez //Kuhšer], **Күра** [Rura], **Қавқа** // **Қуқақ** [Qavqa // Quqah], **Қайсария** [Qaysariya], **Қайсория** [Qaysāriya], **Қалъаи Дурух** [Qal`ai Duruh], **Қандобил** [Qandābil], **Қарнин** [Qarnin], **Қиннасерин** [Qinnasrin], **Қирнин** [Qirnin], **Қодисия** [Qādisiya], **Қойин** [Qāyin], **Қуздор** // **Коздар** [Quzdār//Kāzdar], **Лаби оби**

Тирмид //Тирмад [Labi ābi Tirmid//Tirmad], **Майсон** [Maysān], **Мастунг** [Mastung],
Машкӣ //Мосакон [Maški//Māsakān], **Моижнобод**//Моизнобод
[Māižnābād//Māiznābād], **Морчӯя** // **Моргӯ** [Mārjuya // Mārgu], **Навбандчон**
[Navbandjān], **Надандун** // **ал-Базандун** [Nadandun // al-Bazandun], **Них** [Nih],
Нишак//**Нишк** [Nišak // Nišk], **Ноширӯд** // **Ношрӯд** [Nāširud//Nāšrud], **Нуқон**
//Нуқот [Nuqān//Nuqān], **Обур** [Ābur], **Оташи Каркӯй** [Ātaši Karkuy], **Пешзирих**
[Pešzirih], **Пӯлон**//**Булон** [Pulān // Bulān], **Рабаз** [Pabaz], **Рамалла** [Ramalla], **Ринда** //
Риндон [Rinda // Rindān], **Розқон** // **Родқон** [Pāzqān//Pādkān], **Ромхурмуз**
[Rāmhurmuz], **Рошид** // **Росак** [Bāšid//Pāsak], **Рошак** [Rāšak], **Рум** [Rum], **Руххо**
[Ruhhā], **Рухад** // **Руххач** [Ruxad //Puxhaj], **Рӯди Таом** [Rudi Taām], **Рӯзон** [Ruzān],
Салом // **Салома** // **Салумак** // **Салумад** [Salām//Salāma//Salumak//Salumad], **Сангон**
[Sangān], **Санобод** // **Сунбод** // **Сунаобод** [Sanābād//Sunbād//Sunaābād], **Саҳлон**
[Sahlān], **Сарвон** // **Шарвон** [Sarvān//Šarvān], **Сафзор** [Savzār], **Сиём** [Siyām], **Синак**
[Sinak], **Сипих** // **Испих** // **Исфих** [Sipih//Ispih//Ispih], **Сирчон** [Sirjān], **Сироф** //
Сайроф [Sirāf //Sayrāf], **Систон** [Sistān], **Сова** [Sāva], **Субайгила** [Sudaytila],
Сумайсот [Sumaysāt], **Сурушана** // **Усрушана** [Surušana//Usrušana], **Сӯс**//**Шӯш**
[Sus//Šuš], **Табас** [Tabas], **Табола** [Tabāla], **Таймо** [Taumā], **Танча** // **Танчери кунунӣ**
[Tahja // Tahjeri kununi], **Тоқ** [Tāq], **Убулла** [Ubullā], **Фарох** [Farāh], **Фишанч** //
Фишланч [Fišanj//Fišlanj], **Хабушон** [Xabušan], **Хайсун**//**Хисун** [Xaysun//Xisun],
Хатлон // **Хутгалон** [Xatlān//Xuttalān], **Ховар**//**Ховарон** [Xāvarān], **Хорбор** [Xārbār],
Хоф [Xāf], **Хош** [Xāš], **Ҳабак** [Hāqbar], **Бабақ** [Babaq], **Ҳабис** [Hābiš], **Ҳавч** [Havj],
Ҳалофобод // **Ҳалафобод** [Halāfābān//Halafābād], **Ҳанноб** [Hannāb], **Ҳимс** [Hims],
Ҳирот [Hirāt], **Хурбандон** [Hurbandān], **Ҷарвотикон**//**Гарвотикон** [Jarvātikān], **Ҷибол**
[Jibāl], **Ҷирра** [Jirra], **Ҷируфт** // **Ҷирафт** [Jiruft // Jiraft], **Ҷобия** [Jābiya], **Ҷудӣ** [Judi],
Ҷунди Шопур // **Ҷундайсобур** [Jundi Šāpur // Jundaysābur], **Ҷур**//**Хур** [Jur//Hur],
Хурра [Hurra], **Ҷурзон** [Jurzān], **Ҷусф** // **Хусф** [Jusf // Husf] и другие.
Проанализируем некоторые из них: «Эти люди странствовали, пока не обрели
место во внутренних областях Сирии, как это; ...он был племянником этого
Шаддода, и царство Рая, Табаристана, Курдистана, Гургана и Хорасана, вплоть
до Индии, принадлежало ему». [56].

В «Таърихи Сиистон» по мере распространения и расширения топонимов можно заметить два основных аспекта: а) топонимы, основанные на природно-географических особенностях; б) топонимы в зависимости от отношения и практической деятельности населения. В топонимике существует множество групп названий, которые в зависимости от их содержания классифицируются на следующие подгруппы: *ойконимия, гидронимия, оронимия, зоонимия* и др.

Первый подраздел второго раздела второй главы назван «**Ойконимы**». В «Таърихи Систон» приводится множество астионимов и полионимов, которые происходят от названия мест, событий, историй, обычаев и традиций, древних праздников, мест поклонения, образовательных учреждений, королевских резиденций, торговых, дипломатических отношений, течения рек и т.п.: *Табасайн (Табасайн), Қаҳистон (Кахистан), Ҳирот (Герат), Толиқон, (Толикон), Гузконон (Гузконон), Хафшон (Хафшан), Бодгис (Бодгис), Бушанҷ (Бушандж), Тахористон (Тахаристан), Форёб (Форьяб), Балх (Балх), Марвурруд (Марвурруд), Чағониён (Чагониян), Хатлон (Хатлон), Бадахшон (Бадахшан), Бомиён (Бамиан), Абаршаҳр (Абаршахр), Бухоро (Бухара), Самарқанд (Самарканд), Шош (Шош), Фарғона (Фергана), Сурушана (Сурушана), Суғд], (Согд), Хуҷанд (Худжанд), Хоразм (Хорезм), Кеш (Кеш), Исбиҷоб (Исбиджаб), Тирмиз(Термез), Абивард (Абифард), Сарахс (Сарахс), Тӯс (Тус), Борсуҳон (Борсухан), Насаф (Насаф) [32].*

Астионим **Нишопур** [Nišāpur] имеет следующие значения: 1. Название города, принадлежавшего сыну царя. Поскольку это топоним исторически состоит из элементов **ni** – низ, **sāh** (от хšayaθiya) – царь, вождь и **pur** (puθra) – сын, его буквальное значение – нижнее место сына царя, принца, то есть город, который принц основал в нижней местности. Город, расположенный ниже других городов. В произведении «История Систана» данный астионим наблюдался в двух формах – Нишобур и Нишопур, которые появились в результате фонетических явлений:

«**Ҳасанаки Нишопурӣ** ба фармони Султон Маҳмуд ба Систон омад ва Азизи Фушанчиро бар хештан овард лайлату-с-сабти-с-сонӣ мин

чумодиюлувл¹, андар ин сол ба Қасаба андар омад ва Бӯмансурро маъзул кард ва Азизро ба омили биншонд» [189]. «Хасанак Нишопурский по приказу султана Махмуда прибыл в Систан и привел с собой Азиза Фушанджи в субботу вечером, второй день Джумада ал-Аввал, и в том же году он прибыл в Касабу, низложил Бумансура и назначил Азиза министром» [189]. «Ва рӯзгоре ин чо бибуд ва Ҳамза ба **Нишобур** шуд ва ин чо ҳарб кард бар Алӣ ибни Исо. То Ҳамза ба Хуросон шуд ва боз омад, Абдуллоҳ ибни ал-Аббос ба Баскар берун шуд ва ғоратҳои бисёр кард ва боз ба шаҳр омад. Боз Алӣ ибни Исо писари хешро дигар роҳ – Исоро Систон дод ва Исо то Фароҳ омад ва хирочи чабоят кард ва ба Авқ омад ва оммаи мардумонро бисёр он чо бидушт ва ба шаҳр андар омад, ба дари Карқӯй фуруд омад андар шавволи санаи самонин ва самонина ва миа [яксаду ҳаштоду ҳашт]» [189]. «Одно время он пробыл здесь и когда Хамза отправился в Нишобур и сражался здесь с Али ибн Исо». Пока Хамза был в Хорасане и возвращался, Абдулло ибн аль-Аббас отправился в Баскар, совершил много грабежей и вернулся в город. Затем Али ибн Иса послал своего сына по другой дороге – Исо в Систан, и Исо прибыл в Фарах и собрал дань с людей, и он прибыл в Аук и убил там много людей, он вошел в город, и он высадился у ворот Каркой в Шаввале, в год самонин и самонина и миа [сто восемьдесят восьмой]» [189].

Второй подраздел второго раздела второй главы озаглавлен «*Комонимы*». В произведении «Таърихи Систон» использованы названия сел, на территории которых произошли ряд исторических событий или были местом некоторых событий: *Золиқ (Золик), Зузан (Зузан), Камар (Камар), Зухайр (Зухайр), Кӯлморӯд (Кулморуд), Кӯҳа//Кӯҳак//Азқӯҳ (Куха // Кухак // Азкух), Қарнин (Карнин), Моижнобод //Моизнобод (Моижнабад//Моизнабад), Обур (Обур), Пулон (Пулон), Ринда //Риндон (Ринда // Риндон), Хорбор (Хорбор), Ҳабақ ва Бабақ (Хабак и Бабак), Ҳалофобод // Ҳалафобод (Галофабад // Халафабад), Ҷобия (Джобия)* [с. 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364]. В работу также можно включать элементы сел и селений, замков, оград, бастионов и крепостей. В частности, в «Таърихи Систон» используются

¹ Шаби шанбеи рӯзи дуюм аз чумодиюлаввал.

следующие названия бастионов и крепостей: Арк (Арк) [23], Кӯҳаж (Кухаж) [172] и Бурунч (Бурундж) [316], қалъаи Дара (Крепость Дара) [315].

В работу также могут быть включены замки, крепости и форты, представляющие собой компоненты поселков и деревень. В частности, в «Истории Систана» используются следующие названия: крепость Арк [23], Кухаж [172], Бурундж [316], крепость Дара [315].

«Бар вай кутволи *қалъаи Бурунч* буд, қалъа бигрифт ва чанг мекард. Амир Мавдуд аз Қавқа бар вай буд. Дари қалъа шуданд ҳар ду, қариб се моҳ он чо буданд, то ба сулҳ фуруд омаданд [ва] қалъа бар дасти Амир Баҳоуддавла карданд» [с. 278]. «Он командовал крепостью Бурундж, он захватил крепость и сражался». Над ним был Амир Маудуд из Кавки. Они оба вошли в крепость и оставались там почти три месяца, пока не заключили мир [и] не передали крепость Амиру Бахауд-Дауле». [с. 278]. «Омадани Алоуддин аз дараи Каз ба шумораи Систон каррати аввал дар соли шашсаду сиву нӯҳ ва расми қалон ва қабчӯр ниҳодан ва хароб кардан қалъаи Испахбадро амир Тамғочӣ ва Малик Мачдуддини Қолиюнӣ дар ғурраи моҳи муҳаррами соли шашсаду чихил» [397]. «Прибытие Алоуддина из долины Каз в регион Систан в первый раз было в шестсот тридцать девятом году, а также строительство крепости, осада и разрушение крепости Испахбад Амиром Тамгоджи и Маликом Мадждуддином Калиюни в первый день месяца Мухаррам в шестсот сороковом году» [397].

«**Арк**» в словаре означает «крепость эмира или правителя внутри городских стен»: ... Он вышел из шатра... и достиг арки Хисара «История Ангела». Они жестоко и бесстыдно бросили семьдесят пять палок в арку ворот Бухары [**Садри Зиё**] [32, 84]. В «Бурхони котеъ» это же слово (Арк) появляется в другой форме, а именно «Арг»: Арг — это небольшая крепость... в которой есть солнце; и для первого и второго завоеваний (т. е. **араг**) должна быть веревка, которую они могут иногда подвешивать к дереву, сидеть на ней и передвигаться по воздуху, а иногда привязывать к ногам лошади или осла и пускать их пастись по лугам; и в этом смысле он известен как первый и второй (т.е. **уруг** – корень) [9, 81].

Также в произведении один раз используется название другого крепость, называемого «Крепость Кухадж»: Замок Кухадж [стр. 172].

По нашему мнению, крепость, упомянутая в приведенных выше предложениях, считалась одной из самых ценных крепостей во времена арабов, между которыми велись кровопролитные сражения за взятие этой крепости, которой является крепость Кухаж.

Таким образом, комонимы в труде «История Систана» основаны на выражениях местности, события, истории, ритуалов, древних праздников, мест поклонения, науки, сельскохозяйственных работ, речных потоков и т. п. По языковой принадлежности комонимы, в основном, принадлежат как к восточным (преимущественно согдийским), так и к западноиранским языкам.

Третий подраздел второго раздела второй главы озаглавлен «Гидронимы», а гидронимы «Истории Систана» можно разделить на следующие подгруппы: а) названия рек [потатопонимы]: **Чайхун** [с.207], **Рӯди Таъом** [109], **Рӯди Ҳирманд**, **Хошрӯд**, **Фарохрӯд**, **Хушкрӯд**, **Харутрӯд** [с.28], **Бакрӯд** [с. 35], **Нук**, **Нишак**, **Сипах**, **Имомуссирот** [с. 35], **Каркӯй**, **Навчурд** [с. 35], **Майсун** [с. 35] и так далее. Как показано в «Истории Систана»: «Ва дигар он аст ва кунун пайдост, ки рӯди Ҳирманд ва Рухадрӯд ва Хошрӯд ва Фарох рӯд ва Хушкрӯд ва Харутрӯд ва даштҳо ва кӯҳҳо аз ҳамаи атрофи Систон ва аз ҳазор фарсанг ҳама ба Зирех ояд ва яке сӯроҳ аст...» [42]. «И еще одно, и это теперь известно, что река Херманд, Рухадруд, Хошруд, река Фарох, Хошкруд, Харутруд, а также равнины и горы со всего Систана и за тысячу миль от него, все стекаются в Зиру, то есть в одну дыру...» [42]. «Он чо бибуданд, то ҳаво хуш шуд ва ба **Чайхун** бигзаштанд шаби одина, салхи¹ рабеъулохири санаи хамсун ва самонина ва миатай [дусаду ҳаштоду панҷ]» [с. 255]. «Они оставались там до тех пор, пока погода не прояснилась, и переправились в Джайхун в ночь на одну месяца Раби аль-Ахира, числа гамсуна, самонина и миатай [двести восемьдесят пятого]» [стр. 255].

¹ *Салх* – охири моҳ, *ғурра* – аввали моҳ.

Название реки Джайхун, которое является арабским названием реки Амударья, употребляется в произведении трижды. Форма Ому в произведении не встречается, как и ее греческая форма Окс. Гидроним Джайхун [Jayhun] в словаре означает «река, ручей». Из «Истории Систана»: «Ахмад бин Исмоилро ду ғулом аз они вай лаби Чайхун бикунштанд, ба таълими Бӯбакри Дабир ҳашт рӯз боқӣ аз ҷумодиюлохири санаи ихдо ва салосумиа [сесаду як]» [304]. «Ахмад бин Исмоил был убит двумя своими рабами близ Джайхуна, согласно учению Бубакра Дабира, за восемь дней до Джумада аль-Ахир, даты ихдо и салосумиа [триста один]» [304]. «...ки аз лаби оби Чайхун гузорда омаданд ва Хуросон бигрифтанд, ҳама ёд кард ва бисёр итоб кард» [379]. «...который пришел из устья реки Джайхун и завоевал Хорасан, он помнил все и много упрекал» [379]. Деххудо объясняет это слово в своем словаре следующим образом: Чайхун, Чайхон, Чохон, Чахон (Джайхун, Джайхан, Джохон, Джахон). Река в Сирии. Вернулся в «Джайхан». Джайхун – река Балх, подчинявшаяся Хорезму. Омуйя – река между Хорасаном и Мавераннахромом, недалеко от Балха. Великая река Туркестана, берущая начало в горах Памира и после высыхания впадающая в реку Орал (Арал или Хорезм). Джайхун – имя одного из великих мудрецов, Мухаммада Язди Тоджа [Деххудо, 186-187]. Также в работе приведены гидронимы *дарёи Мухит, дарёи Сурхон, дарёи Хирманд* (реки Мухит, реки Сурхан, реки Хирманд) и др., которые выражены в форме словосочетания-гидронима;

б) названия портов. Слово **бандар (порт)** объясняется в словарях следующим образом: « **Бандар (порт)** 1. место торговли, место прибытия и отправления купцов и торговых караванов; 2. место, где собираются торговые суда и т. п., на берегу реки или моря, якорная стоянка судна на берегу реки или моря» [ФТЗТ 2008, Ч. 1. 116]. В «Истории Систана» упоминается только название одного порта: «Ҳама шаб ба дарё андар киштӣ ҳамегашт, то бомдод ба **лаби Сайроф** буданд» [с. 233]. «Каждую ночь они плыли по морю на корабле, и к утру они были в **устье Сайрофа**» [стр. 233]. Название порта Сайроф упоминается в произведении трижды и используется для описания важных событий.

-Название родников. В «Истории Систана» упоминается несколько названий родников, которые трактуются как «начало рек и ручьев». На основе материалов работы нам удалось найти название только одного родника: **родник Самур**. На основе данного гидронима в произведении выражены названия «деревни», «крепости», «замка» и, наконец, даже «народа», но поскольку он упоминается отдельно в начале книги как название родника, его можно считать принадлежащим к этой группе. Например, в тексте произведения «История Систана» ясно, что этот гидроним используется для выражения «родника»: **Чашмаи Самур** [с. 29]. В толковых словарях слово **Самур** объясняется следующим образом: Самур [Samur] 1. Животное, похожее на лису, с красной, переходящей в черный цвет кожей; 2. Шкура соболя, из которой шьют кожу; соболиный мех [ФЗТ, 1969, т.2. стр.186]. В «Персидском словаре» Амида слово Самур встречается в следующем значении: самур – родник [стр. 29].

Самур в пехлевийском встречается в форме *saṃār*. Это плотоядное животное, похожее на лису, но меньшего размера, с тонким и удлиненным телом, короткими ногами и мягкой, гладкой кожей красноватого, черного или серого цвета. На него охотятся из-за его шкуры, а ее шкура используется для изготовления перчаток и подкладки одежды. На арабском языке его называют «самур», а его множественное число – «самомир» [Amid, 1462]. Таким образом, получается, что это слово встречается в источниках в двух значениях: «родник» и «хищное животное».

Названия ручьёв. Ручьи и речки являются отличительной частью гидронимии «Истории Сиситона». Собирая материал в книге, мы заметили, что в городе Систан есть несколько деревень, но большинство из них, ввиду своей близости к росатику (деревне, селению), взяли название этой деревни и упоминались как таковые. С течением времени, а также в связи с развитием языка и общества древние названия многих из них исчезли, и мы можем найти их значения только в древних словарях. В «Истории Сиситона» перечислены следующие названия ручьев: Чўйи Кўхан [с. 35], Жолик [с. 35], Чавсам [с. 35], Нахижкан [с. 35] (Ручей Кухан, Джолик, Джавсам, Нахижкан).

Названия озер и прудов. В топонимике названия прудов и озер обозначаются термином «лимнонимия». В «Истории Систана» упоминается название только одного озера: «**Кӯли Зирех**: Зирех номи кӯлест дар шаҳри Систон» [с. 358]. «**Озеро Зирех**: Зирех – название озера в городе Систан» [стр. 358]. «**Фарохрӯд** дар наздикии Чувайн воқеъ будааст» [16] «**Фарохруд** находился недалеко от Джувайна» [16]. «Рӯди Ҳирманду Рухадрӯду Хошрӯду Фарохрӯду Хушкрӯду... ҳеч кас надонад, ки кучо шавад, магар Худои таъоло ва тақаддас» [с. 28]. «Река Хирман, Рухадруд, Хошруд, Фарахруд, Хошкруд... никто не знает, куда они впадают, кроме Всемогущего Бога» [стр. 28]. Есть также пруд, называемый **Ҳавзи аъзам** (Великий пруд): «ӯро наздики **Ҳавзи аъзам** бурд» [с. 43]. «Он отвёл его к **Ҳавзи аъзам** (Великому пруду)» [стр. 43].

Названия водохранилищ. В произведении встречается несколько гидронимов, относящихся к группе водохранилищ. В частности, в «Истории Систана» упоминается водоем под названием Бирка: «Ибн Дахашти»... земля, которая поднимается» (стр. 28-29). «Бирка – цистерна, резервуар...» [стр. 28]. В словаре это слово объясняется следующим образом: Бирка 1. цистерна, крытый резервуар, который строился за пределами города и вдоль караванных путей и заполнялся в основном дождевой водой. 2. Пруд [ФЗТ, 1969, т. 2. С. 186].

Четвертый подраздел второго раздела второй главы называется «Оронимы».

В «Истории Систана» упоминается названия гор Джибал [стр. 361], Сиём [362], Сахлон [стр. 364], Дамованд [стр.27], Були [стр.29], Харун [стр.27], Тужки [стр. 29], Испахбад [стр. 184]. Известно, что в этот период слово «гора» употреблялось чаще, в основном, в таджикской форме, т.е. было наиболее распространенным. Топоним «Испахбад» в «Бурхони котеъ» разъясняется, как «Исфахбад»: «Исфахбад» равнозначеный «Испахбаду», который употребляется исключительно в значении «полководец, военачальник» и является особым именем для персов [Бурхан, 94]. ...ба кӯҳи Испахбад фиристод [С.184]. ..отправил на гору Испахбад [стр. 184]. В произведении также упоминается

название «Тужки»: «Аммо ноҳияти машриқ охири шаҳре аз вай қасабаи Чинистон аст, ӯро Хумадон хонанд, бар лаби Дарёи Сабз аст. Ин дарёро румиён Уқёнуси Машриқӣ хонанд ва тозиён Баҳр-ул-ахзар хонанд» [125]. «Но в восточной области, на краю города, есть местность в подчинении Чинистон, называемый Хумадон, на берегу Зеленой реки. Римляне называли это море Восточным океаном, а турки – Черным морем» [125].

Пятый подраздел второго раздела второй главы озаглавлен «**Зоонимы**». В произведении используются следующие конкретные названия, относящиеся к названиям животных, которые упоминаются посредством зоонимов: **Калила, Димна, Рахш, Бурок...**: «Пойи рост бар он санг ниҳоду пойи чап ҳамчунин ба рикоб андар дошт... Иброҳим пой аз санг баргирифт ба **Бурок** нишаст; Ва ӯро аспе буд **Шабдиз** ном...» [78]. «Он поставил свою правую ногу на тот камень, а его левая нога также была в стремени... Иброхим поднял ногу с камня и сел на Бурока; И был у него конь по имени Шабдиз... [78].

Также в произведении встречаются имена собственные, представляющие собой названия городов, которые образованы с помощью окончаний гирд/гард от имени исторического лица: «**Хусравгард** ба наздики ӯст, шаҳракест хурд» [90]. «Близ него находится **Хусравгард**, небольшой городок» [90]. «...ва чаҳор ҳазор аспи гаронбаҳо он рӯз ба даст омад Яъкубро дуни уштуру **астар** ва **хару аспону полонӣ** ва туркӣ ва дираму динору пилон ва **Хайракро**, ки ғулому ҳочиби Солеҳ ибни ан-Назр буд, асир гирифтанд ва ҳама ёрони Солеҳ ба зинҳори Яъкуб омаданд» [212]. «...и четыре тысячи драгоценных коней завоевал в тот день Яъкуб с верблюдами, ослами, лошадьми, пони, индейками, дирамами, динарами, и Хайрака который был рабом и гостем Солеха ибн ан-Надра, взяли в плен, и все спутники Солеха пришли просить Яъкуба о пощаде» [212]. «Рустами Дастон бо вай ва он торикӣ ва патёраи¹ девон ба фарри Эзад-таъоло бидид, ки Озаргушасб пайдо гашт ва рӯшноӣ бар **гӯши аспи** ӯ буд ва шохӣ ӯро шуд бо чандон муъчиза» [55]. «Рустами Дастон с ним и в той тьме и завесе небесной, увидел Всевышнего, когда появился Озаргушасб, и свет был на ушах его коня, и царство стало его со многими чудесами» [55].

¹ Беда и горе.

Таким образом, термин «зоонимы» относится к названиям и прозвищам животных, птиц и насекомых, которые используются в произведении для обозначения географических местностей и названий животных.

Шестой подраздел второго раздела второй главы называется «**Названия династий**». В «Истории Систана» есть несколько слов, указывающих на династии древних и средневековых правителей. Среди названий династий можно встретить следующие имена: «Каён, Ашкониён, Сосониён, Сомониён: Ва дигар гурӯҳ Каён буданд ва се дигар Ашкониён буданд ва чаҳорум гурӯҳ Сосониён буданд...» [78]. «Каёны, Ашконида, Сосанида, Соманида: И другая группа была Каёны, и другая была Ашконида, и четвертая группа была Сосанида...» [78]. «...ва подшоҳи Хуросон андар қадим чудо будӣ ва подшоҳи Мовароуннаҳр чудо ва акнун ҳар ду якест ва мири Хуросон ба Бухоро нишинад в-аз Оли Сомон аст ва аз фарзандони Бахроми Чӯбинаанд ва эшонро малики Машриқ хонанд» [67]. «...и царь Хорасана был отдельным в древности, и царь Мавераннахра был отдельным, а теперь оба едины, и князь Хорасана сидит в Бухаре, и он из рода Сомона и из потомков Бахрома Чубины, и их называют царями Востока» [67]. «Ва халифати Амир Булфазл он чо Амир Бӯсаиди Самурӣ буд, он кор фуру гирифт ва мардӣ кард ва сарҳангон, ки он чо буданд ва айёрон чун Болайси Юзӣ ва Бӯмуҳаммади Мансур ва ёрони эшон вафодорӣ карданд, то панҷ ҳазор савори **махмудӣ** бо панҷ пили сохта ва микдори ду ҳазор пиёдаи сачзӣ ва **ғазнавӣ** ва Бӯмуҳаммади Аскар бо эшон буд. Ва он ҳисор бо ҳама хилаҳо, ки карданд, наёристанд ситадан. Охир қазоро Туғрал бо саворе ҳазор сохта ва пӯшида нек ихтиёр кард ва ба дари шаҳр омад» [371]. «Из халифата Амира Буфазла там был Амир Бусаид Самури, он по-мужски взял на себя работу, и лидеры, которые были там, и путешественники, такие как Болайси Юзи и Бумухаммади Мансур и их спутники были верны, до пяти тысяч махмудовской кавалерии с пятью поддельными слонами и две тысячи пехоты Саджзи и Газневидов и Бумухаммади Аскар были с ними. И они не могли прорвать эту стену со всеми уловками, которые они пробовали. Наконец, Туграл с тысячей хорошо оснащенной и хорошо экипированной кавалерией захватил город и прибыл к городским воротам» [371]. «Ва Муътamid вилояти Мовароуннаҳр

хам андар ин сол Наср ибни Аҳмад ибни Асад ибни Сомон ас-Сомониро дод» [372]. «И Муътамид также отдал провинцию Мовароуннахр Наср ибн Ахмаду ибн Асаду ибн Соману ас-Сомони в этом году» [372].

Таким образом, в произведении содержится ряд названий исторических династий, которые также способствуют выражению содержания произведения.

Седьмой подраздел второго раздела второй главы называется «**Этнонимы**» и в нем рассматриваются **имена людей, названия племен, родов** и имена жителей определенного региона (этнохоронимы): «ҳиндувон, чиниён, туркон, ховариён, мозандарониён, халлухиён, барбарийён: «...ва аз ин ҳафт кишвар Эроншаҳр бузургвортар аст ба ҳар ҳунаре ва он, ки аз сӯйи рости ўст, **ҳиндувон** доранд ва он, ки аз сӯйи чапи ўст, **туркон** доранд ва дигар **хазариён** доранд ва он, ки аз росттар – **барбарийён** доранд ва аз чапи Рум **ховариён** ва **мозандарониён** доранд» [119]; «Индийцы, китайцы, турки, восточные, мозандарийцы, халухи, барбары: «...и из этих семи стран Ирана является самой великой во всех искусствах, и та, что по правую сторону, имеет индусов, а та, что по левую сторону, имеет турок и другую хазар, и та, что по правую сторону, имеет барбаров, а та, что по левую сторону от Рима, имеет восточных и мозандарцев» [119]; «Пас **чиниён** тасвир андар ў афзуданд...» [98]; «Затем китайцы стали преувеличивать его образ...» [98]; «Пас ҳар дувон ба Тӯс шуданд бо ҳазор марди **эронӣ**...» [114]. «Затем они оба отправились в Тус с тысячью персидских мужчин...» [114]. «Ба хоб андар дид, ки касе ояд ва ўро гӯяд, ки ин нуре, ки ту дорӣ Эзад-таъоло ҳама нурҳоро аз ин офарид ва нахоҳад, ки бирасад ба ҷойи дигар, магар аз покизагон ва духтарони **араб** аз духтаре, ки номи ў Ғозира бувад» [65]. «Ему приснилось, что кто-то придет и скажет ему, что этот свет, который у тебя есть, Всевышний создал из него все светила и не хочет, чтобы он достигал другого места, кроме как среди чистейших и дочерей арабов, девушки, имя которой Гозира» [65]. «Шуарои ў тозӣ гуфтанд ва сипоҳи ў бештар ҳама аз Араб буданд ва тозиён буданд» [28]. «Его советники говорили на този, а его армия состояла в основном из арабов и този». [28]

Таким образом, топонимы произведения рассматриваются как места, где произошло то или иное историческое событие, какой народ, нация, племя или племена проживали в этом месте, какой ученый там жил и, в целом, какую роль это место сыграло в истории человечества.

Третий раздел второй главы называется «Различные слои ономастического материала произведения». В произведении содержится большое количество ономастического материала, таких как астронимы (названия небесных тел), специальные названия, выражающие названия книг и произведений искусства, то есть хремотонимы; особые имена, выражающие название дикой природы, то есть в смысле зоонимов; имена собственные названия городов и поселков, которые употребляются с помощью топоформантов гирд/гард, названия племён, народов, родословных и других этнических групп, названия месяцев и календарей, названия полюсов и т. п.

-Астроном [Astrānim], (от греч. **astrān** – звезда и **ānāma** – имя) обозначение имени автора каким-либо типографским знаком, например, звездочкой; Прозвище – это разновидность прозвища, фиксированное имя, которое считается названием определенного небесного тела, включая звезды, планеты, кометы [Солнце, Луна, Марс, Сатурн, Галлей...], а также считается именем собственным, являющимся неотъемлемой частью аниме. Эти типы существительных можно разделить на следующие подгруппы:

а) названия небесных тел – планет и созвездий: «Сатурн, Солнце, Венера, Марс, Луна: Чунон ки Зухал истода буд ба бурчи **Мизон** ба бисту як дарача ва Муштарй дар понздаҳ дарача ва Миррих ба бисту хашт дарача ва Офтоб ба нуздаҳ дарача ва ҳамал ва Зӯхра ба бисту хафт дараҷаи Ҳут ва Уторид ба понздаҳ дараҷаи Сунбула ва Моҳ ба се дараҷаи Савр» [66]. Так как Сатурн стоял в знаке Весов в двадцати одном градусе, Юпитер в пятнадцати градусах, Марс в двадцати восьми градусах, Солнце в девятнадцати градусах, а Луна в двадцати семи градусах, в знаке Рыб и Меркурия в пятнадцати градусах, знак Девы в трех градусах, а Луна в трех градусах от знака Тельца» [66]. «Чунон ки Зухал истода буд ба бурчи Мизон ба бисту як дарача ва Муштарй дар понздаҳ дарача

ва Миррих ба бисту ҳашт дараҷа ва Офтоб ба нуздаҳ дараҷа ва Ҳамал ва Зӯҳра ба бисту ҳафт дараҷаи Хут ва Уторид ба понздаҳ дараҷаи Сунбула ва Моҳ ба се дараҷаи Савр» [13]. «Сатурн находился в знаке Весов в двадцати одном градусе, Юпитер в пятнадцати градусах, Марс в двадцати восьми градусах, Солнце в девятнадцати градусах, знак Овена и Венера в двадцати семи градусах, знак Рыбы и Меркурий в пятнадцати градусах от знака Девы и Луна в трех градусах от знака Тельца» [13].

-Названия месяцев и календарей. В эту группу входят названия, характерные для лунного календаря хиджры, который рассчитывается на основе движения Луны вместе с Землей вокруг Солнца. Согласно этому расчету, год лунной хиджры состоит из 354 дней и 8 часов, а названия месяцев в этом календаре следующие: ...панҷ рӯз монда аз **шаъбони** санаи хамсун ва миъа (яксаду панљ), бисту ҳафтсола [92]. ...пять дней осталось от Шаабана, даты ситта и миа (сто пять), двадцать семь лет [92]. ...се рӯз гузашта аз **шавволи** санаи ситта ва арбаин ва миа (яксаду чилу шаш) [92] ...через три дня после Шаввола, дата ситта ва арбаин ва миа (сто сорок шесть) [92]. Ва андар омад ба Систон ёздаҳ рӯз гузашта аз моҳи **Рамазони** санаи тисъун ва тисъуна ва миа (яксаду наваду нӯҳ) ва Мухаммад ибни ал-Ашъас андар ин миёна барниҳод, Ҳарб ибни Убайда омада буд ва бо ӯ якӣ гашта аз љумлаи сарҳанғони ӯ [106]. И он прибыл в Систан через одиннадцать дней после месяца **Рамадан**, в день Тисун ва Тисуна ва Миа (сто девяносто девять), и Мухаммад ибн аль-Аш'ас ушел в середине этого периода. Харб ибн Убайда пришел и присоединился к нему, один из его командиров [106]. Боз Маъмун Хуросону Систон Ғассонро дод... ва Ғассон Аъян ибни Ҳарсамаро Систон дод ва Аъян ибни Ҳарсама Амр Ибни ал-Ҳайсамро ин љо фиристод рӯзи чаҳоршанбе андар моҳи **Рабеъулаввали** санаи **арбаъун ва миатай** (дусаду чор) [98]. И снова Мамун отдал Хорасан и Систан Ғассону... а Ғассон отдал Аяну ибн Харсаме Систан, а Аян ибн Харсама послал сюда Амра ибн аль-Хайсама в среду месяца Раби аль-Авваль, в день арбаун и митай (двести четыре) [98].

Из приведенных примеров становится очевидным, что в исследуемом произведении для определения времени события или происшествия приводятся

несколько названий месяцев лунного календаря хиджры, что свидетельствует о правильном применении лунного календаря хиджры.

Хрематонимы – собственные имена существительные, относящиеся к названию произведения, которые употребляются в исследуемом произведении и которые, в свою очередь, можно разделить на несколько подгрупп: а) названия религиозных книг; б) названия исторических книг; в) название литературно-художественных произведения.

а) Названия религиозных книг. В этом подразделе перечислены названия произведений и книг, из которых можно получить информацию о мировых религиях или которые содержат содержание определенной религии, например, «Коран», который является священной книгой ислама. а) Названия религиозных книг. В этом подразделе перечислены названия произведений и книг, из которых можно получить информацию о мировых религиях или которые содержат содержание определенной религии, например, «Коран», который является священной книгой ислама. В произведении «История Систана» название этой религиозной книги употребляется 20 раз в различных ситуациях для выражения религиозных принципов. В доказательство своей точки зрения приведем предложение из произведения «История Систана», в котором упоминается название священной книги мусульман: «Абулхусайн ибни Мухаммад ибни Ахмад ибни Яхё аллазй аллафа «Ғариб-ул-Қуръон»¹» [45]. «...аввал фатхе, ки буд Мадина буд ба Қуръон буд фатҳи Мадина» [93]. «Абулхусайн ибн Мухаммад ибн Ахмад ибн Яхё аллази аллафа «Ғариб-уль-Қуръон» [45]. «...первое завоевание, которое было совершено, было завоевание Медины на основе Корана» [93].

б) Названия научных и исторических книг. В этом подразделе перечислены названия произведений и книг, в которых можно найти сведения об истории народа той или иной страны или содержание которых включает в себя историко-географическую информацию. Среди книг, которые можно найти в труде «История Систана», можно назвать «Фазоиلى Сичистон», «Ахбори Систон», «Сияри мулуки Ачам», «Китоби хироч», «Ачоибӣ барру баҳр»,

1. Оне, ки китоби «Ғариб-ул-Қуръон»-ро таълиф кардааст.

«**Ибни даҳаштӣ**»-и габракон¹, «**Булдон ва манофеи он**» и тому подобные, которые дают информацию по тому или иному аспекту истории и исторической географии.

в) Название литературно-художественных частей произведения. В этом подразделе перечислены названия произведений и книг, которые считаются произведениями художественной литературы и в которых события изображены реалистично. К этой группе можно отнести следующие произведения, такие как: «Шахнаме» Булкосима Фирдоуси, «Бахтиёрнаме» Бахтиёра аль-Исбахбада: «Ва ахбори Наримону Сом ва Дастон худ ба «Шоҳнома» бигӯяд, ки ба такрор ҳочат наояд. Ва ҳадиси Рустам бар он ҷумла аст, ки Булқосими Фирдавсӣ «**Шоҳнома**» ба шеър кард ва бар номи Султон Маҳмуд кард» [34]. «А известие о Нариману и Саме и Дастане следует отнести к самой «Шахнаме», чтобы не было нужды повторять это. А хадис Рустама основан на том, что Булкосим Фирдоуси сочинил «Шахнаме» в стихах и назвал ее в честь султана Махмуда» [34]. «...Махмуд гуфт: Ҳама **Шоҳнома** худ ҳеч нест магар ҳадиси Рустам ва андар сипоҳи ман ҳазор мард чун Рустам ҳаст...» [34]. Булқосим гуфт: «Зиндагонии худованд дароз бод, надонам андар сипоҳи ӯ чанд мард чун Рустам бошад, аммо ин донам, ки Худой-таъоло хештанро ҳеч банда чун Рустам дигар наёфарид» [34]. Ин бад-он ёд кардем, то ҳар касе, ки ин китоб бихонад, бидонад, ки мардумони Систон, ки ин шаҳр ба сулҳ бидонанд, ғараз бузургии Мустафоро буд ва дини исломро ва аз пеш доништа буданд ва андар китобҳову ахбор хонда берун омадани ӯ ба Ҳақ ва ин Систонро бузургтарин маноқибе аст бар ҳама шаҳрҳо ва биллохиттавфиқ [98]. «...Махмуд сказал: Вся Шахнаме – не что иное, как хадис Рустама, а в моем войске есть тысяча таких людей, как Рустам...» [34]. Булкасим сказал: «Да живет Аллах долго, я не знаю, сколько в его армии таких людей, как Рустам, но я знаю, что Всевышний Аллах никогда не создавал такого слугу, как Рустам». [34] Мы упомянули об этом для того, чтобы каждый, кто читает эту книгу, знал, что жители Систана, знавшие этот мирный город, были вдохновлены величием Мустафы и уже знали религию Ислам, и что он читал в книгах и новостях, что он вышел к Истине, и что Систан был величайшим из всех городов, и это было по

1. Аксари муаррихон ва шоирон лафзи «Габр» (оташпараст, пайрави онии зардуштӣ)-ро дар шакли мусағгар зикр кардаанд (Аз шарҳи М. Баҳор).

милости Бога [98]. Ҳамза гуфт: Чун чунин буд, волиб гашт бар мо, ки ба ғазви бутпарастон биравем ба Синд ва Ҳинду Чину Мочин ва Турку Рум ва Занг. Ёрон гуфтанд, ки: Он чи Эзад, таъоло бар зуфони ту ронд, савоби мо андар он аст. Пас панъ ҳазор савор тафриқа кард понсадгон ба Хуросону Систон ва Порсу Кирмон. Гуфто: Магузоред, ки ин золимон бар зуафо лавр кунанд. Ва ҳадиси ин лашкарҳо худ бад-он ьой расид, ки эшон бар якдигар хуруль кунанд ва мо андар миёна наоем, то эшон бисёр аз якдигар табоҳ кунанд, ки ӯ подшой ба баҳв кард бар писарони хеш ва алмулуку ғаюрун [130]. Ҳамза сказал: «Ва кафаллоҳул муъмининал китоби». Так или иначе, нам пришлось отправиться в языческую экспедицию в Синд, Индию, Китай, Мочин, Турко, Рим и Занг. Сподвижники сказали: «То, чем Всевышний Аллах одарил тебя, в том и наша награда». Затем он разделил пять тысяч кавалерии на пятьдесят отрядов, отправив их в Хорасан, Систан, Персию и Керман. Он сказал: «Не позволяйте этим угнетателям угнетать бедных». И история этих армий дошла до того, что они вышли друг на друга, и мы не встали между ними, так что они сильно уничтожили друг друга, поэтому он отдал царство своим сыновьям и неблагодарным [130].

Таким образом, хрематонимы занимают особое место в произведении «История Систана», и под это понятие подпадают а) названия религиозных книг; б) названия исторических книг; в) названия литературно-художественных произведений исследуемого произведения.

Третья глава диссертации называется «**Исследование структуры и языковой принадлежности топонимов произведения**» и включает в себя 2 раздела, в которых рассматривается структура и языковая принадлежность ономастического материала произведения.

Первый раздел третьей главы озаглавлен «**Структурный анализ ономастики произведения**», и в этом разделе анализируются и исследуются ономастические материалы произведения с точки зрения структуры. **Первый** подраздел первого раздела третьей главы называется «Простые топонимы произведения» и включает в себя следующие слова: 1) *Простые топонимы, включающих групп таджикских антропонимов и топонимов*: Занбил, Куранг // Турак // Гавранг [Kurang // Turak // Gavrang], Рустам [Rustam], Ушханг //

Гушанг [Ušhang // Hušang] и др.; 2) *Топонимы, заимствованные из арабского языка*: Аднон [Adnon дед Пророк Ислама (мир ему и благословение), который славился своим красноречием, Иззулмулк [Izzulmulk], Кусай [Qusay], Музар [Muzar], Мухаллаб [Muhallab], Сумайя [Sumaya] имя матери Зиада ибн Абихи и т.д.; 3) *Топонимы, заимствованные с тюрко-узбекского языков*: Ирташ//Эртош [Irtaš // Ertāš], Бегу//Байгу [Beγu//bayγu], Китбуко // Кибуко [Kitbuqā // Kibuqā], Каротегин [Qarātegin] правитель Джурджана и т.д.; 4) *Среди собственных имен существительных, относящихся к названиям мест и людей в произведении «Таърихи Систон» есть слова, которых можно считать как простые слова*: Каюмарс, Куранг, Рустам, Хурмуз, Яздигурд, Ушханг//Гушанг, Фравак [Фравок, Фарвок, Фарвол, Джомосп, Гуштосп, Джурджир [Грегориос], Гаршосб, Асрат, Тур, Чамшед (Jamsed), Фаровак, Сиёмак, Эзад, Тахмурас, Тур, Куранг, Афредун, Манучехр, Наримон, **Эрадж**, Худой, Нузар, Афрасияб, Эрон, Сом, Тахмосб, Дастон...[34]; 5) *Среди топонимов и имен людей в произведении есть греческие слова, которые можно перечислить также как простые слова*: **Арк** (это слово заимствовано с греческого на персидский и имело значение «крепость»), **Барка** (город, расположенный в Северной Африке, завоеванный Амром ибн аль-Асом в 643 г.), **Атробулус**; б) *Названия религиозно-мифологических понятий*: Эзад, Адам, Джабраил, Мустафо (мир ему и благословение), Шис, Бори, Вали, Байзо, Ануш, Кинан, Махлоил, Аджарра и др.

Второй подраздел первого раздела третьей главы называется «**Производные топонимы**» и в образовании производных топонимов в ономастическом материале произведения используются суффиксы **-а, -зор, -гох, -истон, -дон, -чй, -й, -ак, -вор, -ча** имеют значительную роль: а) **формант -а**: Махвоила (Махвоил+а), Чашма (Чашм+а), Айла (Айл+а), Алфа (Алф+а), Аджарра (Аджарр+а) [31], Дахма (Дахм+а), Салосина // Салоса, Шурта. Этот формант используется для выражения существительных женского рода: Каъба, Макка, Казма [45], Мудрика, Райхона [48]. В некоторых случаях формант **-а** и в форме **-я** употребляется для выражения имен лиц: Сафия [56], Фотима, Омина, Халима [66] и др.; б) **формант «-зор»**: Сафзор, Исфизор [25]

и др.; **в) формант -истон // -стон [-istān /-stān]:** Туркистон [Turkistān], название страны, Систон [Sistān] название страны, Сиджистон [Sijistān] название города, Шабистон [Šabistān] название места, Севистон [Sevistān] название села, Бузистон [Buzistān] название села и др.; **г) формант -дон [-dān]:** Бандон [Bandān], Вордон [Vārdān]; **д) формант -ū [-i]:** Були [Buli], Борики [Bāriki]; **д) форманты -ак, -акак [-ak, -akak].** Данный формант употребляется следующим образом в произведении: *а) в образовании антропонимов и топонимов:* Равшанак [45]; *б) указание на значение малости по сравнению с чем-то другим:* Сангак [Sangak], Хавзак [Havzak] небольшой пруд, бассейн; *в) употребляется с фитонимами как синоним форманта -зор:* Гушак [γušak] гора, Бедак [Bedak] местность, Куртак [Kurtak] гора, Марґак [Maṛḡak] гора...; *г) с указанием места:* Кухак [Kuhak], Рудак [Rudak] местность и др.; *д) объясняет сходство места с каким-либо предметом:* Рем+ак [Rem+ak] гора [23] и др.; **е) формант -он:** Арфаджон [Arfajān], Хабушон [Xabusān], Хайсун / Хисун [Xaysun], Хатлон / Хутталон [Xatlān // Xutalān], Сахлон [Sahlān], Ризвон [Rizvān] и т.п.

Третий подраздел первого раздела третьей главы называется «**Сложные топонимы**» и в нем рассматриваются сложные топонимы произведения. Сложные топонимы произведения мы разделили на две группы: *1. Сложные топонимы сочиненного типа* (равнозначны сложносочиненным существительным) и *2. Сложные топонимы подчиненного типа* (равнозначны сложноподчиненным существительным). В данном типе словообразования оба компонента или один из его компонентов всегда является существительным, и оно является главным компонентом сложноподчиненного существительного и указывает на его принадлежность к категории существительного: Бахтиёрнома, Моххудой, Гурдофарин, Мехрозод, Конозодмард, Джехрозод, Нерусандж, Фаррухбех, Додофарин, Бехофарид, Фаромарз, Озодху, Сарандеб, Кайхусрав, Хушкруд, Харутруд и др. В этих существительных первый компонент существительного как определительный компонент семантически подчинена второй части, и обе части слова являются смысловыми компонентами.

Сложные собственные имена существительных «Таърихи Систон» образовались преимущественно в форме сложноподчиненного слова: а) существительное+существительное+существительное: Бахтиёр+нома [Bahtiyor+noṁa] название произведения, Моҳ+худой [Moḥ+ḥudoj] имя дочери короля, Гурд+офарин [Gurd+ofarin] имя дочери короля, Меҳр+озод [Meḥr+ozod] имя короля одного из королевств, Джеҳр+озод [Seḥr+ozod] имя дочери короля и др.; б) *прилагательное+существительное*: Бех+офарид [Beh+ofarid] имя борца, Сабз+кух [Sabz+kuḥ] гора; в) *числительное+существительное*: Пандж+об [Panj+āb], Чор+дара [Čār+dara], Си+бед [Si+bed] местность и т. д.; г) *существительное+основа глагола+ числительное*: Неру+санҷ [Neru+sanj] имя королевского ребенка, Озод+ху [Ozod+ḥu] имя короля, Об+гир [Āb+gīr] название акватории и т.д.; д) *основа глагола+существительное*: Дод+офарин [Dod+ofarin] имя борца и др.; е) *существительное+прилагательное*: Фаррух+бех [farrux+beh] имя борца и герой Систана и т.д.; ж) *существительное+существительное+существительное*: Кон+озод+мард [Kon+ozod+mard] имя командира и т.д.; 5) Сложные существительные, образованные от таджикских и арабских слов: Джамшед+ул+мулук [Jamšed+ul+muluk] и т.п.

Четвертый подраздел первого раздела третьей главы называется «**Составные топонимы**», в котором рассматриваются сложносоставные топонимы произведения, и по участию этих компонентов их можно отнести к следующим группам: а) *составные антропонимы*, образованные по модели примыкающих словосочетаний: Абуимрон Симджур, Абу Муса Ашари и т.д. Данная модель именования лиц весьма распространена и известна в современном таджикском литературном языке, то есть по такой модели образовались имена большинства современных писателей и ученых: Низом Косим, Убайд Раджаб, Саид Носир, Шокир Мухтор и др.; б) *составные антропонимы по модели примыкающих словосочетаний*, образованного арабским словом «ибн» и указывающего на значение быть ребенком или сыном того или иного человека: Абул Касим ибн **Симджур**, Али ибн Абу Талиб, Али ибн Шарвин, Али Ибн Суруш, Асрам Ибн Саиф, Ахмад Ибн Исмаил Самани и

др. Эта форма именования до сих пор распространена в арабоязычных странах и Афганистане; в) Среди составных антропонимов произведения имеются существительные, состоящие из трех и более компонентов, а в качестве связующего слова для выражения принадлежности используется арабское слово «ибн». По данной модели антропонимов больше: Абдулла ибн Умар ибн Абдулазиз, Али ибн Иса ибн Мохан, Марван ибн Мухаммад ибн Марван и т.д. Выражение имени и фамилии по этой модели, главным образом, относится к родословной или происхождению; г) Среди составных антропонимов произведения имеются топонимы, состоящие из трех и более компонентов, в их образовании арабское слово «ибн» и определенный артикль «ал» выступают как связующие элементы для выражения принадлежности: Абу Абдулла ибн Мухаммад ибн Ибрагим ибн Исмаил ибн Ибрагим ибн аль-Хасан ибн аль-Хусайн ибн Али ибн Абиталиб и др.; д) Среди составных антропонимов произведения есть слова, обозначающие прозвища и псевдонимы, которых, конечно, немного по количеству. К числу компонентов прозвища или псевдонима относятся слова *малик, ходжа, хаджи, кори, амр* и т.п.: Малик Шамсуддин Мухаммад Карт, Малик Янолтегин, Ходжа Разиуддини Зузани, Ходжи Нарин, Амр ибн ал-Ос, Амр ибни Маъди-Кариб, Амр ибни ал-Лайс и др.

Ономастический материал произведения, сформированный изафетным словосочетанием, с терминами-указателями «*амир*», «*мир*», «*шах*», «*бин*», «*ибн*», «*кух*» и другими группируются следующим образом: 1) с термином-указателем «*амир*»: «Амир Ёкутӣ, Амир Муайяд, Амр ибн ал-Ос» («Амир Якути, Амир Муайяд»); 2) с термином-указателем «*Абуабдуллоҳ*»: Абуабдуллоҳ ибни Карром (Абуабдулла ибн Каррам); 3) с термином-указателем *шоҳ* («*шах*»): шоҳ Фирӯз (шах Фирӯз [šoh Firuz]) и т. д.; 4) с термином-указателем «*Абу*»: Абу Довуд Холид ибни Иброҳим (Абу Давуд Халид ибн Ибрагим); 5) с термином-указателем «*ибн*»: ибни Кӯранг (ибни Куранг [ibni Kurang]); 6) с термином-указателем «*кӯҳ*» (*гора*): кӯҳи Булӣ (гора Були [kuhi Buli]), кӯҳи Ҳарун (гора Харун [kuhi Harun]), кӯҳи Сафед [Kuhi Safed] (гора Белая [Kuhi Safed]), кӯҳи Чош (гора Чош [Kuhi Čās]) и др.; 7) с

термином-указателем «малик»: Малик Махмуд (Малик Махмуд [Malik Mahmud]), Малик Точуддин Янолтегин//Ниёлтегин (Малик Таджуддин Янолтегин (Ниёлтегин), Малик Шамсуддин Муҳаммади Карт (Малик Шамсуддин Муҳаммад Карт) и др.; 8) *с термином-указателем «Ахмад»:* Ахмад ибн ал-Ҳасан (хатиби Карот ё Курот ном ноҳияи Фушанҷ (Ахмад ибн аль-Хасан (хатиб Карата или Курота, Фушаньского района) и др.; 9) *с термином-указателем «чашма»:* чашмаи Фароҳ (чашмаи Фарох [čašmai Faroh]), чашмаи Афросиёб (чашмаи Афросиаб [čašmai Afrosiyob]); 10) *с термином-указателем «дарё»:* дарёи Муҳит (дарёи Мухит [daryoi Muhit]), дарёи Фароҳ [daryoi Faroh] (дарёи Фарох [daryoi Faroh]) и т.д.; 11) *с термином-указателем «шаҳр»:* шаҳри Эрон (страна Ирана [šahri Erān]), название страны и т.д.; 12) *с термином-указателем «язид»:* Язид ибни Ҷарир ибни Язид ибни Холид ибни Абдуллоҳ ал-Қасрӣ (Язид ибн Джарир ибн Язид ибн); 13) *с термином-указателем «султан»:* Султон Махмуд (Султан Махмуд [Sulton Mahmud]); 14) *с термином-указателем «Абдулла»:* Абдуллоҳ ибн аз-Зубайр (Абдулла ибн аз-Зубайр), Абдуллоҳ ибн аз-Зубайр, Абдуллоҳ ибн ал-Восиқ (Абдулла ибн аль-Васиқ); 15) *с термином-указателем «Муҳаммад»:* Муҳаммад ибн ал-Аббос (Муҳаммад ибн аль-Аббас); 16) *с термином-указателем «дар»:* Дари Анҷара (Ғанҷара) (Дари Анджара (Ганджара), имя одного из ворот были в Зарандже), Дари Каркӯя (Дари Каркуя (северная ворота Заранджского уезда, откуда шли в Каркую), Дари Навоист (Навист) (номи дарвозае дар рабази шаҳри Заранҷ) (Дари Навоист (навист), название ворот в городе Зарандже) и т. д.; 17) *с термином-указателем «китоб»:* китоби «Ахбори Систон» (книга «Ахбори Систан»), китоби «Сияри мулуки Аҷам» (книга «Сияри Мулуки Аджам»), «Китоби хироч» («Книга Хирадж»): Ва ин ҳикоят ба чандин китоб ёд карда омадааст, яке ба «Ахбори Систон» (И эта история упоминается в нескольких книгах, одна из них – «Ахбори Систан») и т. д.; 18) *с термином-указателем «қутб»:* қутби Ҷанубӣ (Южный полюс [qutbi Janubi]), қутби Шимолӣ [qutbi Simoli] (Северный полюс [qutbi Simoli]), қутби Ғарбӣ [qutbi Jarbi] (Западный полюс [qutbi Jarbi]) и т. д.

Второй раздел третьей главы называется «Ономастика произведения с точки зрения языковой принадлежности», и в этом разделе рассматривается ономастический материал произведения с точки зрения языковой принадлежности.

Первый подраздел второго раздела третьей главы называется «Таджикские топонимы», и мы приводим несколько примеров: Испандиёр (Испандияр), Анӯшервон (Анушерван), Қаюмарс (Каюмарс), Куранг (Куранг), Гаршосп (Гаршосп), Фаромарз, Кайкубод (Кайкубад), Албурзкӯх (Альбурзкух), Эрон (Иран), Тахмурас (Тахмурас), Манучехр (Манучехр), Бехофарид (Бехофарид), Ардашер, Афросиёб (Афросияб), Гурдофарид, Рустам, Доро, Чамшед (Джамшед), Каён, Наврӯз (Навруз), Заҳҳок (Заххак), Пируз (Фируз), Бухоро (Бухара), Чоч и др.

Второй подраздел второго раздела третьей главы называется «Арабские топонимы» и мы приведем несколько примеров: Байзо (город в Персии на расстоянии восьми фарсах от Шираза), Рабаз, Шимр ибн Зульджавшан, Шуджауддин Абулкасим (сын Ходжи Зузани) и др.

Третий подраздел второго раздела третьей главы называется «Греческие топонимы», в качестве примера назовем некоторые из них: **Арк**, это заимствованное слово с греческого в персидском языке и имело значение «крепость»; **Илия**, имя Иерусалима, которое упоминается в произведениях арабских авторов наряду с именами **Аль-Кудс** и **Байтул-Мукаддас**; Ибрагим ибн аль-Хусайн (Хузайн), Ибрагим ибн Ильяс ибн Асад, Ибрагим ибн Асим, Ибрагим ибн Яхья ибн Мухаммад аль-Аббаси, Искандар заимствованные слова от Александра.

Четвертый подраздел второго раздела третьей главы называется «Тюркские топонимы», и среди антропонимов в произведении встречаются еще имена тюркских генералов: Кизил Соре (Сорег, Сорек), командующий армией султана Маликшаха Сельджуки, которого послали бороться против притязаний исмаилитов Хусайни Койини.

Пятый подраздел второго раздела третьей главы называется «Смешанные топонимы (гибридные)», и мы сгруппировали их в следующие подгруппы: а) таджикско-тюркские: Таджуддин Юлдуз; б) таджикско-арабский: Таджуддин Нусрат; в) арабско-таджикское: Саидабону; г) арабско-тюркские: Тоир Буко, Малик Янолтегин; д) тюрко-арабский: Кызыл Соре (Сорег, Сорек) командующий армией султана Маликшаха Сельджуки и др.

В целом в произведении «История Систана» для выражения содержания данного произведения использован простой, производный, сложный и составной ономастический материал, связанный с топонимами, именами людей и их прозвищами, названиями природных событий и явлений, и они относятся к группе древнеиранских языков, таких как: среднеперсидский, согдийский, хорезмийский, таджикский и ягнобский.

Таким образом, в результате исследования лексических, семантических и структурных особенностей ономастического материала «Таърихи Систон» мы пришли к следующим выводам:

1. Простые топонимы и антропонимы произведения, которые используются для выражения названий событий и природных явлений, способствовали обогащению содержания данного произведения. По содержанию ономастический материал данного произведения можно разделить на пять подгрупп [1-М].

2. Среди ономастического материала исследуемой темы имеются топонимы, производные по структуре для выражения понятий местности, проезда, селения, села, города, поселка, уезда, города и в целом выражающие географические топонимы и антропонимы, принадлежащие к согдийскому, ягнобскому, хорезмийскому, среднеперсидскому языкам и по этим сведениям можно понять, что в далеком прошлом в тех землях представленных в историческом произведении жили и до сих пор живут в основном иранские народы и племена [2-М].

3. Сложные слова имеют определенную роль в лексическом составе таджикского языка, а таких слов в произведении очень много и образуют

большую группу топонимов и антропонимов, предметов и событий, относящихся к его онимах. Следует отметить, что данная группа ономастических материалов произведения в основном сформировалась на основе исторических закономерностей словообразования таджикского языка [3-М].

4. Определенное место ономастического материала в произведении «Таърихи Систон» завоевали оними-словосочетания, основную часть которых составляют антропонимы такого типа. Собранные материалы по данному произведению свидетельствуют о том, что большинство слов этого типа онимов или ономастические материалы имеют таджикское происхождение, и есть возможность их интерпретировать на этой основе. Следует отметить, что ономастические материалы принимают активное участие в формировании онимов-словосочетаний произведения и в большинстве случаев отражают принадлежность имени человека (царей, эмиров, министров, генералов) [5-М].

5. Ономастический материал «Таърихи Систон» отражает быт, занятия, обязанности и правление, обычаи и традиции местного народа и религиозные обряды, и их исследование имеет большое значение для других областей науки, в том числе истории и этнографии, этнологии и т. д. [5-М].

6. Исследование данных аспектов языка рассматриваемого произведения помогает изучить историю страны на основе данного исторического произведения, раскрыть славу таджикского языка и степень его использования [5-М].

7. Онимы являются частью ономастики (топонимии) и исследуют топонимов, относящихся к лицам, городам, странам, местностям и населенным пунктам. Наука топонимия занимает видное место в таджикском языкознании и привлекает внимание исследователей, историков и антологов [5-М].

8. Ономастические материалы, с именами людей или антропонимами, включают информацию, в которых сохранены имена, фамилии и национальность людей. В именах лиц определяются характеристики и особенности человека, его родство (принадлежность) к родителям, семье, предкам. Помимо этого, в ономастических материалах с именами людей или антропонимами,

выражаются принадлежность к какой-либо нации, племени, профессии, специальности, принадлежности человека к какой-либо стране, области, городу или региону, принадлежность человека к тому или иному социальному классу [5-М].

9. Собственные имена существительные, относящиеся к географическим топонимам, охватывают информацию, в которых топонимы выступают как место, где произошло то или иное историческое событие, какой народ, нация или племя проживали в этом месте, какой учёный жил и вообще, выражает роль этого места в истории человечества. [6-М]. Также выражается наличие профессий, занятий и специализаций, происхождение человека или принадлежность к какой-либо стране, региону, городу и селу в этом месте, а также принадлежность человека к тому или иному социальному классу [5-М].

10. Собственные имена существительные с названиями исторических событий охватывает сведения, в которых выражены названия событий и рассматриваются как первоисточники или источниками [5-М].

11. Использование исторических и мифических антропонимов доисламских народов, упомянутых в «Таърихи Систон», считается как своеобразный источник для последующих произведений нашей литературы, ведь многие лексикографы и историки делали ссылки на данное произведение [5-М].

12. Астони́мы «Таърихи Систон» используются для выражения местностей, событий, истории, ритуалов, древних праздников, мест поклонения, образовательных учреждений, царских резиденций, торговых, дипломатических отношениях, течению рек и т.д. В произведении используются астони́мы с точки зрения географического положения находились на территории исторического Хорасана, т.е. Исламского Государства современного Афганистана, на территории исторического Мовареуннахра, т.е. Средней Азии, и на территории Исламской Республики Иран, который в прошлом назывался Персией [арабская форма Форс]. По языковой принадлежности большая часть астони́мов принадлежит как

восточным (преимущественно согдийскому), так и западным (преимущественно таджикскому) иранским языкам [5-М].

13. Комонимы «Таърихи Систон» использованы для обозначения местностей, событий, историй, обычаев, древних праздников, мест поклонений, образовательных учреждений, сельскохозяйственных работ, течений рек и т.д., и по географическому положению они располагались на территории исторического Хорасана. По языковой принадлежности комонимы в основном принадлежат как к восточным (преимущественно согдийским), так и к западноиранским языкам [5-М].

14. В произведении много топонимов, принадлежащих к таджикскому языку, в нем относительно меньше антропонимов и гораздо больше топонимов, и они разделены на подгруппы социального содержания, представляющие небесные тела, относящиеся к сельскохозяйственной области [5-М].

15. Ономастические материалы в произведении, относящиеся к арабскому языку, уступают по количеству только ономастическим материалам таджикского языка. Топонимы, принадлежащие к арабскому языку, составляют меньшее количество [2-М].

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ИСПОЛЬЗОВАНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЯ

1. Ономастический материал «Таърихи Систон» можно использовать при составлении словаря антропонимов и топонимов, так как в упомянутом произведении использован ряд исторических топонимов, исторических антропонимов, которых невозможно найти в отраслевых словарях.

2. В исследуемом произведении используются материалы по топонимам и антропонимам, репрезентирующие исторические, литературные и социальные события, которые включены в курс истории страны, истории литературы, политического и экономического положения местностей на территории Восточного Хорасана, стран Средней Азии X века и начала XI века и могут использоваться преподавателями общеобразовательных учреждений.

3. Материал диссертации включает ономастический материал произведения «Таърихи Систон», который поможет определить исторические границы многих местностей, что может быть использовано картографами для составления карты стран Мовареуннахра и Хурасана. Также при изменении нетаджикских названий на территории нашей страны Комитет языка и терминологии при Правительстве Республики Таджикистан может использовать эти изящные и благозвучные имена.

4. В исследуемом произведении в качестве лучших примеров использовались старинные универсальные имена, которых в наше время можно дать нашим детям в качестве благозвучных имен. Поэтому ответственные учреждения, в том числе Комитету языка и терминологии при Правительстве Таджикистана предлагается включить эти имена в список исторических и общетаджикских имен и рекомендовать их новорожденным детям.

5. Диссертационный материал является важным ресурсом для проведения спецкурса по состоянию литературного языка конца X-начала XI вв., которым могут воспользоваться молодые исследователи, магистры и доктора PhD.

Список использованной литературы:

1. Абдунабиев, А. Лингвистический анализ топонимии региона Уратюбе: автореф... канд. дис... [Текст] / А. Абдунабиев. – Душанбе, 1992. – 21 с.
2. Абодуллоева, С. Ономастикаи «Форснома»-и Ибни Балхй / С.Абодуллоева. – Душанбе, 2003; Ономастикон суфийской поэзии: структурный, семантический и функциональный аспекты (на материале произведений Абулмаджа Санаи, Фаридаддина Аттара и Джаладиддина Балхи. - Душанбе, 2017. – 48 с.
3. Алимӣ, Ҷ. Ташаккул ва таҳаввули топонимияи минтақаи Кӯлоб [Матн] / Ҷ. Алимӣ. – Душанбе, 1995. – 196 с.
4. Андреев, М.С. Материалы по этнографии Ягноба / М.С. Андреев. – Душанбе, 1970. – 192 с.
5. Бобомуродов, Ш. Фарҳанги мухтасари истилоҳоти забоншиносӣ / Ш.Бобомуродов, Мухторов, З. – Душанбе, 2015. – 320 с.
6. Боголюбов, М.И. Древнеперсидские этимологии. Древний мир [Текст] / М.Н. Боголюбов. – М.: Наука, 1962. – С.367-370.
7. Гулахмадшоев, Ш. Ш. Шугнанская антропонимика: структура, семантика и источники происхождения [Текст] / Ш. Ш. Гулахмадшоев. – Душанбе, 2017. – 26 с
8. Давлатов, Э. «Қасас-ул-анбиё» ва баъзе масъалаҳои ономастика / Э. Давлатов. - Душанбе, 2017. – 112 с.
9. Давлатова, Ф. Лингвистическое исследование антропонимии «Таърихи Табари» Балъами / Ф. Давлатова. - Душанбе, 2019. – 178 с.
10. Девонакулов, А. Асрори номҳо / А. Девонакулов. – Душанбе: Ирфон, 1986. – 124 с.
11. Додихудоев, Р.Х. Микротопонимияи Испечак [Матн] / Р.Х. Додихудоев // Масъалаҳои забони тоҷикӣ.– Душанбе, 1992. – Ҷ.2. - С.3-9.
12. Исмоилов, Ш. Топонимияи водии Қаротегин / Ш. Исмоилов. – Душанбе, 1999. – 396 с.

13. Климчицкий, С.И. Название согдианы в топонимике Таджикистана / С.И. Климчицкий // Записки Инст. востоковедения АН СССР. – М. – Л., 1937. – Т.VI. - С.9-14.
14. Кононов, А.Н. О семантике слов *кара* и *ак* в тюркской географической терминологии / А.Н. Кононов // Известия Отделения общественных наук Академии наук Таджикской ССР. – Сталинабад, 1954. – Вып.5. - С.45-52.
15. Қосимова, М.Н. Таърихи забони адабии тоҷик / М.Н. Қосимова. – Душанбе, 2010. – С.5.
16. Қувватова, М. Микротопонимияи мавзеи Норак / М.Қувватова. – Душанбе, 2019.
17. Қурбонмамадов, С. Семантико-стилистические особенности поэтонимии «Шахнаме» Фирдоуси / С. Қурбонмамадов. - Душанбе, 2014. – 26 с.
18. Лившиц, В.А. Согдийские документы с гори Муг [юридические документы и письма] [Текст] / В.А. Лившиц. – М., 1963. – Вып. 1. - 222 с.
19. Майнусов, Н. Антропонимы «Шахнаме» Фирдавси (лингвистический аспект) / Н. Майнусов. - Душанбе, 2013. – 27 с.
20. Маллитский, Н.Г. О некоторых географических терминах, имеющих отношение к Средней Азии / Н.Г. Малицкий // ИВГО. - 1945. - Т.77. - Вып.5. - С.56-58.
21. Мамадҷонов, О.О. Баррасиҳо дар номшиносии тоҷик / О.О. Мамадҷонов.- Душанбе, 2004. – 101 с.
22. Мухаммад Ғиёсуддин. Ғиёс-ул-луғот. – Душанбе: Адиб, 1987. – Ҷ.1. - 398 с.
23. Мухаммадхусайн Бурҳониддин. Бурҳони қотъ. – Душанбе: Маориф, 1991. - Ҷ.1. - 416 с.
24. Назарзода, С. Лингвистическое изучение классических письменных памятников [Текст] / С. Назарзода. – Душанбе, 2004. – 335 с.
25. Офаридаев, Н. Ойконимияи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон / Н. Офаридаев. - Душанбе, 2002. – 163 с.

26. Пахалина, Т.Н. О происхождении топонимов Ишкашим, Язгулям и Вахан / Т.Н. Пахалина // Иранское языкознание. – М.: Вост. литература, 1975. – С.63-71.
27. Попов, М. Основные принципы топонимического исследования / А.И. Попов // Принципы топонимики. – М.: Наука, 1964. - С.34-44.
28. Розенфельд, А.З. Топонимика Ванджа / А.З. Розенфельд // Топонимика Востока. – М., 1962. - С.273-280.
29. Саидов, М. Ономастикаи «Куръон» / М. Саидов. - Душанбе, 2022. – 168 с.
30. Смирнова, Л.П. Язык «Та'рихи-и Систан» [Текст]: (Грамматика, лексика): автореферат дис... канд... филолог...наук / Л.П. Смирнова. - Ленинград, 1965. – 35 с.
31. Смирнова, О.И. Система предлогов в языке «Таърихи Систон» / О.И. Смирнова. – М.: Наука, 1963. – С.68.
32. Сулаймонов, С. Лингвистические основы топонимики в трудах арабского средневекового автора Якута-ал-Хамави [XIII в]: автореф... канд... дис... / С.Сулаймонов. – М., 1979. - 20 с.
33. Султонов, М.Б. Язык, науки и терминологии / М.Б. Султонов. – Душанбе: Ирфон, 2011.
34. Таърихи Систон (Таҳияи матн, муқаддима ва тавзеҳоту феҳристҳо: М.Имомов ва А. Абдусаттор). – Душанбе: Пажухишгоҳи фарҳанги форсӣ-тоҷикии Сафорати Ҷумҳурии Исломии Эрон дар Тоҷикистон, 2014. – 375 с.
35. Темиров, Ҷ.Таҳқиқи таърихию забоншиносии антропонимияи «Ҳазору як шаб» / Ҷ.Темиров. - Душанбе, 2018. – С.3-45.
36. Тураев, Б.Б. Антропонимҳои ҷуғрофии субстрати суғдӣ дар қаламрави Панҷакенти бостонӣ / Б.Б. Тураев // Суханшиносӣ [Маҷаллаи илмӣ]. – Душанбе: Дониш, 2020. – №2. - С.26-39.
37. Турсунова, М.А. Топонимияи воҳаи Сурхондарё / М.А. Турсунова. - Душанбе, 2023.

38. Ўбаҳӣ, Ҳофиз. Тухфат-ул-аҳбоб / Ҳофизӣ Ўбаҳӣ. – Душанбе: Адиб, 1992. – 288 с.
39. Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: СЭ, 1969. – Ҷ.1. – 951 с.
40. Фарҳанги забони тоҷикӣ. - М.: СЭ, 1969. – Ҷ.2. – С.186.
41. Фарҳанги номвожаҳои ҷуғрофӣ (нашри аввал). Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2019. – 277 с.
42. Фарҳанги номҳои миллӣ. Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2017. – 177 с.
43. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. - Душанбе, 2008. – Ҷ.1. – 808 с.
44. Хромов, А.Л. Очерки по топонимии и микропонимии Таджикистана / А.Л. Хромов. – Душанбе: Ирфон, 1975. – 88 с.
45. Хайдаров, Ш. Ономастика ираноязычных народов (Библиографический указатель литературы с XVIII в. до 2012 г.) / Ш. Хайдаров. – Худжанд, 2012. – 528 с.
46. Ҳомидзода, Д. Фарҳанги мухтасари гидронимҳо / Д. Ҳомидзода. - Душанбе, 2023. – 156 с.
47. Ҳомидов, Д. Фарҳанги мухтасари гидронимҳои Мовароуннаҳр / Д.Ҳомидов. - Душанбе, 2018. – 164 с.
48. Ҳомидов, Д. Таҳқиқи забоншиносии гидронимҳои мавзӯҳои тоҷикнишини Мовароуннаҳри таърихӣ / Д. Ҳомидов. – Душанбе, 2018. – 48 с.
49. Чароғи ҳидоят / С.А. Орзу. – Душанбе: Ирфон, 1992.– 180 с.
50. Шарипова, Ш. Оронимҳои осори бадеӣ, ҷуғрофӣ ва таърихӣ забони адабии тоҷикӣ / Ш.Шарипова. - Душанбе, 2022. – 170 с.
51. Шаҳбоз, Р. Антропонимияи «Таърихи Систон»: автореф... номз... илм... филол... / Р. Шаҳбоз. – Душанбе, 2021. – 25 с.
52. Шералиева, С.М. Гидронимия Хатлонской области [историко-лингвистическое исследование]: автореф... канд... дис... / С.М. Шералиева. – Душанбе, 2016. – 22 с.

53. Шодиев, М. Лингвистический анализ топонимов произведений С. Айни / М. Шодиев. - Душанбе, 1994. – 22 с.
54. Шодиев, М. Лингвистический анализ топонимов произведений С. Айни / М.Шодиев. – Душанбе, 1994;.
55. Шоев, Р. Ономастика «Самаки айёр» / Р.Шоев. – Душанбе, 2013. – 192 с.

НАУЧНЫЕ ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ**I. Статьи, опубликованные в рецензируемых журналах ВАК при
Президенте Республики Таджикистан:**

- [1-М].**Тагоймуродзода, С.Т.** Исмҳои хоси сода ва сохта дар «Таърихи Систон» [Текст] / С.Т. Тагоймуродзода // Вестник Таджикского национального университета. Серия филологических наук. – Душанбе, 2018. – № 8. – С.73-77.
- [2-М].**Тагоймуродзода, С.Т.** Исмҳои хоси мураккаб дар «Таърихи Систон» [Текст] / С.Т. Тагоймуродзода // Вестник Таджикского национального университета. Серия филологических наук. – Душанбе, 2020. – № 2. – С.95-100.
- [3-М].**Тагоймуродзода, С.Т.** Баррасии вижагиҳои наҳви исмҳои хос дар «Таърихи Систон» [Текст] / С. Т. Тагоймуродзода // Вестник Таджикского национального университета. Серия филологических наук. – Душанбе, 2021. – № 2. – С.78-88.
- [4-М].**Тагоймуродзода, С.Т.** Астионимҳо дар «Таърихи Систон» [Текст] / С.Т. Тагоймуродзода // Вестник Таджикского национального университета. Серия филологических наук. – Душанбе, 2023. – №5. – С.127-135.
- [5-М].**Тагоймуродзода, С.Т.** Номвожаҳои «Таърихи Систон» ва мансубияти забонии онҳо [Текст] / С.Т. Тагоймуродзода, Д.Хомидов // Вестник Таджикского национального университета. Серия филологических наук. – Душанбе, 2024. – № 4. – С.12-18.

II. Статьи, опубликованные в научных сборниках и в других изданиях:

- [6-М]. Тагоймуродзода С.Т. Баррасии забонии комонимҳои «Таърихи Систон» [Матн] / С.Т.Тагоймуродзода // Материалы республиканской научно-практической конференции на тему “Актуальные проблемы таджикской лексикографии: трудности и перспективы” (22 декабря 2023 года) // Язык

– сущность нации (Забон – ҳастии миллат).– Душанбе, 2023. – № 5. – С.283-289.

- [7-М]. Тағоймуродзода С.Т. Корбурди номи дехаҳо дар асари «Таърихи Систон» [Матн] / С.Т.Тағоймуродзода// Материалы республиканской научно-практической конференции на тему “Методика и повышения преподавания английского языка в средних и высших учебных заведениях РТ” (22 декабря 2023 года). – Куляб, 2023. – С. 181-186.
- [8-М]. Тағоймуродзода С.Т. Онимҳои «Таърихи Систон» ва мансубияти забони онҳо [Матн] / С.Т.Тағоймуродзода // Материалы международной научно-практической конференции на тему “Политическая школа Лидера нации” (16-17 мая 2024 года) // Мактаби сиёсии Пешвои миллат (сборник научных статей). – Куляб, 2024. – № 4. – С. 446-456.

АННОТАТСИЯ

ба диссертатсияи Тағоймуродзода Санифа Тағоймурод «Ономастикаи «Таърихи Систон» (баррасии луғавӣ ва сохторӣ)» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илми филология аз рӯи ихтисоси 10.02.01 – Забони тоҷикӣ.

Калидвожаҳо: сохтор, сарфиёт, калимасозӣ, вандҳо, микротопонимҳо, комонимҳо, формантҳо, пешвандҳо, номвожа, ҷойном, топоним, истилоҳот, вожагон, маъно, инкишоф, корбурд, сода, сохта, мураккаб, таркибӣ, омехта, дучузъа, сечузъа, топонимия, воҳа, ономастика, ибора, ҷумла, ҷойгоҳ, шаҳрак, забон, қадима, муродифҳо, шаклгирӣ, инкишоф, корбурд, вожа ва ғайра.

Дар диссертатсияи мазкур вижагиҳои маъноӣ, решашиносӣ ва сохтори маводи марбут ба ономастикаи «Таърихи Систон» мавриди таҳқиқ қарор мегирад. Таҳқиқи мазкур аз он ҷиҳат муҳим ва актуалӣ аст, ки дар он бори нахуст таснифоти антропониму топонимҳои яке аз асарҳои пурмухтавои таърихӣ – «Таърихи Систон», ки то ҳол дар шакли як диссертатсия баррасӣ нашудааст, мавриди таҳқиқи ҳамаҷонибаи ономастикӣ қарор мегирад. Номвожаҳо як соҳаи номшиносӣ буда, аз қонуниятҳои пайдоишу инкишоф, маънидод, сохту тартиб ҳудуди интишор ва ҷанбаҳои иҷтимоию этнографии ҳама гуна номҳои шахс – ном, насаб, номи падар, таҳаллус, лақаб, куния, номҳои мустаор, номҳои маҳал ва ғайра баҳс мекунад. Пас аз соҳибистиклол шудани Тоҷикистони азиз таҳқиқ доир ба бахшҳои гуногуни забоншиносии тоҷик ҷоннок гардида, аҳаммияти назарӣ ва амалии рӯзафзун касб кардааст. Аз ин рӯ, таҳлилу баррасии маводи ономастикӣ ин ё он асари таърихӣ, хосатан «Таърихи Систон», хеле муҳим аст.

Навгонии таҳқиқ пеш аз ҳама дар он аст, ки қисме аз вижагиҳои маводи ономастикӣ дар асар ба мавзуи тарбиявӣ, ҷавонмардӣ ва ахлоқӣ нигошта шудааст ва бори аввал:

- номвожаҳои асар аз нигоҳи сохтор матраҳ гардидааст;
- номвожаҳои асар аз нигоҳи маъно ва қолабҳо муайян карда шудааст;

Маводи рисоларо дар таҳияву таълифи дастуру васоити таълимӣ, дар таҳияи луғату фарҳангҳои тафсирии забони адабии тоҷикӣ метавон истифода намуд. Инчунин маводи диссертатсия дар рафти таълими бахши ономастика дар мактабҳои олии ҷумҳурӣ ва омода кардани маводи таълимӣ истифода хоҳад гардид.

АННОТАЦИЯ

на диссертацию Тагоймуродзода Санифа Тагоймурод на тему «Ономастика «Таърихи Систон» (лексический и структурный анализ)», представленную на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01.- Таджикский язык.

Ключевые слова: структура, морфология, словообразование, аффиксы, микропонимы, комонимы, форманты, суффиксы, антропонимы, топонимы, термины, лексика, семантика, развитие, употребление, простые, производные, сложные, составные, смешанные, двусоставные, трехсоставные, топонимия, оазис, ономастика, словосочетание, предложение, место, городок, язык, древний, синонимы, формирование и т. д.

В диссертации исследуются и рассматриваются семантические, этимологические и структурные особенности ономастических материалов «Таърихи Систон». Данное исследование важно и актуально тем, что впервые классифицируются антропонимы и топонимы и подлежит всестороннему ономастическому анализу один из содержательных исторических произведений «Таърихи Систон», до сих пор не исследованный в форме диссертации.

Топонимы – область ономастики, в которой рассматриваются закономерности происхождения и развития, значение, структура, границы распространения и социально-этнографические аспекты любых личных имен – имени, фамилии, отчества, псевдонима, прозвища, уважительные имена, название местностей и т.д. После обретения независимости родного Таджикистана исследования по различным областям таджикского языкознания активизировались и приобрели все большее теоретическое и практическое значение. Поэтому очень важно проанализировать и исследовать ономастический материал того или иного исторического произведения, особенно «Таърихи Систон».

Новизна исследования заключается прежде всего в том, что часть особенностей ономастического материала в произведении ориентирована на воспитательную и нравственную тематику, и впервые:

- топонимы произведения рассматриваются по структуре;
- топонимы произведения определяются по семантике и моделям;

Результаты научных исследований могут послужить при подготовке и составлении учебных пособий, при составлении толковых словарей таджикского литературного языка. Также материал диссертации будет использован при преподавании ономастики в вузах республики и подготовке учебных материалов.

ANNOTATION

on the dissertation of Tagoymurodzoda Sanifa Tagoymurod on the topic «Onomastics of «Ta'rihi Siston» (lexical and structural analysis)», for the degree of Candidate of Philological Sciences in the specialty 10.02.01. - Tajik language.

Key words: structure, morphology, word formation, affixes, microtoponyms, commonyms, formants, suffixes, anthroponyms, toponyms, terms, vocabulary, semantics, development, usage, simple, derivative, complex, compound, mixed, two-part, three-part, toponymy, oasis, onomastics, phrase, sentence, place, town, language, ancient, synonyms, formation, etc.

The dissertation deals with and considers the semantic, etymological and structural features of the onomastic materials of "Ta'rihi Siston". This study is important and relevant because anthroponyms and toponyms are classified for the first time, and is analyzed one of the meaningful historical works "Ta'rihi Siston", which has not yet been studied in the form of a dissertation, is subject to a comprehensive onomastic analysis.

Toponymy is the branch of onomastics that takes into consideration the patterns of origin and development, meaning, structure, distribution boundaries and socio-ethnographic aspects of any personal names - first name, last name, patronymic, pseudonym, nickname, respectful names, names of regions, etc. After Tajikistan gained independence, research in various areas of Tajik linguistics became more active and acquired increasing theoretical and practical significance. In this case, it is very important to analyze and study the onomastic material of a particular historical work, especially "Tarihi Siston".

The novelty of the research is firstly in that some of the peculiarities of the onomastic material in the work are oriented towards educational and moral themes, and for the first time:

- the toponyms of the work are analyzed by structure;
- the toponyms of the work are determined by semantics and models;

The results of scientific research can serve in preparation and compilation of teaching aids, in the compilation of explanatory dictionaries of the Tajik literary language. Moreover, the dissertation material will be used in teaching onomastics in universities of the republic and in the preparation of educational materials.